

WOORDSTUDIES III

*Studies over woorden, woordgroepen en
vertaalproblemen
in het Griekse Nieuwe Testament*

G.H. Kramer

uitgeverij
Daniël

WoordStudies III

*Studies over woorden, woordgroepen en vertaalproblemen in
het Griekse Nieuwe Testament*

Auteur: Dr. Gerard H. Kramer

Omslagontwerp

en lay-out: Jan Paul Spoor

2022 Uitgeverij Daniël, Zwolle. NL

ISBN/EAN: 978-90-83219-19-6

NUR: 703 Bijbelwetenschappen

www.uitgeverijdaniel.nl

info@uitgeverijdaniel.nl

Niets uit deze uitgave mag – anders dan voor eigen gebruik – worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van ‘Uitgeverij Daniël’ of de auteur.

Inhoud

Gebruikte afkortingen Bijbelvertalingen	6
Voorwoord	9
Wee en weeën	12
Welbehagen; een welbehagen hebben	16
De schuldbrief die tegen ons was	21
Leven in verwachting	24
De collectes	28
Betasten, tasten naar	32
Dopen, reinigen, besprenkelen	36
Jozef van Arimathea	40
De inschrijving op bevel van keizer Augustus	44
Bidden of wensen, of allebei?	48
De vertaling van Romeinen 15:28	52
Zorgzaam leiderschap	57
Het woord 'gelijk', en de samenstellingen daarvan	61
Afgoden en afgodsbeelden	65
Het menselijk hart	68
Het apostelschap	71
Was Paulus een apostel?	75
Verrassende citaten en vertalingen	80

Wat schreef Paulus in 1 Thessalonicenzen 4:8?	84
Vurig verlangen	88
Broeders, dieven en duisternis	92
Traag en traagheid	96
De volgorde van de brieven aan de Thessalonicenzen . .	99
Brood of broden breken	103
Het gebruik van het praesens historicum bij Markus .	108
Tongen, talen, vertalen en uitleggen	116
Wat deed Febe precies?	124
Heiliging, heiligheid, heiligen en verwante woorden .	128
Wat is een christen?	132
Lukas schreef in geregelde orde	136
Huwelijk, slaapkamer en bed	140
Wat voor soort militair was Cornelius?	144
De Koning van de Joden	148
Smekingen, gebeden, voorbiddingen en dankzeg- gingen	152
De stad Alexandrië	156
Vervolging en verdrukking	160
Hapaxen bij Paulus	164
Het geloof van Jezus Christus?	168
Is de lichamelijke oefening van weinig nut?	172
In verbinding met Paulus staan	177

Bijbels samenkomen, alleen in kleine kring?	180
Vergoten bloed, of een uitgegoten drinkbeker?	184
De zondvloed	189
Het begrip oorlog in de Schrift	192
Hout, stok, blok, boom.	197
Wat is de gezonde leer?	200
De redelijke, onvervalste melk.	204
Slaan, treffen, aanstoten.	208
Haast en ijver	211
Stadiën en nachtwaken	215
Willen en niet willen	218
Index van Gr. woorden	222

Gebruikte afkortingen Bijbelvertalingen

SV	Statenvertaling
HSV	Herziene Statenvertaling
NBG	Vertaling Nederlands Bijbelgenootschap '51
WB	Willibrordvertaling
GNB	Groot Nieuws Bijbel
NBV	Nieuwe Bijbelvertaling
BGT	Bijbel in Gewone Taal
HB	Het Boek
VH	4e druk Voorhoeve
TE	5e druk Voorhoeve (Telos) Herziene VH '82
NB	Naardense Bijbel
KJV	King James Version
JND	J.N. Darby New Translation

Verschillende jaargangen zullen in de tekst worden aangegeven.

Voorwoord

Toen de uitgever recent voorstelde voor de derde keer een hoeveelheid van mijn WoordStudies in boekvorm uit te geven, was ik het daar onmiddellijk mee eens. Ik hoefde daar namelijk nauwelijks iets voor te doen, want deze studies zijn in de afgelopen jaren al geschreven en opgenomen in het digitale Bijbelstudietijdschrift Rechtstreeks (www.oudesporen.nl).

Het Griekse Nieuwe Testament boeit mij bijna permanent. Al vele jaren heb ik het voorrecht er zo ongeveer dagelijks mee bezig te zijn, erin te studeren en erover te schrijven of te spreken. Juist in een blad als Rechtstreeks richt ik me daarbij op de geïnteresseerde Bijbellezer die geen of nauwelijks Grieks kent. Het is elke maand weer een uitdaging een geschikt woord of vertaalprobleem te vinden en daarover een kort artikel te schrijven dat ook de lezer boeit.

Het is niet zonder reden dat God het Nieuwe Testament in het Grieks heeft laten schrijven. Het Grieks was namelijk een taal waarin allerlei fijnzinnige nuances konden worden uitgedrukt. Maar het was ook een taal die zich na vele eeuwen ontwikkeld had tot een instrument waarvan ook heel veel niet-literair geschoolde gebruikers zich waren gaan bedienen, en dat in een groot geografisch gebied.

In de tijd waarin het Nieuwe Testament geschreven werd - in de eerste eeuw na Christus dus - waren de meeste sprekers en schrijvers van het Grieks mensen die deze taal als tweede taal geleerd hadden en gebruikten naast hun moedertaal. Wie een boodschap voor een grote doelgroep had, kon zich van een groot publiek verzekerd weten als hij die in het Grieks bracht.

Het was natuurlijk niet Gods bedoeling dat de mensen het Griekse Nieuwe Testament puur als literair werk zouden gaan lezen voor hun esthetisch genot. Het Woord is allereerst geschreven *met het doel dat mensen zouden gaan geloven dat Jezus de Christus is, de Zoon van God, en opdat zij door te geloven het leven zouden ontvangen in Zijn naam* (Johannes 20:31). Dat gold vroeger, en dat geldt nu nog steeds, nu het grootste deel van de mensheid dit belangrijke deel van Gods Woord inmiddels in de eigen taal kan lezen. De Bijbel bevat immers geen boodschap van mensen, maar van God! Die boodschap is *het evangelie van God ... aangaande Zijn Zoon* (Romeinen 1:1,3). Wie die boodschap over Gods Zoon aanneemt, ontvangt eeuwig leven en is een gelukkig mens, al weet hij niets van het Grieks.

Een gelovige die daarnaast ook iets van het Griekse Nieuwe Testament weet en zich er bewust in verdiept, mag zich dan wel niet *dubbel* gelukkig, maar misschien toch *extra* gelukkig noemen. Hij of zij mag zich namelijk bezighouden met een deel van het Woord van God in de vorm waarin God dat oorspronkelijk heeft laten neerschrijven. Dat

blijft alleen al daarom een fascinerende studie die nooit voltooid is. Taal ontwikkelt zich, en ook onze kennis van het Nieuwtestamentisch Grieks verdiept zich doordat nieuwe inzichten op taalkundig, cultureel en uitlegkundig gebied doorbreken en verwerkt worden in woordenboeken, grammatica's en commentaren. Daarnaast is het Woord van God in zichzelf al een bron van vreugde en opbouw die altijd blijft stromen.

Ik hoop dat ik in de WoordStudies die nu het licht zien, iets van mijn eigen enthousiasme voor het Griekse Nieuwe Testament heb overgebracht - maar ook van mijn liefde voor Hem om Wie het in dat bijzondere boek ten diepste gaat: de Zoon van God, die mij heeft liefgehad en Zichzelf voor mij heeft overgegeven (Galaten 2:20).

Ten slotte wil ik enkele mensen bedanken. Allereerst Hugo Bouter, die alle WoordStudies voorafgaand aan de verschijning ervan in Rechtstreeks steeds nauwkeurig heeft geredigeerd. Verder dank ik alsnog Piet Versteeg, die de opmaak van WoordStudies I en II heeft gedaan, en Jan Paul Spoor, die als beheerder van de website Oude Sporen het verschijnen van deel III van deze studies in boekvorm technisch aanzienlijk heeft vergemakkelijkt en vaardig en vlot de opmaak ervan heeft verzorgd. En natuurlijk ben ik Andries Loos - oftewel Uitgeverij Daniël - dankbaar dat hij deze uitgave mogelijk heeft gemaakt.

Brunssum, najaar 2022

Gerard Kramer

Wee en weeën

De vertaling van Openbaring 9:12 plaatst de vertalers voor een interessant probleem, en wel bij de vertaling van het woord 'wee'. De gemaakte keuze kan voor misverstanden zorgen, vooral omdat het woord in dit vers ook in het meervoud wordt gebruikt. Vergelijk eens de volgende vertalingen met elkaar, en stel uzelf daarbij de volgende vraag: om wat voor soort wee of weeën gaat het hier?

SV	Het ene wee is weggegaan, ziet, er komen nog twee weeën na dezen.
NBG	Het eerste wee is voorbijgegaan: zie, nog twee weeën komen hierna.
VH	Eén wee is voorbij, zie er komen nog twee weeën hierna.
WB	Het eerste 'wee' is voorbij, maar nog twee komen hierna.
TE	Eén 'Wee!' is voorbijgegaan, zie, er komt nog twee keer een 'Wee!' hierna.
NBV	Het eerste wee is voorbij, maar er komen er nog twee!
NB	Het eerste 'wee' is voorbij; zie, er komen na deze nog twee weeën!
BGT	Als dat gebeurd is, is de eerste ramp voorbij, maar er zullen er nog twee komen!

HB De eerste vreselijke gebeurtenis is voorbij;
 maar kijk, er komen er nog twee!

Twee vertalingen doen niet mee

De beide laatste vertalingen, BGT en HB kunnen bij dit vergelijkend vertalingen-onderzoek buiten beschouwing blijven: zij vertalen het woord ‘wee’ niet, maar geven er een uitleg van. Dat noemen we een interpreterende of verduidelijkende vertaling. Dat kan nuttig zijn, maar Bijbelvertalingen die zo werken bieden een mix van vertaling en uitleg. Naar mijn mening hebben vertaling en uitleg zeker met elkaar te maken, maar mag de uitleg nooit de vertaling vervangen. De lezer moet kunnen zien waar hij aan toe is; uitlegkundige suggesties horen in voetnoten thuis, of in Bijbelcommentaren.

Het misverstand en de oplossing

Jarenlang heb ik zelf gedacht dat het in Openbaring 9:12 om *barensweeën* ging. Dat kwam doordat ik ben opgegroeid met de 4^e druk van de Voorhoevevertaling (1966), en daarnaast SV en NBG ter beschikking had. In deze drie vertalingen is namelijk sprake van ‘weeën’. Toen ik later het Griekse Nieuwe Testament ging bestuderen, zag ik dat de gedachte aan barensweeën hier onjuist was. Het gaat namelijk niet om een zelfstandig naamwoord, maar om

een zogenaamde interjectie, een tussenwerpsel – simpel gezegd om een uitroep, en wel de uitroep ‘wee!’. In het Grieks is dit ‘*ouai*’, in het Latijn ‘*vae*’. Als de Romeinen tijdens een aanval op hun tegenstanders afrenden, riepen ze vaak ‘*Vae, victis!*’, dat is: ‘Wee de overwonnenen!’. Zo probeerden ze de vijand angst in te boezemen, door hen alvast als overwonnenen aan te duiden, en daaraan het onheilspellende ‘wee’ toe te voegen, met de onuitgesproken gedachte: ‘Het loopt slecht met jullie af’.

Dat het in Openbaring 9:12 niet om barenswееn gaat, had ik trouwens ook in de Nederlandse Bijbelvertalingen van vóór 1982 – het verschijningsjaar van de Telosvertaling – kunnen zien, als ik beter had gekeken en nagedacht. SV, NBG en WB vertalen immers ‘*het wee*’, terwijl het bij een barenswее om ‘*de wee*’ gaat – en een barenswее is in het Grieks een *oodis* of *oodin*. Het komt voor in Mattheüs 24:8; Markus 13:8; Handelingen 2:24 en 1 Thessalonicenzen 5:3. Daarmee hangt samen het werkwoord *oodinoo*, dat letterlijk ‘barenswееn hebben’, ‘in barenswее zijn’ betekent (zie Gal. 4:19, 27; Openb. 12:2).

Nog een probleem?

Een tweede probleem zit hem in het feit dat Openbaring 9:12 het woord ‘wee’ eerst een keer in het enkelvoud en daarna in het meervoud heeft, en wel door er het hoofdtelwoord ‘twee’ voor te zetten. Letterlijk staat er: ‘*Wee één is voorbijgegaan; zie er komt nog twee wee hierna*’ – waarbij

dan ook nog eens een extra probleem is dat er voorafgaand aan ‘wee één’ een lidwoord staat. Dat is merkwaardig, want in het Nederlands kunnen woorden als ‘ach!’, ‘o!’, ‘au!’ of ‘foei!’ niet van een lidwoord worden voorzien. Ook in het Grieks is dat vreemd, maar het gebeurt toch, maar dan als er een rangtelwoord bij staat: in Openbaring 11:14 is sprake van het tweede resp. het derde ‘wee!’. Als er nu in Openbaring 9:12 in plaats van ‘één’ het woord ‘eerste’ en in plaats van ‘twee’ de woorden ‘de tweede’ hadden gestaan, was de vertaling, ook van het lidwoord, minder problematisch geweest.

Uiteindelijk zijn de beide problemen – de woordsoort van ‘wee’ en de kwestie van het lidwoord – in de Telosvertaling opgelost door het lidwoord niet te vertalen en vervolgens te werken met aanhalingstekens – zodat de lezer ziet dat het om een uitroep gaat – en ‘twee wee’ te vertalen als *twee keer een ‘Wee!’*. U kunt, nu u dit allemaal gelezen hebt, nog eens kijken wat u vindt van de vondsten van de andere vertalers.

Welbehagen; een welbehagen hebben

Het Griekse woord voor ‘een welbehagen hebben’ is *eudokeoo*. De betekenis is zoiets als ‘genoegen, vreugde, welbehagen scheppen’ – in iets of iemand. Dit kan tevens betekenen: ‘beslissen ten gunste van’, vandaar ‘uitkiezen’, ‘selecteren’. Het gaat dus om een wilsuiting, geladen met een bepaalde emotie. Soms ligt de betekenis dicht bij ‘willen’, of ‘wensen’. Er kan ook een sociaal aspect meespelen, namelijk wanneer ook anderen erbij betrokken zijn; dan neigt de betekenis naar ‘overeenstemmen’, ‘berusten’.

‘Een welbehagen hebben’ in het Nieuwe Testament

De hierboven als laatste gegeven optie vinden we in de volgende zin: ‘Want Macedonië en Achaje *hebben goedgevonden* een zekere bijdrage te doen voor de armen onder de heiligen die in Jeruzalem zijn’ (Rom. 15:26; vgl. vs. 27). Een bijzonder voorbeeld van het welbehagen dat de Vader had in de Zoon, vinden we in de woorden: ‘Deze is Mijn geliefde Zoon, in Wie Ik *welbehagen heb gevonden*’ (Matt. 3:17; vgl. Mark. 1:11; Luk. 3:22), uitgesproken bij de doop van de Heer Jezus. Ook bij de verheerlijking op de berg sprak de Vader deze woorden (Matt. 17:5; 2 Petr.

1:17). Als de geliefde Zoon, de Uitverkorene, wordt de Heer Jezus in deze beide situaties aangesproken als het Voorwerp van het welbehagen van de Vader. Van alle woorden die het Griekse Nieuwe Testament gebruikt voor verkiezen, is dit het woord waaruit de meeste emotie spreekt. Vergelijk ook de passage: ‘Zie, Mijn Knecht die Ik heb verkoren, Mijn Geliefde in Wie Mijn ziel *welbehagen gevonden heeft*’ (Matt. 12:18).

Helaas is het ook mogelijk dat God in mensen *geen welbehagen* heeft. Dan vervalt de hele notie van verkiezing, en is dit iets dat achteraf vastgesteld wordt en te wijten is aan het gedrag van deze mensen. Zo bijv. bij de uitspraak: ‘Maar in de meesten van hen *had* God geen *welgevallen*’ (1 Kor. 10:5), en: ‘En als iemand zich onttrekt, *heeft* Mijn ziel in hem geen *behagen*’ (Hebr. 10:38). Behalve in *iemand* kan God ook een (of juist géén) welbehagen hebben in *iets*, zoals in de volgende zin: ‘in brandoffers en zondoffers *hebt* U geen *behagen gehad*’ (Hebr. 10:6, vgl. vs. 8).

Prachtig zijn opmerkingen over wat God of de Vader juist heel graag wilde:

- ‘Wees niet bang, kleine kudde, want *het is het welbehagen* van uw Vader (of: uw Vader *heeft er een welbehagen in gehad*) u het koninkrijk te geven’ (Luk. 12:32);
- ‘(...) *heeft het* God *behaagd* door de dwaasheid van de prediking te behouden hen die geloven (1 Kor. 1:21);

- ‘Maar toen het God (...) *behaagde* Zijn Zoon in mij te openbaren’ (Gal. 1:15);
- ‘Want *het behaagde* de hele Volheid in Hem te wonen en door Hem alle dingen tot Zichzelf te verzoenen’ (Kol. 1:19).

Ook mensen kunnen ergens een welbehagen in hebben:

- ‘(wij) *willen* liever ons verblijf in het lichaam verlaten en bij de Heer inwonen’ (2 Kor. 5:8); – ‘Daarom *heb* ik *een welgevallen* in zwakheden’ (2 Kor. 12:10);
- ‘Zo *wilden* wij, in onze grote genegenheid voor u, u niet alleen graag het evangelie van God, naar ook onze eigen levens meedelen’ (1 Thess. 2:8);
- ‘Daarom, omdat wij het niet langer uithielden, *hebben* wij *goedgevonden* alleen in Athene achter te blijven’ (1 Thess. 3:1);
- ‘(...) opdat allen geoordeeld worden die de waarheid niet hebben geloofd, maar *een welgevallen hebben gehad* in de ongerechtigheid’ (2 Thess. 2:12).

‘Welbehagen’ in het Nieuwe Testament

Hiermee hangt samen het zelfstandig naamwoord ‘welbehagen’, Gr. *eudokia*. Ook dat woord vinden terug bij

uitspraken van of over God of de Heer Jezus. Waar vonden Zij vreugde in? We vinden het in deze plaatsen:

- ‘Ja Vader, want zo is het een *welbehagen* geweest voor U’ (Matt. 11:26 = Luk. 10:21);
- ‘Terwijl Hij ons tevoren door Jezus Christus tot [het] zoonschap voor Zichzelf bestemd heeft, naar het *welbehagen* van Zijn wil’ (Ef. 1:5);
- ‘Daar Hij ons de verborgenheid van Zijn wil bekend heeft gemaakt, naar Zijn *welbehagen*, dat Hij Zich had voorgenomen in Zichzelf aangaande de bedeling van de volheid der tijden’ (Ef. 1:9);
- ‘Want het is God die in u werkt, zowel het willen als het werken, om Zijn *welbehagen*’ (Fil. 2:13).
- Zelfs in ons mensen had God *welbehagen*, zoals de engelen vaststelden: ‘Heerlijkheid zij God in [de] hoogste [hemelen], en vrede op aarde in mensen van [Zijn] *welbehagen*’ (Luk. 2:14).

Om het overzicht compleet te maken noem ik nog de resterende plaatsen:

- ‘Broeders, de *wens* van mijn hart en mijn gebed tot God is, dat zij behouden worden’ (Rom. 10:1);
- ‘Wel prediken ook sommigen Christus uit afgunst en twist, maar sommigen ook met *goede bedoelingen*’ (Fil. 1:15);

- ‘Daarom bidden wij ook altijd voor u, dat onze God u de roeping waard acht en alle *welbehagen* van [Zijn] goedheid en [het] werk van [het] geloof in kracht vervult’ (2 Thess. 1:11).

De schuldbrief die tegen ons was

‘de schuldbrief die tegen ons [getuigde] door zijn inzetten [en] die onze tegenstander was’ (Kol. 2:14).

Wat is een schuldbrief?

Het woord ‘schuldbrief’ komt in het Griekse Nieuwe Testament slechts eenmaal voor en wel in Kolossenzen 2:14. Daar is sprake van ‘de schuldbrief die tegen ons [getuigde] door zijn inzetten [en] die onze tegenstander was’. Het Griekse woord voor ‘schuldbrief’ is *cheirografon*, dat letterlijk ‘handschrift’ of ‘handtekening’ betekent. Het was een met de eigen hand geschreven of ondertekend document, waarin men verklaarde bij iemand een schuld te hebben en zich verplichtte deze binnen een bepaalde termijn in te lossen.

Wie hadden de schuldbrief in Kolossenzen 2 ondertekend?

In hoofdstuk 2:14 is Paulus inmiddels overgaan van ‘u’, de Kolossenzen, op ‘ons’, de Joden. Hij geeft aan dat er een door de Joden zelf ondertekende schuldbekentenis was die tegen hen getuigde door zijn inzetten – een duidelijke toespeling op de wet van de Sinai (vgl. Ef. 2:15, ‘de wet

van de geboden, die in inzettingen bestaat'). Natuurlijk hadden de Joden deze wet niet zelf geschreven, maar in hun zelfoverschatting hadden zij als het ware hun handtekening daaronder geplaatst. Zij hadden daarbij de tekst van de wet in hun schuldbekentenis opgenomen en waren daarom verbondsmatig verplicht de wet te houden (zie Ex. 19:8; 24:3).

Wat is er met deze schuldbrief gebeurd?

De gelovigen te Kolosse waren echter nooit onder deze wet geweest. Toch waren zij gevoelig voor uitingen van Joods ritualisme; dat is de achtergrond van de vermaningen in deze brief (Kol. 2:11, 16-17; 3:11). Maar wat voor zin had het dan om zich, zeker als heidenen, te plaatsen onder inzettingen waaraan juist door de dood van Christus een einde was gekomen? Ook zonder zulke inzettingen te kennen waren zij al geestelijk dood geweest. Zelfs de Joden die deze inzettingen nota bene kenden en uiterlijk hadden geprobeerd te houden, waren daardoor evenmin tot leven gekomen. De Kolossenzen moesten zich realiseren dat Paulus over de wet in de verleden tijd spreekt. Hij laat juist zien dat de schuldbekentenis, die zijn voorgeslacht en ook hem alleen maar toonde hoe groot de door hen opgebouwde schuld was (Rom. 3:20), door God Zelf uitgewist en uit de weg geruimd is.

Dat laatste is niet zomaar even tussendoor door God verricht. God heeft deze door de Joden getekende schuldbekentenis

aan het kruis genageld – en dan zien we het beeld van een schuldbekentenis en de kwijtschelding van een schuld plotseling overgaan in de schokkende realiteit van het kruis op Golgota. Daar is immers niet *iets*, maar *Iemand* aan het kruis genageld: de Mens Christus Jezus, in Wiens handen de afdruk van de spijkers ook na Zijn opstanding nog zichtbaar was (Joh. 20:25). De nadruk valt ook bij Paulus in deze brief op Christus' lichamenlijk lijden. Er is sprake van 'het bloed van Zijn kruis' (1:20), van het 'lichaam van Zijn vlees' (1:22), van Zijn dood (1:22; 2:11), en van Zijn begrafenis (2:11). Toen Christus stierf, kwam er ook een einde aan de tijd waarin de Joden ononderbroken hadden laten zien dat de geboden van de Sinai op zichzelf ten leven waren, maar in de mensen – en allereerst bij henzelf – de neiging hadden gewekt ze te overtreden (Rom. 7:10). Dus ook de Joden, die zich vrijwillig onder de wet hadden gesteld, verdienden de dood!

Gelukkig is zowel de bekeerde Jood als de bekeerde heiden met Christus begraven en opgewekt. Elders zegt Paulus het zo: 'Daarom, als iemand in Christus is, is hij een nieuwe schepping; het oude is voorbijgegaan, zie, het is alles nieuw geworden' (2 Kor. 5:17).

Leven in verwachting

Een christen is een radicaal veranderd mens. Die radicale verandering heeft plaatsgevonden bij iemands bekering. Bij die gelegenheid is hij of zij opnieuw geboren (Joh. 3:3, 5), en is er een totaal nieuwe start gemaakt. Die is mogelijk geworden doordat de gelovige deel gekregen heeft aan de goddelijke natuur (2 Petr. 1:4). Daardoor is ook zijn toekomstverwachting veranderd. In deze WoordStudie bekijken we enkele Griekse woorden die de Bijbelschrijvers hebben gebruikt om die nieuwe verwachting – en de aard en de intensiteit daarvan – aan te duiden.

Apekdechomai

Het woord *apekdechomai* geeft vooral aan een ‘tot het einde toe verwachten’. Enkele verzen in o.a. Romeinen 8 illustreren dit. In vers 19 staat letterlijk: ‘Het reikhalzend verlangen (Gr. *apokaradokia*, zie hieronder) van de schepping *verwacht* de openbaring van de zonen van God’. Paulus gebruikt hier bij de schepping de stijlfiguur van de personificatie, oftewel hij stelt de schepping voor als een persoon die een verwachting heeft. De schepping ziet reikhalzend uit naar de tijd dat aan de huidige gebrokenheid – het lijden – van de schepping een einde komt, oftewel naar de ‘toekomstige heerlijkheid’ (vs. 18). Zoals ik het

onlangs hoorde zeggen: ‘de schepping ligt niet op het sterfbed, maar in het kraambed’. Er is immers sprake van zuchten en van barensood (vs. 22).

In vers 23 staat vervolgens dat ook wijzelf, die in lichamelijk opzicht nog deel uitmaken van deze schepping, zuchten in de *verwachting van het zoonschap*, de verlossing van ons lichaam. Ons lichaam heeft immers nog geen deel aan de verlossing. Het kan ziek worden en is sterfelijk. Maar dat gaat veranderen, en daar zien we naar uit, ja, dat einddoel *verwachten* wij met volharding (vs. 25). In Filippenzen 3:20 laat Paulus dan ook zien dat we ‘de Heer Jezus Christus als Heiland *verwachten*, die het lichaam van onze vernedering zal veranderen tot gelijkvormigheid aan het lichaam van Zijn heerlijkheid, naar de werking van de macht die Hij heeft om ook alles aan Zich te onderwerpen’. In 1 Korinthiërs 1:7 schrijft hij: ‘(...) terwijl u de openbaring van onze Heer Jezus Christus *verwacht*’. Uiteindelijk zal Hij immers bij Zijn verschijning geopenbaard worden aan de wereld. Dat moment, de openbaring van de Heer Jezus Christus, is iets dat we verwachten en waarnaar we uitzien. Zie verder nog Galaten 5:5 (‘want wij *verwachten* (...) de hoop van de gerechtigheid’), en Hebrëëen 9:28 (‘tot behoudenis aan hen die Hem *verwachten*’).

Prosdechomai

Het woord voor de standaard Joodse en christelijke verwachting is Gr. *prosdechomai*.

- Het wordt gebruikt voor Jozef van Arimatea in Markus 15:43 ('die ook zelf het koninkrijk van God *verwachtte*'; vgl. Luk. 23:51);
- en ook voor Simeon in Lukas 2:25 (hij '*verwachtte* de vertroosting van Israël');
- in Lukas 3:38 voor 'allen die de verlossing van Jeruzalem *verwachtten*';
- in Handelingen 24:15 voor de hoop op God, 'welke [hoop] zij (= Paulus' Joodse volksgenoten) ook zelf *verwachten*';
- en in Titus 2:13 voor christenen die leven 'in de *verwachting* van de gelukkige hoop en verschijning van de heerlijkheid van onze grote God en Heiland, Jezus Christus';
- in Judas vers 21 staat ten slotte de oproep: '*verwacht* de barmhartigheid van onze Heer Jezus Christus tot het eeuwige leven'.

Apokaradokia

Het Gr. *apokaradokia* betekent letterlijk dat het hoofd naar voren wordt gestrekt, om zo de intensiteit van het verwachten te benadrukken. Vandaar de 'reikhalzende verwachting' van de schepping in Romeinen 8:19, en Paulus' persoonlijke '*reikhalzende verwachting* en hoop in Filippenzen 1:20.

Prosdokaoo

Het Gr. *prosdokaoo* geeft aan een ‘ingespannen, verlangend verwachten van iets of iemand’. Zie o.a. Mattheüs 11:3 – ‘of moeten wij een ander *verwachten*’; 2 Petrus 3:12 – ‘terwijl u de komst van de dag van God *verwacht*’; vers 13 – ‘wij echter *verwachten* naar Zijn belofte nieuwe hemelen en een nieuwe aarde’; vers 14 – ‘daar u deze dingen *verwacht*’.

Anamenoo en perimenoo

De woorden *anameno* en *perimeno* komen beide slechts één keer in het Nieuwe Testament voor. In beide plaatsen overheerst de notie van ‘*geduldig en volhardend wachten* (Gr. *menoo*) op iemand wiens komst verwacht wordt’. De Heer Jezus beval de discipelen zich na de hemelvaart niet van Jeruzalem te verwijderen, maar ‘op de belofte van de Vader te *wachten*’. Ten slotte laat Paulus in 1 Thessalonicenzen 1:10 de gelovigen weten dat de mensen over hen vertelden ‘hoe zij zich van de afgoden tot God bekeerd hadden om de levende en waarachtige God te dienen en Zijn Zoon uit de hemelen te *verwachten*’. Dat is een prachtige typering van veranderd leven in de praktijk!

De collectes

Over de collectes, of de inzamelingen in de gemeenten, vinden we weinig in het Nieuwe Testament. De enige die erover schrijft, is Paulus in de brieven aan de Korinthiërs. In 1 Korinthiërs 16:1-2 spreekt hij over de 'inzameling (Gr. *logeia*) voor de heligen', resp. over 'de inzamelingen (Gr. *logeiai*)'. Verder komen we het woord niet tegen. In het Grieks van de papyri komen we het tegen in de betekenis van 'belasting', 'belastinginning', soms voor religieuze doeleinden. Bij Paulus gaat het duidelijk niet om een van hogerhand opgelegde financiële verplichting, inclusief bedrag of percentage, maar om een door de apostel verordend 'ordelijk gebeuren'. Wat men geeft voor de inzameling is persoonlijk ('bij zichzelf iets terzijde leggen', en naar vermogen ('naardat hij welvaart heeft').

Verdere Bijbelse richtlijnen?

Uit andere Bijbelse gegevens kunnen we enkele beginselen afleiden die binnen de kaders van de Schrift vallen:

- Geroepen werkers mogen rekenen op een God die hen niet alleen roept, maar hun ook geeft wat zij nodig hebben;

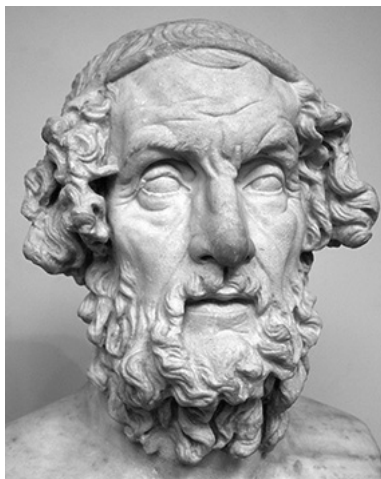
- Werkers hebben recht op materiële ondersteuning door gemeenten (1 Kor. 9);
- Gemeenten hebben een verantwoordelijkheid voor aan hen bekende of vanuit hun midden vertrokken werkers;
- Werkers vragen niet om geld voor zichzelf, maar danken voor ontvangen giften (Fil. 4:10-14), en geven informatie over hun werk (zie voor dit laatste Hand. 13:1-4; 14:26-28).

De rol van de gemeente

De vraag blijft natuurlijk hoe wij als gemeente vorm (mogen) geven aan onze verantwoordelijkheid om de werkers te ondersteunen. In bovenstaande regels heb ik Gods kant benadrukt, omdat, als ik het goed zie, de Schrift dat ook doet. Maar hoe vullen wij onze kant in? Mogen we bijvoorbeeld een organisatie oprichten om zo zendelingen de mogelijkheid te bieden een land binnen te komen? Sommige landen vragen om een minimaal inkomen voor een arbeider; moeten we er dan niet voor zorgen dat dit er komt? Mogen we een sponsoractie houden voor een zending? Mogen we voor de zending een thuisfront in het leven roepen?

Op deze vragen zal niet iedereen hetzelfde antwoord geven, om de eenvoudige reden dat de Schrift de hier beschreven begrippen niet kent en deze vragen dus niet letterlijk stelt.

Toch is het bij elke vraag die we hebben, belangrijk te kijken of de Schrift een bepaalde richting wijst. Als ik dat doe, concludeer ik het volgende. Met creatieve ideeën om geld voor zendingswerk en werkers te genereren, is weinig mis. Als er maar blijmoedig en vrijwillig gegeven wordt,

Homerus ca. 800--750 voor Chr.

en er niets 'moet' (zie 1 Kor. 9:7). En een goede thuisfrontcommissie kan zeker veel goeds doen, alleen al op het terrein van informatievoorziening naar de gemeente toe (gebedsonderwerpen), en het regelen van praktische zaken zoals huisvesting bij tijdelijk verlof of definitieve terugkeer van de zending (vgl. Fm :22). Met regelmatig

geven is ook niets mis. Zie 1 Korinthiërs 16, al gaat het daar niet over de ondersteuning van zendingswerkers, maar van arme gelovigen.

Een garantie van een minimuminkomen kan een gemeente m.i. niet geven, en ik vraag me ook af of zo'n situatie voor een werker een gezonde zaak is. Want niet de gemeente, maar de Heer is zijn werkgever! De Heer alleen kan Zijn zorg zowel vooraf garanderen alsook daadwerkelijk waarmaken. Maar dat is geen standpunt waarvoor een seculiere overheid

door de knieën gaat. Als een overheid inkomenseisen stelt, is het een optie te overwegen of men als tentenmaker het desbetreffende land kan binnenkomen, en de 'geestelijke' arbeid naast betaalde beroepsarbeid verricht – en zo ook daarin Paulus' voorbeeld volgt.

Ten slotte: over deze praktische punten is verschil van inzicht mogelijk. Het is echter jammer als er helemaal geen gedachtewisseling over plaatsvindt en de Bijbel dicht blijft, onder het mom van 'we leven nu eenmaal in een andere tijd'. Gods Woord is nog altijd te raadplegen, en de eeuwige Geest wil ons ook nu nog helpen bij het zoeken in dat Woord naar de antwoorden op onze vragen.

Betasten, tasten naar

‘Wat van [het] begin af was, wat wij gehoord, wat wij gezien hebben met onze ogen, wat wij aanschouwd en onze handen betast hebben betreffende het woord van het leven’ (Hand. 17:27; 1 Joh. 1:1).

Deze keer een WoordStudie over het woord ‘betasten’, ‘tasten naar’, Gr. *psèlafáoo*. Het eerste deel van het woord heeft te maken met *voelen*, en het tweede deel met *aanraken* – een mooie omschrijving van de betekenis van ‘betasten’.

Rondtasten

De eerste tekst die we bestuderen, is Handelingen 17:27, waar Paulus midden op de Atheense Areopagus tegen zijn gehoor van gewone Atheners, maar ook van Stoïcijnse en Epicureïsche filosofen, uitlegt met welk doel God de bepaalde tijden en de grenzen van hun woonplaats heeft vastgesteld. God heeft dat doelbewust gedaan, en wel ‘opdat zij God zouden zoeken, of zij misschien naar Hem mochten *tasten* en Hem vinden, hoewel Hij niet ver is van ieder van ons’.

Het zal u misschien verbazen, maar het is heel goed mogelijk dat Paulus’ toehoorders op dat moment – en kort daarna de Griekse lezers van het boek Handelingen – bij het horen of

lezen van het woord ‘tasten naar’ moesten denken aan een bekend verhaal in Homerus’ *Odyssee*. De Grieken leerden namelijk lezen aan de hand van de verhalen van Homerus. In zijn toespraak gaat Paulus er hoe dan ook van uit dat zijn publiek thuis is in de Griekse literatuur.

Het verhaal waar ik op doel, komt kort samengevat hierop neer: de Griekse held Odysseus reist na de Trojaanse oorlog met een aantal makkers terug naar huis, het Griekse eiland Ithaka. Onderweg maakt dit gezelschap allerlei avonturen mee, en zo komt het ook terecht op het eiland van de gevaarlijke cycloop (= eenogige reus) Polyphemos. Deze sluit hen op in zijn grot, waar hij niet alleen woont, maar ook vee houdt. Dagelijks eet hij enkele makkers van Odysseus op, dus er moet iets gebeuren. Odysseus voert de cycloop dronken met de wijn die hij als gastgeschenk had meegenomen. Als de cycloop vervolgens op de grond van de grot zijn roes uitslaapt, weten Odysseus en zijn makkers de olijfstam, waarvan de cycloop een nieuwe stok had willen maken, op een listige manier te gebruiken om het oog van de cycloop blind te prikken. Als deze woest van pijn ontwaakt en ontdekt dat hij blind is, probeert hij te voorkomen dat Odysseus en zijn makkers uit de grot ontsnappen. Kreunend van de pijn *tast hij rond*¹ om de steen bij de ingang van de grot weg te halen en positioneert hij zichzelf in de grotopening om Odysseus en zijn makkers het ontsnappen te beletten. Het gaat hier dus om het tasten van een blinde.

1 Homerus, *Odyssee* 9,416

De filosofen onder Paulus' toehoorders kunnen daarnaast ook gedacht hebben aan een passage uit Plato's *Phaedo*², waarin Socrates zegt: 'Daarom denk ik dat het gros van de mensen als het ware in het duister *tast*. De naam van het ene geven zij aan het andere en zo noemen zij het verschijnsel de oorzaak. Daarom geeft de een de aarde een plaats onder de hemel, want om de aarde zou een draaiende beweging gaan, en de ander beschouwt haar als een door lucht gesteunde soort trog'.

Het door Paulus bedoelde en door God beoogde *tasten* van de mens vindt dus plaats zolang hij blind is en in duisternis leeft, en nog niet leeft bij het licht van de volle Godsopenbaring in Christus.

Het vlees geworden Woord betasten

Het Woord is vlees geworden, het leven is geopenbaard. De Mens Christus Jezus liet zien hoe ver God uiteindelijk gegaan is om dicht bij de mensen te komen. En in Lukas 24:39 zegt Hij als de Opgestane: 'Ziet mijn handen en mijn voeten, dat Ik het Zelf ben; *betast* Mij en ziet, want een geest heeft geen vlees en beenderen, zoals u ziet dat Ik heb'.

Johannes schrijft in 1 Johannes 1:1 vol verwondering over de unieke Godsopenbaring in Christus op aarde: 'Wat van [het] begin af was, wat wij gehoord, wat wij gezien hebben

2 Plato, *Phaedo* 99B

met onze ogen, wat wij aanschouwd en onze handen *betast*
hebben betreffende het woord van het leven'.

Dopen, reinigen, besprenkelen

In deze WoordStudie wil ik niet ingaan op de kwestie of we nu baby's (in het kader van de zgn. huisdoop) of gelovige belijders moeten dopen, maar op de vraag of de doop door onderdompeling dan wel door besprenkeling meer steun vindt in de Schrift. We gaan de verschillende woorden langs.

baptoo

Het oudste woord voor dopen / dompelen in niet-rituele zin is Gr. *baptoo*. Het komt al een keer voor in het Grieks van Homerus (rond 850 v. Chr.), en wel in *Odysee* 9,392: 'En zoals een smid een grote bijl of een schaaftbijl in koud water *dompelt* terwijl deze luid sist (...)'. Zie in het Nieuwe Testament de volgende plaatsen: Lukas 16:24 ('zend Lazarus om de top van zijn vinger in water te *dopen* en mijn tong te verkoelen'); Johannes 13:26 ('Hij is het voor wie Ik het stuk brood zal *indopen* en hem zal geven'), en Openbaring 19:13 ('Hij is bekleed met een in bloed *gedoopt* kleet').

baptizoo

Het werkwoord *baptizoo* is hét specifieke woord dat gebruikt wordt voor het ritueel dopen van mensen. We

komen het tegen bij de doop van Johannes en vervolgens bij de christelijke doop. Dit woord komt ook al in het klassieke Grieks voor, en dan heeft het de betekenis van *onderdompelen, doen zinken* (bijv. van een schip). Van de nieuwtestamentische plaatsen geef ik slechts een kleine selectie:

→ de doop van Johannes: Mattheüs 3:6 ('en zij werden door hem (d.i. Johannes de Doper) *gedoopt* in de rivier de Jordaan'); Johannes 3:23 ('En ook Johannes *doopte*, in Enon bij Salim, omdat daar veel water was'); Handelingen 19:4 ('Johannes *doopte* met een doop van bekering').

→ de christelijke doop: Handelingen 2:38 ('Bekeert u, en laat ieder van u *gedoopt worden* in de naam van Jezus Christus tot vergeving van uw zonden'); Handelingen 19:5 ('Toen zij nu dit hoorden, *werden zij gedoopt* tot de naam van de Heer Jezus').

Opmerkelijk genoeg wordt dit woord ook eenmaal gebruikt als aanduiding van een Joodse rituele reiniging, en wel in Lukas 11:38 ('omdat Hij Zich vóór het middagmaal niet eerst had *gewassen*').

baptisma

Het onzijdig zelfstandig naamwoord *baptisma* wordt zowel gebruikt voor de doop van Johannes in o.a. Mattheüs 3:7; 21:25; Handelingen 1:22, als voor de christelijke doop in o.a. Romeinen 6:4; Kolossenzen 2:12.

baptismos

Het mannelijk zelfstandig naamwoord *baptismos* komt slechts driemaal voor, steeds in het meervoud (*baptismoï*), en heeft niets met de doop van Johannes of de christelijke doop te maken, maar met rituele reinigingen die ofwel deel uitmaakten van de Joodse traditie, de overlevering van de ouden – zoals in Markus 7:4 (*‘reinigingen van drinkbekers en kannen en koperen vaten’*), en Hebreëen 6:2 (*‘een leer van reinigingen’*), of voorgeschreven wassingen in bijv. het boek Leviticus (zo in Hebreëen 9:10 – *‘verschillende reinigingen’*).

rhantizoo / rhantizomai en rhantismos

Het Grieks had een aparte woordgroep voor *besprenkelen*, steeds in samenhang met rituele reiniging – vandaar dat het ook wel met *reinigen* of met *reinigen door besprenkeling* wordt vertaald. Zie Markus 7:4 (*‘als zij van de markt [komen], eten zij niet, tenzij zij zich hebben gereinigd’*); Hebreëen 9:13 (*‘gesprenkeld op de onheiligen’*); Hebreëen 9:19 (*‘besprenkelde zowel het boek zelf als het hele volk’*); Hebreëen 9:21 (*‘besprenkelde hij zowel de tabernakel als alle vaten van de dienst met het bloed’*), en Hebreëen 10:22 (*‘de harten door besprenkeling gezuiverd van het kwaad geweten’*). Het zelfstandig naamwoord *rhantismos* betekent *besprenkeling*, en komt voor in Hebreëen 12:24 (*‘het bloed van de besprenkeling, dat beter spreekt dan Abel’*), en 1

Petrus 1:2 ('tot gehoorzaamheid en *besprenkeling* met het bloed van Jezus Christus').

Conclusie

Het nieuwtestamentische Grieks gebruikt verschillende woorden voor besprenkelen en voor dopen/onderdompelen. Bij de gedeelten over de doop van Johannes en de christelijke doop wordt nergens, ook niet in de directe samenhang, een woord voor besprenkelen gebruikt. Integendeel, het woordgebruik wijst op een volledige onderdompeling van het hele lichaam. Een ondersteuning van deze conclusie vinden we in Romeinen 6:4 en Kolossenzen 2:11, waar de doop wordt vergeleken met een begrafenis.

Jozef van Arimathea

Een discipel van Jezus geworden

Jozef van Arimathea³ is een bekend persoon in de evangeliën. We lezen van hem dat hij een rijk man was, een aanzienlijk raadsheer – een lid van de Joodse raad, van het Sanhedrin dus – die ook nog eens goed en rechtvaardig was. Hij durfde anders te denken en te handelen dan zijn mederaadsleden, en met hun denken en handelen had hij niet ingestemd. Hij was een dissident, zouden we tegenwoordig zeggen, en daarvoor was moed nodig.

Ook zelf

De manier waarop hij in de maatschappij functioneerde, moet wel hebben samengehangen met zijn geestelijk leven. Hij was namelijk iemand die het Koninkrijk van God verwachtte. Letterlijk staat er ‘verwachtend was’: deze verwachting kenmerkte hem permanent. Let daarnaast op de woorden ‘ook zelf’ (Gr. *kai autos*). Dat laat zien dat

3 Het volledige ‘dossier Jozef van Arimathea’ is te vinden in Mattheüs 27:57-61; Markus 15:42-47; Lukas 23:50-55; Johannes 19:38-42. Zie voor de doop als begrafenis: Romeinen 6:3-5; Kolossenzen 2:11.

hij een *persoonlijke keus* had gemaakt. Hij wist zeker dat eens het Koninkrijk van God zou aanbreken. Dat dit van Jozef gezegd wordt na het sterven van de Heer Jezus, is bijzonder. De Koning der Joden was immers verworpen, gedood zelfs, maar Jozef *bleef* desondanks Zijn Koninkrijk verwachten. Alleen daarom had hij de moed Pilatus het lichaam te vragen van Hem, boven Wiens hoofd Pilatus nota bene had laten schrijven ‘De Koning der Joden’...

Een discipel...

Er was namelijk iets met Jozef gebeurd! Hij was misschien in een rijke, aanzienlijke familie geboren. Mogelijk had hij bij zijn geboorte ook goede eigenschappen van zijn ouders geërfd. Maar hij was op een gegeven moment een discipel van Jezus *geworden*. Inderdaad, *geworden* (Gr. *genomenos*⁴)! Als *discipel* kun je namelijk niet geboren worden, het discipelschap kun je ook niet erven. Het hangt samen met een bewuste persoonlijke keus, en wel voor de Heer Jezus. Zijn leerling, Zijn volgeling was Jozef geworden!

... maar in het geheim

De Bijbel camoufleert niets. Wat we tot nu toe over Jozef van Arimathea gelezen hebben, was positief. Maar er staat iets bij: Jozef was wel een discipel van Jezus, maar in het

4 Dit is een aoristus, oftewel ‘geworden’ is een eenmalige, afgesloten handeling.

geheim, uit vrees voor de Joden! Dat betekent dat niemand het wist, omdat Jozef bang was voor zijn volksgenoten die niet in Jezus geloofden. Niemand had zijn bijzondere handel en wandel tot dusver in verband gebracht had met Jezus. Jozef stond goed bekend, maar had niet de moed gehad uit te komen voor zijn keuze voor Jezus!

De verandering

Alles is echter anders geworden toen Jozef had gezien dat Jezus als een misdadiger was terechtgesteld. Heeft Jozef zich toen gerealiseerd hoe ver Jezus was gegaan in Zijn liefde voor hem? In ieder geval heeft hij toen besloten het lichaam van Jezus eer te bewijzen door het in een rein stuk linnen te wikkelen. Samen met Nicodemus heeft hij Jezus daarbij ook gebalsemd, wat een bijzonder eerbetoon was. Vervolgens deed Jozef nog iets: hij stelde zijn eigen graf, waarin nog nooit iemand gelegen had, beschikbaar om het lichaam van de Heer te begraven.

Geen verborgen discipel meer!

In feite was Jozef door zo openlijk aan Pilatus om het lichaam van de Heer te vragen, het eervol te balsemen en het vervolgens in zijn eigen graf te leggen, openlijk ervoor uitgekomen hoeveel de Heer voor hem was gaan betekenen. *Jozef identificeerde zijn eigen graf met dat van de Heer Jezus!* Daardoor bekende hij, die tot dusver een

discipel-in-het-geheim was, openlijk kleur. Hij was nu openlijk Zijn discipel!

Mensen die zich laten dopen, doen in feite hetzelfde: zij laten dan in het openbaar zien dat ze bij een gestorven en begraven Christus willen horen. Bent u *ook zelf* al een discipel (Gr. *mathètès*) of discipelin⁵ (*mathètria*) geworden? En zo ja, bent u dat dan nog in het geheim, of hebt u dit ook laten zien door u te laten dopen?

5 De enige vrouw in de Schrift die expliciet een discipelin wordt genoemd, is Tabitha (Dorkas) in Handelingen 9:36.

De inschrijving op bevel van keizer Augustus

‘Het gebeurde nu in die dagen dat er een bevel uitging van keizer Augustus dat het hele aardrijk moest worden ingeschreven. (Deze inschrijving vond voor het eerst plaats toen Quirinius stadhouder over Syrie was.) En allen gingen om zich te laten inschrijven, ieder naar zijn eigen stad’ (Luk. 2:1-3).

Grote kans dat u al een idee hebt waarover deze WoordStudie gaat. Keizer Augustus komt immers maar één keer in het Nieuwe Testament voor, en dat is in Lukas 2:1, aan het begin van het kerstverhaal. Daar geeft hij bevel tot een inschrijving. Het zijn deze beide woorden waar we bij stil zullen staan, overigens in omgekeerde volgorde.

De inschrijving

Het woord ‘inschrijving’ (Gr. *apografē*) komt voor in Lukas 2:2 en Handelingen 5:37, en het werkwoord ‘inschrijven’ (Gr. *anagrafoō*) in Hebréeën 12:23. Deze laatste twee plaatsen noem ik volledigheidshalve, want in deze studie beperken we ons tot de inschrijving volgens het evangelie naar Lukas. Zonder overdrijving kunnen we zeggen dat de

door hem vermelde inschrijving de belangrijkste inschrijving is geweest uit de geschiedenis. Het gevolg hiervan was namelijk dat de Heer Jezus niet in Nazareth, maar in Bethlehem is geboren! Ieder moest immers naar zijn eigen stad gaan, en zo kwam de timmerman Jozef uit Nazareth terecht in de stad van David, die Bethlehem heette. Jozef was namelijk uit het huis en de familie van David, en we weten van David dat hij een zoon was van de Bethlehemiet Isai (1 Sam. 16:1).

Over zowel de vertaling als de uitleg van Lukas 2:1-2 is veel te doen. Er kan namelijk vertaald worden: 'Deze inschrijving vond voor het eerst plaats toen Quirinius stadhouder over Syrië was', alsook: 'Deze eerste inschrijving vond plaats toen Quirinius stadhouder over Syrië was'. Maakt weinig uit, zegt u? Inderdaad, in het Grieks slechts één letter; het is namelijk ook nog een kwestie van de handschriften. Toch hebben deze vertalingen consequenties voor de uitleg. Als de eerste vertaling juist is, was er één inschrijving. Als de tweede vertaling juist is, waren er mogelijk meer inschrijvingen. En dan is er ook nog het probleem van de datering naar het stadhouderschap van Quirinius over Syrië. Dat is best een ingewikkelde kwestie, waar gelukkig wel een oplossing voor gevonden is, maar dat is teveel en te technisch voor deze studie.

Daarom beperken we ons nu tot de vraag: Wat was dit eigenlijk voor inschrijving? Wat was het doel van deze grootschalige registratie? Want die gold immers het hele Romeinse rijk. We hebben een aanwijzing dat Augustus

een commissie van twintig man heeft ingesteld om deze operatie te coördineren. De geschiedschrijvers Tacitus (*Annales* I 11) en Suetonius (*Vita Augusti* 101) vermelden dat Augustus zorgvuldig de omvang van de bevolking bijhield om zo te weten hoeveel militairen en hoeveel belastingplichtigen zijn rijk bevolkten. Er is wel gesuggereerd dat Augustus in dit geval ook een grondbelasting heeft geheven. Dat zou kunnen verklaren waarom Jozef en Maria, hoewel woonachtig in Nazareth, als zij een lapje grond in Bethlehem hebben bezeten, naar hun familiegebied moesten terugkeren voor de registratie – maar dit is speculatie.

Het bevel

Er ging een ‘bevel’, Gr. *dogma*, uit van keizer Augustus voor de zojuist besproken inschrijving. In Handelingen 17:7 is dit woord in het meervoud vertaald als de ‘verordeningen’ van de keizer. Interessant is dat het ook wordt gebruikt voor de ‘verordeningen die door de apostelen en de oudsten van Jeruzalem waren vastgesteld om die te onderhouden’ (Hand. 16:4). Het is met ‘inzettingen’ vertaald in Efeziërs 2:15 en Kolossenzen 2:14, en in deze beide gedeelten spreekt Paulus over de inzettingen van de wet van Mozes.

Als *dogma* op een persoon teruggaat, zoals hier in Lukas 2:1 en de beide plaatsen uit Handelingen, dan zou men het ook kunnen vertalen als ‘besluit’. Het woord hangt namelijk samen met het Gr. woord *dokeoo*, dat o.a. ‘menen’, ‘goed

toeschijnen' betekent. Het is vertaald met 'besluiten' in Handelingen 15:22,25. En als Augustus iets goed toescheen, dan resulteerde dat in een besluit, dat hij krachtens zijn keizerschap vrij en onbelemmerd kon nemen – en dat had voor alle inwoners van zijn gezagsgebied, het Romeinse rijk, de waarde van een bevel. Alleen zal Augustus in dit geval niet geweten hebben welke bijzondere consequentie zijn besluit, zijn bevel, heeft gehad: namelijk dat de Heiland in Bethlehem zou worden geboren, conform de profetie van Micha 5. Zonder dat Augustus het wist, voerde hij met zijn besluit het besluit uit van Hem Wiens macht ver uitsteeg boven die van de keizer: het bevel van de Allerhoogste!

Bidden of wensen, of allebei?

Deze WoordStudie gaat over een woordgroep die zowel bidden als wensen kan betekenen. Hoe kan dat eigenlijk?

Bidden/wensen (Gr. *euchomai*)

In het Nieuwe Testament komen verschillende woorden voor, die allemaal iets betekenen als *vragen, bidden, smeken, willen, wensen*. Deze woorden vormen een groep van elkaar deels overlappende synoniemen, die anderzijds in bepaalde gevallen (te denken valt aan grammaticale combinaties, samenhang) duidelijk van elkaar moeten worden onderscheiden. Voor de vertaler en de uitlegger zijn zij soms een lastig te nemen hobbel. We kunnen ze onmogelijk allemaal in één WoordStudie bespreken, en daarom beperken we ons.

Het nu gekozen werkwoord *euchomai* komt al bij Homerus (midden 9e eeuw v. Chr.) in de hierboven genoemde betekenissen voor, namelijk o.a. *bidden, smeken, biddend beloven, een gelofte doen, wensen*. Volgens sommigen is de oorspronkelijke betekenis *plechtig de stem verheffen*. Het hiervan afgeleide woord *proseuchomai* (*euchomai* + het richting aangevende *pros*), dat veel vaker in het Nieuwe Testament voorkomt, betekent echter altijd *bidden (tot)*.

Ik bespreek nu alle gevallen van het enkele *euchomai*, en motiveer steeds de gemaakte keuze:

- Paulus echter zei: Ik zou God wel willen *bidden* dat én straks én voor lange tijd niet alleen u, maar ook allen die mij vandaag horen, zodanig werden zoals ook ik ben, uitgezonderd deze boeien (Hand. 26:29). Commentaar: is tot God gericht, dus *bidden*.
- En daar wij bang waren dat wij ergens op klippen zouden stoten, wierpen zij van [het] achterschip vier ankers uit en *wensten* dat het dag werd (Hand. 27:29). Commentaar: kan ook *baden* zijn, maar dan tot heidense goden ('wij' en 'zij' worden namelijk onderscheiden). Omdat die niet genoemd worden, lijkt *wensten* beter.
- Want zelf heb ik *gewenst* door een vloek [gescheiden] te zijn van Christus ter wille van mijn broeders, mijn verwanten naar het vlees (Rom. 9:3). Commentaar: God wordt niet genoemd. De keuze *gewenst* lijkt daarom veiliger.
- Wij *bidden* echter tot God dat u niets kwaads doet (2 Kor. 13:7). Commentaar: tot God gericht, dus *bidden*.
- En wij *bidden* ook hierom: uw volmaking (2 Kor. 13:9). Commentaar: uit de samenhang met vers 7 (aangegeven door *ook*) concluderen we dat 'God' erbij gedacht moet worden, dus *bidden*.

- Belijdt dus voor elkaar de zonden en *bidt* voor elkaar (Jak. 5:16). Commentaar: de toevoeging *voor elkaar* maakt duidelijk dat het om *bidden* gaat. Overigens hebben enkele belangrijke handschriften hier *proseuchomai*, dat altijd *bidden* betekent.
- Geliefde, ik *wens* dat het u in alles goed gaat en dat u gezond bent, zoals het uw ziel goed gaat (3 Joh.:2). Commentaar: God wordt niet genoemd, dus *wens* is veiliger. Maar de vertaling *bid* is zeker niet onmogelijk.

Gebed/wens/gelofte (Gr. euchè)

Dit woord komt bij Homerus slechts eenmaal voor, en wel in de betekenis van *gelofte*. In het Nieuwe Testament treffen we het slechts enkele keren aan:

- ...want hij had een *gelofte* gedaan (Hand. 18:18). Commentaar: uit de samenhang ('zijn hoofd had laten scheren') blijkt het niet om een *gebed*, maar om een *gelofte* te gaan.
- ...vier mannen die <uit zichzelf> onder een *gelofte* staan (Hand. 21:23). Commentaar: er staat letterlijk 'die een *euchè* op zichzelf hebben'. Dat kan geen *gebed* zijn, dus een *gelofte*; zie ook *zich het hoofd ... laten scheren* in vers 24.
- En het *gebed* van het geloof zal de zieke behouden en de Heer zal hem oprichten (Jak. 5:15). Commentaar:

dit is de enige keer dat we dit woord met *gebed* moeten vertalen, omdat het terugverwijst naar het *bidden* (*proseuchomai*) van de oudsten in vers 14 en omdat er een reactie van de Heer – die kennelijk aangeroepen is – op volgt. Bovendien lijkt *bidt* voor elkaar (*proseuchomai*) in vers 16 via *dus* direct op het voorafgaande aan te sluiten.

De vertaling van Romeinen 15:28

Bij het voorbereiden van een lezing over de verzegeling met de Heilige Geest ging ik met mijn Griekse concordantie nog eens de plaatsen langs waar het woord ‘verzegelen’, Gr. *sfragizoo*, voorkomt. Tot mijn verrassing stuitte ik daarbij ook op Romeinen 15:18, dat in de Telosvertaling (1982; heruitgave 2018) als volgt luidt: ‘Nadat ik dan dit volbracht en hun deze opbrengst *afgedragen* heb, zal ik via u naar Spanje gaan’.

Aangezien ik het woord ‘verzegelen’ niet terugzag, maar wel het woord ‘afgedragen’, heb ik de tekst nog eens nader bestudeerd. Daarbij heb ik gekeken hoe andere Nederlandse vertalingen de tekst weergaven. Het resultaat van dit onderzoek ziet u hier; ik zal per vertaling commentaar geven en aan het eind een slotafweging:

SV

Als ik dan dit volbracht, en hun deze vrucht *verzegeld* zal hebben, zo zal ik door ulieder [stad] naar Spanje afkomen.

Commentaar: dit is een letterlijke weergave van het Grieks: zowel ‘vrucht’ als ‘verzegeld’.

Voorhoevevertaling 1^e druk 1877, 2^e herziene druk 1917 en 3^e herziene druk 1931

Nadat ik dan dit volbracht, en hun deze vrucht *bezegeld* zal hebben, zal ik door uwe [stad] naar Spanje gaan.

Commentaar: praktisch identiek met de SV.

NBG '51

Wanneer ik mij dan hiervan gekweten en hun deze opbrengst *afgedragen* heb, zal ik over uw stad naar Spanje reizen.

Commentaar: hier voor het eerst vrucht weergegeven als 'opbrengst', en verzegeld als 'afgedragen'.

Voorhoevevertaling 4^e herziene druk 1966

Nadat ik dan dit volbracht en hun deze opbrengst *afgedragen* zal hebben, zal ik door uw [stad] naar Spanje gaan.

Voorhoevevertaling 5^e herziene druk 1982, bekend als Telosvertaling; heruitgave 2018

Nadat ik dan dit volbracht en hun deze opbrengst *afgedragen* heb, zal ik via u naar Spanje gaan.

Commentaar: 4e en 5e druk Voorhoeve / Medema / Grace Publishing sluiten aan bij NBG '51.

NBV 2004/2021

Nadat ik mij van deze taak gekweten heb, en de opbrengst van de collecte *officieel* aan hen heb *overhandigd*, zal ik u op doorreis naar Spanje bezoeken.

Commentaar: opbrengst is nu ‘opbrengst van de collecte’ geworden en aan overhandigd is nu het woord ‘officieel’ toegevoegd.

HSV 2010

Als ik deze zaak dan volbracht zal hebben en hun deze vrucht *officieel afgedragen* zal hebben, zal ik via u naar Spanje reizen.

Commentaar: ‘vrucht’ is weer terug; ‘officieel afgedragen’ is een combinatie van NBG’51, Voorhoeve/Telos en NBV.

WB 1966

Wanneer ik dan deze taak volbracht en hun de opbrengst *veilig ter hand gesteld* heb, zal ik over Rome naar Spanje reizen. Voetnoot bij ‘veilig ter hand gesteld heb’: lett. ‘verzegeld heb’, misschien in de zin van afstempelen of verzegeld overhandigen.

Commentaar: afgedragen/(officieel) overhandigd is ‘veilig ter hand gesteld’ geworden, met een informatieve voetnoot.

WB 2017

Wanneer ik dan deze taak heb volbracht en hun de opbrengst *veilig ter hand gesteld* heb, zal ik over uw stad naar Spanje reizen.

Commentaar: idem; editie zonder voetnoten.

NB

Wanneer ik dan dit voltooid heb en hun deze opbrengst *verzegeld heb afgedragen*, zal ik via u naar Spanje vertrekken.

Commentaar: ‘verzegeld’ en ‘afgedragen’ is hier gecombineerd tot ‘verzegeld afgedragen’.

HB

... Een bijdrage in hun levensonderhoud. Als ik dat *geregeld* heb, ga ik op weg naar Spanje en hoop bij u langs te komen.

Commentaar: Als ‘geregeld’ de vertaling is van ‘volbracht’, is het begrip ‘verzegeld’ niet weergegeven.

BGT

Ik ga nu dus eerst naar Jeruzalem. Want ik moet ervoor zorgen dat al het geld daar *veilig aankomt*. Meteen daarna kom ik naar Rome toe. En dan reis ik daarvandaan verder naar Spanje.

Commentaar: deze parafrase lijkt terug te gaan op de keuze ‘veilig ter hand gesteld’ van WB 1966, 2017.

Basisbijbel

Als ik hun het geschenk heb *gebracht*, zal ik via jullie stad naar Spanje reizen.

Commentaar: ‘voltooid/geregeld heb’ is weggelaten, vrucht of opbrengst is ‘geschenk’ geworden (wat apert onjuist is!), en ‘verzegeld’ is weergegeven als ‘gebracht’.

Slotafweging: twee opties

Als 'vrucht' hier figuurlijk moet worden opgevat, is het aannemelijk dat dit ook met 'verzegelen' het geval is. De achtergrond is volgens sommige uitleggers het letterlijk verzegelen van een letterlijke zak graan. Het aangebrachte zegel was het echtheids- of eigendomskenmerk. Als dit laatste overeind blijft, is de betekenis van de tekst: 'als ik hun dit bedrag/deze opbrengst als het hun toekomstende (vgl. 'schuldig zijn' in vers 27) heb overhandigd'.

Een andere gedachte is dat het letterlijk verzegelen van een letterlijke zak graan altijd als laatste handeling plaatsvond. Paulus geeft dan door dit figuurlijke tweetal woorden aan dat alle stappen gezet zijn met het oog op het afleveren van de collecte. Als het verzegelen letterlijk bedoeld was, zou dit in 2 Korinthiërs 8-9 zijn vermeld. Paulus geeft in Romeinen 15 dus aan dat hij alle stappen gezet heeft om de collecte op een betrouwbare manier te overhandigen.

Zorgzaam leiderschap

Een uitsluitend door Paulus gebruikt Grieks woord voor 'leiding geven' is proïstamai. Dit betekent letterlijk 'gaan staan voor', 'vooraan gaan staan' – en dat is precies wat iemand doet die leiding geeft. Toch zullen we zien dat dit woord, als het om goede werken gaat, vertaald moet worden met 'zich toeleggen op', 'zorg dragen voor'. Hoe kan dit?

Bij leiders denken we uiteraard aan voorop lopen: een leider wijst de weg en loopt daarom voorop. Dat doet een legerleider letterlijk en een politiek leider in figuurlijke zin. Maar interessant is dat ook een *lijfwacht* van een koning of keizer 'vooraan staat', of 'voor iemand staat' – niet om de leiding over te nemen, maar om de betrokkene met zorg te beschermen! Het mooie is dan ook dat – tegen de tijd dat Paulus dit woord gaat gebruiken – beide noties in het woord doorklinken. Het gaat zowel om *leiderschap* en *bestuur* als om *zorgzaamheid* en *bescherming*, en dat laatste betreft niet alleen mensen. Maar als het om mensen gaat, is duidelijk welk type leiderschap de apostel voor ogen staat: het leiderschap van een herder, oftewel pastorale zorg en leiding.

We zullen nu de acht plaatsen waar Paulus dit woord gebruikt, langs lopen:

Romeinen 12:8

‘wie *leiding geeft*, in ijver’. Deze vermaning staat ingeklemd tussen ‘wie medeelt, in eenvoudigheid’ en ‘wie barmhartigheid bewijst, in blijmoedigheid’, en wordt dus in één adem genoemd met mededeelzaamheid en barmhartigheid. Daartussen valt christelijk leiderschap dus niet uit de toon: als het goed is, integendeel!

1 Thessalonicenzen 5:12-13

‘Wij vragen u, broeders, hen te erkennen die onder u arbeiden en u *leiding geven* in de Heer en u terechtwijzen, en hen zeer hoog te achten in liefde om hun werk’. Alleen wie op deze wijze zorgzaam leiding geven, verdienen het erkend en *in liefde* hoog geacht te worden.

1 Timotheüs 3:4-5

Hier wordt over de opziener o.a. gezegd dat hij moet zijn: ‘iemand die zijn eigen huis goed *bestuurt* (...) Maar als iemand zijn eigen huis niet weet te *besturen*, hoe zal hij zorg dragen voor de gemeente van God?’. Ook een vader van een gezin vertelt, als het goed is, niet alleen wat er moet gebeuren, maar geeft ook liefdevolle zorg en bescherming aan zijn gezinsleden. Een man die als vader niet goed functioneert, is niet geschikt om leiding te geven in de gemeente van God.

1 Timotheüs 3:12

Ook de *dienaars* of *diakenen* moeten ‘hun kinderen en hun eigen huizen goed *besturen*’.

1 Timotheüs 5:17

‘Laat de oudsten die goed *besturen*, dubbele eer worden waard geacht, vooral zij die arbeiden in woord en leer’. Dat betekent dat het bestuur ook correct moet plaatsvinden, oftewel dat de lijnen die de oudsten voor de gemeente uitzetten, door hen ook leerstellig correct moeten kunnen worden verwoord. Oftewel: leiderschap moet ook toetsbaar zijn aan de Schrift!

Titus 3:8

‘Het woord is betrouwbaar, en ik wil dat je op deze dingen aandringt, opdat zij die God geloven, ervoor zorgen *zich toe te leggen op goede werken*’: de goede werken moeten dus met zorg worden nagestreefd.

Titus 3:14

‘En laten ook de onzen leren *zich toe te leggen op goede werken* voor de noodzakelijke behoeften, opdat zij (d.w.z. de onzen) niet onvruchtbaar zijn’. Ook hier moeten de goede werken met zorg worden nagestreefd. Die werken zijn namelijk de vrucht waaraan mensen kunnen zien dat wij gelovigen zijn. Dat kunnen we kennelijk niet vanzelf: het is een leerproces.

Het woord ‘gelijk’, en de samenstellingen daarvan

Gelijk = Gr. *isos*

Dit is het basiswoord. Het duidt al in het klassieke Grieks gelijkheid aan in *maat, getal, waarde, waardigheid, karakter of kracht*. Het betekent dus niet per se ‘identiek (met)’, maar eerder ‘gelijk(waardig) aan’, ‘overeenkomstig’. Het komt in het Nieuwe Testament op de volgende plaatsen voor; de weergave van Gr. *isos* is gecursiveerd:

- ‘Deze laatsten hebben één uur gewerkt, en u hebt hen met ons *gelijk* gesteld’ (Matt. 20:12).
- ‘Want velen legden een vals getuigenis tegen Hem af, en de getuigenissen waren niet *eenstemmig* (...); en ook zo was hun getuigenis niet *eenstemmig*’ (Mark. 14:56, 59).
- ‘Ook zondaars lenen aan zondaars om *evenveel* (lett. *het gelijke*) terug te ontvangen’ (Luk. 6:34).
- ‘Daarom dan trachtten de Joden des te meer Hem te doden, omdat Hij niet alleen de sabbat brak, maar ook

God Zijn eigen Vader noemde, zodat Hij Zich aan God *gelijk* maakte' (Joh. 5:18).

- 'Als dan God *dezelfde* gave aan hen heeft gegeven als ook aan ons, toen wij tot geloof in de Heer Jezus Christus kwamen' (...) (Hand. 11:17).
- 'Die in [de] gestalte van God zijnde het geen roof geacht heeft God *gelijk* te zijn' (Fil. 2:6).
- 'Haar lengte, breedte en hoogte zijn *gelijk*' (Openb. 21:16).

Gelijkheid = Gr. isotès

Bij dit van het vorige woord afgeleide zelfstandig naamwoord gaat het vooral om de notie van 'eerlijkheid', 'eerlijke balans', 'moreel evenwicht'; in de rechtspraak zou je zeggen 'onpartijdigheid'. Het komt in het klassieke Grieks volop voor. Paulus gebruikt het tweemaal:

- 'Want het is niet opdat anderen verlichting hebben en u verdrukking, maar naar *gelijkheid*' (2 Kor. 8:13-14).
- 'Heren, geeft aan uw slaven wat rechtvaardig en *billijk* is' – letterlijk 'het rechtvaardige en de *gelijkheid*' (Kol. 4:1).

'Gelijk-prijzig' = Gr. isotimos

Deze samenstelling komt voor bij de historicus, geograaf en filosoof Strabo (64 v. Chr. tot 25 na Chr.), die al in het koinè-Grieks schrijft. Het heeft de betekenis van 'gelijkwaardig', 'gelijksoortig'. Petrus gebruikt het eenmaal:

- (...) 'aan hen die een *even kostbaar* geloof als wij verkregen hebben' (1 Petr. 1:1).

'Gelijk-zielig' = Gr. isopsuchos

Deze samenstelling komt al voor bij de toneelschrijver Aeschylus (525-465 v. Chr.). Het betekent bij hem iets als 'met een gelijke ziel', 'even voortreffelijk', 'solidair'. Paulus gebruikt het eenmaal:

- 'Want ik heb niemand *van gelijke gezindheid* [als hij], die zo trouw uw belangen zal behartigen' (Fil. 2:20).

'Gelijk-engelig', 'engel-gelijk' = Gr. isaggelos

Deze samenstelling lijkt door Lukas bedacht te zijn, want de overige voorbeelden in de literatuur zijn van *na* zijn tijd. Hij gebruikt het eenmaal:

- 'Zij echter die het waard geacht zijn deel te hebben aan die eeuw en aan de opstanding uit [de] doden, trouwen niet en worden niet uitgehuwelijkt, want zij kunnen ook niet meer sterven; want zij zijn *aan engelen gelijk* en

zijn zonen van God, daar zij zonen van de opstanding zijn' (Luk. 20:35-36).

In deze plaats wordt dus niet gezegd dat ontslapen gelovigen zelf engelen zullen worden, maar dat zij in twee opzichten aan engelen gelijk, oftewel *als engelen* zullen zijn:

1. zij kennen het huwelijk niet meer;
2. zij kunnen niet meer sterven.

Afgoden en afgodsbeelden

Handelingen 17:16

Vol afgodsbeelden

Toen Paulus om veiligheidsredenen door de gelovigen in Berea alvast naar Athene was gebracht, keek hij daar rond, in afwachting van de komst van Silas en Timotheüs.

De apostel ergerde zich eraan toen hij zag dat Athene een stad vol afgodsbeelden was (Hand. 17:16). ‘Vol afgodsbeelden’ is Gr. *kateidoolos*. Dit woord is afgeleid van Gr. *eidoolon*, dat hieronder ter sprake komt en o.a. ‘afgodsbeeld’ betekent. Het woord is gevormd naar analogie van andere Griekse woorden die zijn samengesteld met het versterkende voorvoegsel *kata*.

Ik geef een paar voorbeelden: *kathaimos* = ‘bloedig’, ‘met bloed overdekt’ (*haima* = bloed); *katachrusos* = ‘met goud overtrokken’ (*chrusos* = goud); *katabelès* = ‘door veel pijlen getroffen’, ‘met pijlen overdekt’ (*belos* = pijl); *katadendros* = ‘vol bomen’ (*dendron* = boom); *katampelos* = ‘vol wijnstokken’ (*ampelos* = wijnstok).

De Vulgata, de Latijnse Bijbelvertaling, vertaalt *kateidoolos* hier in Handelingen 17 met ‘*idolatriae deditam*’, d.i.

‘overgegeven aan afgoderij’. Dat gaat verder dan ‘vol afgodsbeelden’ en dat is dan misschien wel niet helemaal letterlijk, maar de gedachte erachter is volkomen correct. Dat heeft te maken met het woord voor ‘afgodsbeeld’, dat we nu gaan bekijken.

Afgodsbeelden of afgoden?

Het heidendom

‘Afgodsbeelden’ is Gr. *eidoola*, meervoud van ‘afgodsbeeld’, Gr. *eidoolon*. In dit woord is de stam van de aoristus van het Griekse woord ‘zien’ (Gr. *eid-on*) te herkennen. In het Homerisch Grieks duidde het een ‘(drog)beeld’ aan, in het meervoud de ‘schimmen’ van de gestorvenen. In het klassieke Grieks betekende het ‘afbeelding’, kopie, van bijv. een mens, maar – en dat is interessant – *niet de mens zelf*. Zo werd het ook voor afbeeldingen van goden, oftewel godenbeelden gebruikt, maar duidde het *niet de goden zelf aan*. Het kon ook iemands weerspiegeling in het water of iemands schaduw op de grond aanduiden.

Het jodendom

In de Septuaginta, de Griekse vertaling van het Oude Testament, zien we echter dat er iets veranderd is: het woord *eidoolon* kon zowel de godenbeelden *alsook de*

heidense goden zelf aanduiden! Deze begrippen waren voor de Joden namelijk identiek. De heidenen hebben goden of godenbeelden, maar niet de ware God. Zij hebben de niet-werkelijkheid gesteld in de plaats van de ware God. De afgoden zijn dus geen alternatieve, maar onechte goden – *fake* goden, zo u wilt.

Het Nieuwe Testament

Dit concept wordt in het Nieuwe Testament voortgezet. Daar worden zowel de heidense goden zelf als de beelden ervan met het Gr. woord *eidoolon* aangegeven. In zichzelf zijn deze *eidoola* niets. Zij zijn op zichzelf dan ook niet gevaarlijk, maar wel de demonen die zich daarachter bevinden. Paulus legt dat uit in 1 Korinthiërs 10:19-20, waar we lezen: ‘Wat wil ik hiermee dan zeggen? Dat een afgodenoffer iets is of dat een afgod iets is? [Nee,] maar dat wat de volken offeren, zij dat aan [de] demonen <offeren> en niet aan God’.

En zo komen we het woord *eidoolon* dus tegen, als een aanduiding voor een macht of beeld waarachter een *demon* schuil gaat. Daarom was Paulus zo blij dat hij van de gelovige Thessalonicenzen kon schrijven dat zij zich van de *afgoden* tot God hadden bekeerd, om nu de levende en waarachtige God te dienen en Zijn Zoon uit de hemelen te verwachten, Jezus, die ons redt van de komende toorn (1 Thess. 1:9-10)!

Het menselijk hart

Het woord 'hart' (Gr. *kardia*) komt in het Nieuwe Testament bijzonder vaak voor. Wat het daar in ieder geval nooit aanduidt, is de holle spier die onze bloedsomloop op gang houdt. Hieronder volgt slechts het begin van een voorzichtige, onvolledige poging om enige orde aan te brengen in de diverse figuurlijke aspecten waarbij het hart een centrale rol speelt:

Het hart is de zetel van onze/ons:

- verdriet (Joh. 14:1; Rom. 9:2; 2 Kor. 2:4);
- vreugde (Joh. 16:22; Ef. 5:19);
- begeerten (Matt. 5:28; 2 Petr. 2:14);
- emoties (Luk. 24:32; Hand. 21:13);
- perceptie (Joh. 12:40; Ef. 4:18);
- gedachten (Matt. 9:4; Hebr. 4:12);
- begrip (Matt. 13:15; Rom. 1:21);
- overleg (Mark. 2:6; Luk. 1:51; 24:38);
- motieven (1 Thess. 2:4);
- geweten (Hand. 2:37; 1 Joh. 3:20);

- voornemens (Hand. 11:23; 2 Kor. 9:7);
- geloof, ongeloof, twijfel (Mark. 11:23; Rom. 10:10; Hebr. 3:12).

De algemene conclusie kan luiden: ‘En geen schepsel is voor Hem onzichtbaar, maar alle dingen zijn naakt en geopend voor de ogen van Hem met Wie wij te doen hebben’ (Hebr. 4:13). God wordt dan ook genoemd: de ‘hartenkenner’ (Gr. *kardiognostès*; dit woord lijkt een uitvinding van Lukas te zijn). Zo wordt Hij voorgesteld in Handelingen 1:24 (lett. ‘U, Heer, hartenkenner van allen’), en Handelingen 15:8 (lett. ‘de hartenkenner God’).

Overigens is ook in het oudste literaire Grieks het hart vrijwel altijd iets figuurlijks, de zetel van de menselijke emoties en gedachten. Nog het dichtst bij de fysieke, biologische betekenis komt een stukje uit Homerus’ Ilias (rond 850 v. Chr.), waar een Griekse held in X 91-95 opmerkt:

Ik dwaal hier zo rond omdat de zoete slaap zich niet op mijn ogen neerzet, maar de oorlog en de nood van de Grieken mij verontrust. Hevig bezorgd ben ik om de Grieken en mijn hart is niet kalm, nee ik ben onrustig en mijn hart springt bijna uit mijn borst, en onder mij trillen mijn krachtige knieën.

Hier is het hart duidelijk het kloppende orgaan, dat als gevolg van emoties krachtiger slaat dan normaal. Later ontdekte men iets meer over de functie van het hart, nadat al eeuwenlang in vele teksten in overdrachtelijke zin over

het hart was gesproken. In de periode rond 500 v. Chr. was de Griekse arts Alcmaeon van Croton één van de eersten die dode mensen opensneed om hun bouw te bestuderen. Zo ontdekte hij dat er twee soorten bloedvaten zijn die er verschillend uitzien: de slagaders en de aders. Tijdgenoten van hem hadden toen al ontdekt dat het hart een spier is. Alcmaeon stelde vast dat na de dood de slagaders leeg zijn. Hij dacht op grond van deze ontdekking dat ook tijdens de slaap de bloedstroom door de slagaders stopt, maar dat is natuurlijk niet zo. Na de dood komt de toevoer vanuit het hart naar de slagaders stil te liggen, maar tijdens de slaap gaat die gewoon door. Op dit verkeerde idee van Alcmaeon berust volgens sommigen de wetenschappelijke naam van onze slagaders: arteriën; die zou zijn afgeleid van Gr. *aèr*, 'lucht'. Deze etymologie is echter omstreden.

Het apostelschap

Het woord apostel

Het woord apostel (Gr. *apostolos*) betekent ‘gezondene’, ‘gezant’. In Johannes 13:16 vinden we het woord in deze algemene, niet specifiek Bijbelse betekenis: ‘Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: een slaaf is niet groter dan zijn heer, en een gezant niet groter dan hij die hem gezonden heeft’. De belangrijkste Persoon die apostel genoemd wordt, is de Heer Jezus Zelf. In Hebréeën 3:1 staat: ‘Daarom, heilige broeders, deelgenoten van [de] hemelse roeping, beschouwt de Apostel en Hogepriester van onze belijdenis, Jezus, die trouw is aan Hem die Hem heeft aangesteld’. Hij is de Enige die ononderbroken en volmaakt de wil heeft gedaan van Hem die Hem aangesteld en gezonden had.

De twaalf

Maar de Heer Jezus had Zijn eigen ‘gezondenen’ (Gr. *apostoloi*): ‘Zoals U Mij in de wereld hebt gezonden, heb ook Ik hen in de wereld gezonden’ (Joh. 17:18). De eerste mensen die in deze zeer speciale zin apostelen werden genoemd, waren ‘de twaalf’ (c.q. ‘elf’). Zie in de evangeliën de volgende plaatsen: Mattheüs 10:2 (= Luk. 6:13); Markus

6:30 (= Luk. 9:10); Lukas 17:5; 22:14; 24:10. Zij werden door de Heer Jezus geroepen en uitgezonden: ‘En Hij stelde er twaalf aan, <die Hij ook apostelen noemde>, opdat zij bij Hem zouden zijn en opdat Hij hen zou uitzenden om te prediken en om macht te hebben de demonen uit te drijven’ (Mark. 3:14-15).

Na Judas' dood

Toen de Heer Jezus naar de hemel was teruggekeerd, hebben deze apostelen (Hand. 1:2) nagedacht over de open plaats die in hun midden was ontstaan. Judas was immers gestorven, en zij zagen in dat deze lege plek moest worden opgevuld. Zij handelden in gehoorzaamheid aan Psalm 109:8. Bovendien hadden zij het inzicht dat er *twaalf* getuigen moesten zijn, zoals er ook altijd *twaalf* stammen van Israël werden gezien – waarover zij, naar het woord van de Heer Zelf, in de toekomst zullen oordelen (Matt. 19:28; Jak. 1:1; Openb. 21:12, 14).

Profielschets van een apostel

Het is bijzonder leerzaam te zien welke ‘profielchets’ zij toen opstelden, waarbinnen de opvolger van Judas moest passen: ‘Er moet dan van de mannen die met ons samen kwamen al [de] tijd dat de Heer Jezus onder ons inging en uitging, te beginnen bij de doop van Johannes tot op de dag dat Hij van ons werd opgenomen, één van hen met

ons getuige van Zijn opstanding worden' (Hand. 1:21-22). Zij zochten de kandidaat dus onder de mannen die, evenals de resterende elf, de Heer Jezus zowel in de tijd van Zijn openbare dienst als na Zijn opstanding hadden gezien. Uit deze groep mannen kozen de apostelen vervolgens twee personen, van wie de Heer (via het lot; vgl. Hand. 1:24, 26) ten slotte Matthias aanwees als de nieuwe apostel. Matthias zou voortaan deel uitmaken van de twaalf apostelen (Hand. 1:26). Opmerkelijk is overigens dat we verder niets meer van hem horen!

Samenvattend:

Een apostel was openlijk werkzaam als getuige van de opgestane Heer.

We concluderen nu:

1. *een apostel moest de Heer zowel voor als na Zijn opstanding op aarde hebben gezien;*
2. *een apostel moest door de Heer Zelf zijn geroepen (c.q. aangewezen).*

Van deze twaalf apostelen is in het boek Handelingen verder sprake in hst. 2 vers 37,42,43; hst. 4 vers 33,35,36,37; hst. 5 vers 12,18,29,40; hst. 6:6; hst. 8:1,14; hst. 9:27; hst. 11:1; hst. 15:2,4,6,22,23; hst. 16:4. Als we deze plaatsen onderzoeken, zien we dat de apostelen op gezag van hun

Zender het evangelie predikten, gelovigen onderwezen, wonderen en tekenen deden, getuigden van de opstanding van de Heer Jezus, materiële goederen verdeelden, diakenen aanstelden, uitspraak deden in geschillen.

God bevestigde hun getuigenis ‘zowel door tekenen als wonderen en allerlei krachten en uitdelingen van [de] Heilige Geest naar Zijn wil’ (Hebr.1:4). Daarom stellen we nog een derde kenmerk van een apostel vast:

3. een apostel verrichtte tekenen en wonderen.

In het volgende hoofdstuk gaan we met dit onderwerp verder. Dan onderzoeken we of en in welke zin Paulus een apostel was, en gaan we in op de vraag of er ook andersoortige apostelen waren. Ten slotte gaan we in op de kwestie van de zgn. apostolische successie, oftewel de vraag of er ook nu nog apostelen zijn.

Was Paulus een apostel?

Dat lijkt een vreemde vraag, maar dat is het niet. Het was al vroeg noodzakelijk om mensen die zich apostelen noemden (vgl. Openb.2:2), aan een nader onderzoek te onderwerpen. Merkwaardig is bijvoorbeeld dat Paulus nergens in het boek Handelingen (behalve in 14:14; zie hieronder) als apostel wordt aangeduid. Tijdens zijn leven hebben diverse mensen aan zijn apostelschap getwijfeld. Toch is het antwoord niet zo ingewikkeld: *Paulus was wel apostel, maar hij behoorde niet tot de twaalf.*

Ter verdediging van zijn apostelschap kunnen we het volgende aanvoeren:

1. *Paulus heeft de Heer gezien*: zeer waarschijnlijk niet op aarde, naar het vlees (tenzij men dat uit 2 Kor. 5:16 zou moeten afleiden), en zeker niet na Diens opstanding, maar wel als de opgestane en verheerlijkte Heer in de hemel (Hand. 9:17; 26:16, 19; 1 Kor. 15:8);
2. *Paulus was door de Heer geroepen*: hij kreeg van de opgestane en verheerlijkte Heer de opdracht voortaan een getuige van Hem te zijn (Hand. 22:15; 26:16), en werd daartoe door Hem ‘gezonden’ (Hand. 26:17; Gr. *apostelloo* = ‘(weg)zenden’, verwant met *apostolos*). Zie verder over Paulus’ roeping de volgende plaatsen:

Romeinen 1:1; 11:13; 1 Korinthiërs 1:1; 9:1-2; 15:9; 2 Korinthiërs 1:1; Galaten 1:1; Efeziërs 1:1; Kolossenzen 1:1; 1 Timotheüs 1:1; 2:7; 2 Timotheüs 1:1, 11; Titus 1:1.

3. *Paulus deed de bij een apostel behorende tekenen* (2 Kor. 12:12).

Paulus had dan ook alle reden zijn apostelschap op één lijn te stellen met dat van de twaalf (1 Kor. 9:5; 2 Kor. 11:5, 13; 12:11; Gal. 1:17). Vandaar dat er in de Schrift vaak gewoon sprake is van 'de apostelen', inclusief Paulus (1 Kor. 12:28-29; Ef. 2:20; 3:5; 4:11; 2 Petr. 3:2; Jud.:17; Openb. 18:20). Zie voor het woord 'apostelschap' (Gr. *apostolè*) de volgende plaatsen: Handelingen 1:25; Romeinen 1:5; 1 Korinthiërs 9:2; Galaten 2:8. Paulus was dus een *vanuit de hemel* geroepen apostel. Aan hem is dan ook de verborgenheid van de gemeente als een *hemels* volk, met een *hemelse* roeping, *hemelse* zegeningen en een *hemelse* toekomst, bekendgemaakt. Tevens was hij geroepen door de *verheerlijkte* Heer. Zijn evangelie was daarom 'het evangelie van de *heerlijkheid* van Christus' (2 Kor. 4:4; vgl. 1 Tim. 1:11).

Apostelen in ruimere zin

We hebben al gedacht aan de gewone betekenis van 'gezant', die het Gr. woord *apostolos* heeft in Johannes 13:16 (vgl. 2 Kor. 8:23; Fil. 2:25). Op sommige plaatsen

lijkt de aanduiding ‘apostel’ inderdaad in ruimere zin te worden gebruikt dan alleen als aanduiding voor de twaalf en Paulus. Zo worden in één adem met Paulus de volgende mannen als apostelen aangeduid:

- Barnabas (Hand. 14:4, 14);
- Apollos (1 Kor. 4:9);
- Silvanus en Timotheüs (1 Thess. 2:6).

Toch wordt nergens vermeld dat de bovengenoemde criteria op hen van toepassing waren. Met name de positie van Barnabas is niet eenvoudig te omschrijven. Enerzijds wordt hij in Handelingen 4:36 (vgl. ook 9:27) van de apostelen onderscheiden. Anderzijds wordt juist hij in 1 Korinthiërs 9:6 en Galaten 2:9 op één lijn met Paulus geplaatst, beide keren in een gedeelte dat over Paulus’ taak als apostel gaat.

Men heeft daarom wel geopperd dat Barnabas bij de 120 personen hoorde tot wie Petrus in Handelingen 1:15 sprak over de noodzaak een nieuwe apostel te benoemen. Zo zou Barnabas dan toch een getuige van de opstanding van Christus zijn. Dit is echter niet te bewijzen. Genoemde dienstknechten van de Heer hebben wel nauw met de apostel samengewerkt en in die zin zijn zij ook gehoorzaam geweest aan hun Zender, maar niet in dezelfde bijzondere zin als Paulus. Als apostelen in de ruimere zin worden verder nog genoemd Andronicus en Junias (Rom. 16:7; ‘vermaard onder de apostelen’ kan overigens ook betekenen ‘goed bekend staand bij’). Jakobus, de broeder van de Heer,

lijkt in Galaten 1:19 als apostel te worden gezien; maar men kan hier het woord ‘dan’ uitleggen als ‘dan alleen’, wat beter strookt met 1 Korinthiërs 15:7, waar hij juist van ‘alle apostelen’ wordt onderscheiden.

Nu nog apostelen?

Zijn er nu nog apostelen? Uiteraard niet in de zin van de twaalf en Paulus. Zij hebben ons ook geen procedure voor een apostolische successie (opvolgingsprocedure voor apostelen) nagelaten. Volgens Wikipedia is de apostolische successie ‘de ononderbroken doorgave van het bisschopsambt (episcopaat), waarop de Kerk en haar hiërarchie steunt. Deze doorgave gebeurt door de bisschopswijding, die binnen de apostolische successie gezien wordt als teruggaand op de eerste apostelen’.

In de Schrift vinden we niets van dit alles, integendeel: juist door drie apostelen – Paulus, Petrus en Johannes – worden de gelovigen na hen niet toevertrouwd aan nieuwe apostelen, maar ‘aan God en aan het woord van Zijn genade’ (Hand. 20:32). Zij moeten juist terugdenken (2 Petr. 1:12,15; 3:2) aan het door de apostelen gegeven onderwijs (1 Joh. 2:24; vgl. Jud.:17).

Sommigen vinden dat in onze tijd pioniers op het zendingsveld apostelen genoemd zouden kunnen worden. Dat is ongetwijfeld goed bedoeld, maar het is de vraag of het verstandig is deze categorie werkers als apostelen aan

te duiden. Dit woordgebruik kan bij nieuwe gelovigen gemakkelijk verwarring stichten.

Verrassende citaten en vertalingen

Waarom een Griekse vertaling van het Oude Testament?

De meeste lezers van Rechtstreeks weten dat het Oude Testament in het Hebreeuws is geschreven, en het Nieuwe Testament in het Grieks. Vanaf Alexander de Grote en zijn opvolgers (vanaf eind 4^e eeuw voor Christus) woonden zowel de Joden in Israël als die in het hele Nabije en Verre Oosten tot aan het huidige Pakistan in een rijk waar het Grieks de wereldtaal was geworden. Dat spraken vele inwoners van dat rijk naast hun eigen taal. Die eigen taal had er wel een geduchte concurrent bij gekregen, want met Grieks kwam je letterlijk en figuurlijk verder! Ook de Joden merkten dit. Een Griekse vertaling van het Oude Testament werd noodzakelijk omdat velen van hen in de verstrooiing het Hebreeuws niet meer of onvoldoende beheersten.

Een dergelijk probleem had zich een eeuw eerder ook voorgedaan. In het midden van de 5^e eeuw v. Chr. schrijft Nehemia: ‘Ookzag ik in die dagen Judeeërs, die Asdoditische, Ammonitische en Moabitische vrouwen gehuwd hadden; van hun kinderen sprak de helft Asdoditisch en zij waren

niet in staat Judees te spreken, maar wel de taal van dit of dat volk' (Neh. 13:23-24). Toen een eeuw daarna het leven en werken in het Grieks-Macedonische rijk ook voor de Joden de dagelijkse werkelijkheid was geworden, was kennis van het Grieks ook voor hen een must om maatschappelijk te kunnen functioneren. Als zij dan ook nog eens ver van Israël woonden en veel reisden, kon de kennis van het Hebreeuws snel verdwijnen. Zelfs hun eigen Hebreeuwse Oude Testament konden velen op den duur niet meer lezen. Er ontstond behoefte aan een Griekse vertaling.

De Septuaginta

Die vertaling is er gekomen: de Septuaginta of de LXX⁶. Dat is het Latijnse woord voor 70, naar het aantal vertalers dat er in Alexandrië vanaf 280 v. Chr. aan gewerkt zou hebben. De kwaliteit van de vertaling is wisselend. In ieder geval is de LXX geen geïnspireerde vertaling. Toch wordt in het Nieuwe Testament vaak letterlijk uit de LXX geciteerd. Ik bespreek hier kort twee plaatsen waar de Heilige Geest de enigszins afwijkende tekst van de LXX citeert en kennelijk goedkeurt – beide keren met een verrassend mooi effect!

6 Een interessante inleiding is Dr. Chr. Fahner, *Het Oude Testament van de Jonge Kerk. Over ontstaan, aard en betekenis van de Septuagint*, Utrecht 1999.

Oren of een lichaam? (Ps. 40:7)

Ik citeer eerst enkele Nederlandse vertalingen van de oorspronkelijke Hebreeuwse tekst:

SV: Gij hebt mij de oren doorboord

HSV: U hebt Mijn oren doorboord

NBG: Gij hebt mij geopende oren gegeven

NBV: U hebt mijn oren voor U geopend

NB: Maar u groef gangen naar mijn oren

WB: om te luisteren hebt u mij oren gegeven

In ieder geval is duidelijk dat het in de Hebreeuwse tekst over 'oren' gaat. De LXX vertaalt echter: *U hebt mij een lichaam toebereid*. Psalm 40:7 wordt als volgt geciteerd in Hebreeën 10:5: *U hebt mij een lichaam toebereid*. De conclusie moet zijn: de Heer Jezus – over Wie het hier gaat – heeft oren gekregen, juist doordat Hem een lichaam door God was toebereid.

Wandelen met God of God behagen? (Gen. 5:22,24)

Wat heeft Henoch gedaan? Heeft hij met God gewandeld of heeft hij God behaagd? De Nederlandse vertalingen van de Hebreeuwse tekst geven dit zinnetje in Genesis 5:22,24 als volgt weer: *Henoch wandelde met God*. De LXX vertaalt echter beide keren: *Henoch behaagde God*.

Genesis 5:22,24 wordt in Hebreëen 11:5 geciteerd: ... *want voor zijn wegneming heeft hij getuigenis verkregen dat hij God behaagd had.* Ook hier moet de conclusie zijn dat de Heilige Geest de vertaling van de LXX als het ware heeft gesanctioneerd. Oftewel: zo kan worden aangetoond dat ‘met God wandelen’ betekent: ‘God behagen’.

Wat schreef Paulus in 1 Thessalonicenzen 4:8?

Over de gave van de Geest

Misschien vindt u de vraag in de titel een beetje vreemd. Wie wil weten wat Paulus schreef, zoekt toch gewoon de aangegeven Schriftplaats op? Wie de tekst opzoekt in de Telosvertaling (zowel die van 1982 als die van 2018), ziet staan: ‘Daarom, wie dit veracht, veracht niet een mens, maar God, *die u <ook> Zijn Heilige Geest heeft gegeven*’.

Het gaat om dat laatste, cursief gedrukte stukje, *die u ook Zijn Heilige Geest heeft gegeven*. De vertaling *heeft gegeven* is trouwens ook gekozen door de Statenvertaling, de NBG-vertaling, de HSV en de Voorhoeve-vertaling van 1966. Maar in plaats daarvan kiezen de WB (1966 en 2017), HB, de NBV, de NB en de BGT voor het woord *geeft of schenkt*. Dus de eerste groep vertalingen drukt af:

1. dat God Degene is *die u ook Zijn Heilige Geest heeft gegeven*;
2. de tweede groep drukt af dat God Degene is *die u ook Zijn Heilige Geest geeft*.

Maar wat heeft Paulus nu eigenlijk geschreven? Want we komen twee vertalingen tegen. Welnu, het handschrift dat door Paulus zelf geschreven is, hebben we niet meer. Wat we wel hebben, zijn met de hand overgeschreven kopieën van kopieën van kopieën etc., en die zijn niet altijd identiek. Het probleem is dan ook dat *beide* vertalingen teruggaan op Griekse handschriften – en het verschil tussen beide varianten is slechts twee letters. Namelijk

variant 1. is Gr. *ton ... donta*, lett. ‘de gegeven hebbende’, oftewel ‘die gegeven heeft’;

variant 2. is Gr. *ton ... didonta*, lett. ‘de gevende’, oftewel ‘die geeft’.

De teksteditie van Nestle-Aland drukt variant (2), de variant die tekstkritisch gezien iets sterker staat dan variant (1), in zijn tekst af. Dit heeft echter wel gevolg voor de uitleg, want leert de Schrift niet dat God Zijn Geest eens voor altijd gegeven heeft, en wel op de Pinksterdag (Hand. 2)? Heeft elke gelovige daaraan niet eens voor altijd deel gekregen (vgl. 1 Kor. 12:13)? Heeft God ons de Geest niet als onderpand gegeven en ons daardoor met de Geest verzegeld (2 Kor. 1:22; 5:5; Ef. 1:13; 4:30)? Deze vragen moeten zonder meer met ‘Ja’ worden beantwoord. Is de juiste variant hier in 1 Thessalonicenzen 4 dan niet variant (1), dus ‘gegeven heeft’? En is variant (2) een verschrijving, een fout dus? Dat moeten we niet te snel denken.

Aanvullend onderwijs?

Het is namelijk op zichzelf denkbaar dat Paulus hier in 1 Thess. 4:8 inderdaad iets over de Geest schrijft wat hij elders niet in deze bewoordingen heeft vermeld, en dus aanvullend onderwijs geeft. Variant (2) is ongetwijfeld de moeilijkste van de beide varianten, en dus maakt hij een goede kans de oorspronkelijke te zijn! Het is namelijk logischer dat afschrijvers dat wat *bijzonder* lijkt ('geeft', *didonta*) aanpassen aan dat wat *vaker* voorkomt ('gegeven heeft', *donta*). Het omgekeerde gebeurt zelden, zeker als het slechts twee letters verschil maakt en de laatste twee lettergrepen van beide varianten identiek zijn.

Als de variant 'geeft' inderdaad de oorspronkelijke is, kan wat Paulus hier schrijft op drie, m.i. elkaar aanvullende manieren worden uitgelegd:

1. God gaat permanent door met het geven van (werkingen van) Zijn Heilige Geest (vgl. wat Paulus schrijft in Gal. 3:5, waar sprake is van 'Hij die u de Geest verleent');
2. mogelijk moet de letterlijke term 'de gevende' worden opgevat als een tijdloze aanduiding, dus 'de Gever van ...', vergelijkbaar met 'Hij die roept', lett. 'de roepende' in 1 Thess. 2:12 en 5:24;
3. de gedachte is dan dat God voortdurend zorgt voor de sfeer en de energie van de Heilige Geest die nodig is voor een in seksueel opzicht rein leven – want in die samenhang schrijft Paulus hier. Hij verwijst in dat

geval meer naar een *permanent onderscheidend kenmerk*
dan naar het moment van een eenmalige *handeling* van
God.

Vurig verlangen

Als er één apostel heeft laten zien dat een gelovige ook gevoelens en emoties heeft, dan is dat wel Paulus geweest.

We bestuderen zijn gebruik van enkele verwante woorden, die '(zeer of vurig) verlangen (naar)' betekenen. Vaak, maar niet altijd, is hij zelf degene die dit verlangen heeft.

Daarnaast gebruiken Jakobus en Petrus beiden eenmaal in ieder geval van deze woordgroep het *werkwoord*. Dat luidt:

Gr. *epiptheoo*

Dit woord bestaat, evenals de volgende woorden, uit het richtinggevend of versterkend voorvoegsel *epi* en de stam *poth-*, die 'verlangen' aanduidt, en al bij Homerus in het midden van de 9^e eeuw v. Chr. voorkomt in de betekenis: 'verlangen', 'gemis'. De combinatie met *epi* heeft vaak de gevoelswaarde van *heimwee*. Het is dus een krachtig woord, dat in principe positief is. Dat is een verschil met Gr. *epithumeoo*, dat meer 'begeren' betekent, en bij het verlangen naar een persoon een seksuele lading heeft die bij *epiptheoo* ontbreekt.

Het gebruik van dit laatste werkwoord gaan we nu na:

Verlangen naar personen

- Rom. 1:11 Want ik *verlang* zeer u te zien, om u enige geestelijke genadegave mee te delen tot uw versterking.
- 1 Thess. 3:6 Maar nu is Timotheüs van u tot ons gekomen en heeft ons de blijde boodschap gebracht van uw geloof en uw liefde, en dat u ons altijd in herinnering houdt en *verlangt* ons te zien, zoals ook wij u.
- 2 Tim. 1:4 *verlangend* je te zien als ik mij je tranen herinner, opdat ik met blijdschap vervuld word.
- 2 Kor. 9:14 daar zij naar u *verlangen* wegens de uitnemende genade van God over u.
- Fil. 1:8 Want God is mijn getuige dat ik naar u allen *verlang* met het hart van Christus Jezus.
- Fil. 2:26 daar hij *zeer* naar u allen *verlangde*.

Verlangen naar iets

- 1 Petr. 2:2 *Verlangt* als pasgeboren kinderen naar de redelijke, onvervalste melk, opdat u daardoor opgroeit tot behoudenis.

2 Kor. 5:2 Immers in deze tent zuchten wij, terwijl wij *vurig verlangen* met onze woning die uit de hemel is, overkleed te worden.

Verlangen in absolute zin

Jak. 4:5 Of meent u dat de Schrift tevergeefs spreekt? *Begeert* de Geest die in ons woont, met afgunst?

Het tweede deel van deze moeilijke tekst zou, als retorische vraag opgevat, kunnen betekenen: 'Is het de in ons wonende Geest die met afgunst verlangt/begeert?' De klemtoon ligt dan op het woord 'Geest'. Het gesuggereerde antwoord is dan: 'Natuurlijk niet! Een dergelijk verlangen komt uit onze eigen oude natuur voort'.

Twee zelfstandige naamwoorden

Paulus gebruikt ook twee met dit werkwoord verwante, synonieme zelfstandige naamwoorden:

Gr. epipothèsis

2 Kor. 7:7 doordat hij ons vertelde van uw *vurig verlangen*, uw treuren, uw ijver voor mij, zodat ik mij nog meer verblijdde (zie ook vs. 11).

Gr. epipothia

Rom. 15:23 Maar nu ik in deze streken geen plaats meer heb en sinds vele jaren *groot verlangen* heb tot u te komen.

...en ook een bijvoeglijk naamwoord / voltooid deelwoord

Gr. epipothètos

Fil. 4:1 Daarom, mijn geliefde broeders, naar wie ik ook *verlang* (...). Letterlijk staat er: mijn geliefde en *verlangde* broeders.

Broeders, dieven en duisternis

Nauwkeurig lezen in 1 Thessalonicenzen 5

Nadat Paulus het geheim van de opname van de gemeente heeft onthuld in 1 Thessalonicenzen 4:15-17, wijdt hij aansluitend enkele verzen aan de dag van de Heer, die kort na de opname zal volgen. Die dag, het begin van een periode van oordeel, zal voor ongelovigen een verschrikking zijn. Daarover hebben de oudtestamentische profeten al uitvoerig geschreven, dus dat hoeft Paulus hier niet meer te doen. De gelovigen hadden hier al kennis van. Bovendien had hij erover gesproken tijdens zijn bezoek aan Thessalonica (zie 2 Thess. 2:5). De gelovige Thessalonicenzen zouden die dag dan ook niet op aarde meemaken, maar wanneer de Heer op die dag komt, samen met Hem in heerlijkheid vanuit de hemel verschijnen (1 Thess. 3:13; 4:14; 2 Thess. 2:7, 10).

Met die wetenschap in ons achterhoofd kijken we nauwkeurig wat Paulus vervolgens schrijft over de dag van de Heer in 1 Thessalonicenzen 5:4-5, waar we lezen: ‘Maar u, broeders, bent niet in [de] duisternis, zodat die dag u als een dief zou overvallen; want u bent allen zonen van [het] licht en zonen van [de] dag. Wij zijn niet van [de] nacht of van [de] duisternis’.

Vers 4: Maar u, broeders, bent niet in [de] duisternis

Het woord 'u' staat in het Grieks voorop. Paulus benadrukt dus het contrast dat hij zo meteen uitwerkt tussen de gelovige Thessalonicenzen als zonen van het licht, die dus niets te vrezen hebben van de dag van de Heer, en de ongelovigen, die juist wel alle reden hebben de dag van de Heer te vrezen maar dat niet doen. Dat is de focus van dit gedeelte, en niet zozeer de manier waarop de gelovigen behoren te leven in de zekerheid dat de dag van de Heer gaat komen. Anders gezegd: Paulus bespreekt op een evenwichtige manier eerst de christelijke positie, en pas vervolgens de daaruit voortvloeiende praktijk.

'Duisternis' (Gr. *skotos*), hier en in vers 5, moet in figuurlijke, morele zin worden opgevat, zoals op de meeste plaatsen in Paulus' brieven (zie Rom. 2:19; 13:12; Ef. 5:8, 11; 6:12; Kol. 1:13, en vgl. elders 1 Petr. 2:9; 1 Joh. 1:6). Paulus gebruikt nooit het synoniem dat vooral in het evangelie naar Johannes en in de eerste brief van Johannes voorkomt (Gr. *skotia*).

zodat die dag u als een dief zou overvallen

Dit 'u' verwijst terug naar het 'u' aan het begin van het vers, en moet dus benadrukt worden: 'u als een dief zou overvallen'. Merkwaardig genoeg hebben onder de Griekse handschriften twee belangrijke Alexandrijnse tekstgetuigen – de Codex Alexandrinus (5^e eeuw) en de Codex Vaticanus

(4^e eeuw) – hier niet de woorden ‘als een dief’, behorend bij ‘die dag’, maar ‘als dieven’, en dan in de accusativus, behorend bij ‘u’.

Dat zou betekenen dat de aangesprokenen als betrapte dieven door de dag van de Heer overvallen worden. Dit levert niet alleen een vreemde zin op, omdat het niet voor de hand ligt gelovigen met dieven te vergelijken, maar het is bovendien strijdig met vers 2, waar Paulus juist de dag met een dief vergelijkt, om zodoende het plotselinge en het voor de ongelovigen onheilspellende karakter ervan te benadrukken. Deze variant is daarom in de rest van de tekstoverlevering terecht al vroeg genegeerd en wordt in veel commentaren als een vroege vergissing beschouwd.

Vers 5: want u bent allen zonen van [het]licht en zonen van [de] dag

Het woord ‘zonen’ (in het Grieks *hujoi*), gevolgd door een zaak in de genitivus, wordt algemeen als een hebraïsme beschouwd. Andere voorbeelden zijn ‘zonen van de donder’ (Mark. 3:17); ‘een zoon van de vrede’ (Luk. 10:6); ‘de zoon van het verderf’ (d.i. Judas in Joh. 17:12, en de antichrist in 2 Thess. 2:3); ‘zonen van de ongehoorzaamheid’ (Ef. 2:2; 5:6; Kol. 3:6). De bijgevoegde genitivus (‘van ...’) geeft aan *waaraan* men deelheeft of *waardoor* men gekenmerkt wordt, in dit geval dus de overdrachtelijke begrippen licht en dag. Zie voor deze karakterisering van de christelijke positie, maar zonder de aanduiding ‘zonen’, ook vers 8, waar sprake is van ‘wij die van de dag zijn’. En vergelijk

Lukas 16:8, waar de ‘zonen van het licht’ staan tegenover de ‘zonen van deze eeuw’; alsook de uitdrukking de ‘kinderen van het licht’ in Efeziërs 5:8. Voor ‘zonen van het licht’ zie ook Johannes 12:36.

Wij zijn niet van [de] nacht of van [de] duisternis: oftewel wij, gelovigen, worden niet gekenmerkt door de geestelijke nacht of de morele duisternis. Sommigen denken dat hier het woord ‘zonen’ is weggelaten, maar dat is niet nodig; dit is een normaal gebruik van de genitivus, die hier een hoedanigheid aanduidt.

Traag en traagheid

Zowel negatief, positief als neutraal

Misschien heeft een enkele lezer van Rechtstreeks last van *bradycardie*, oftewel van een trage, te lage hartslag. In dat woord *bradycardie* zit het Griekse woord waar we deze keer over nadenken, namelijk *bradus*, dat ‘traag’ betekent, en het woord *kardia*, dat ‘hart’ betekent. Volgens medici is bradycardie niet altijd slecht, maar soms moet er toch een behandeling volgen. Rechtstreeks is geen medisch tijdschrift, en daarom hoort een artikel over een trage hartslag er niet in thuis. Zo’n artikel heb ik dan ook niet geschreven. Bovendien is geen van de redacteuren deskundig op dat terrein. Maar er komt in de Bijbel wél een geval van *geestelijke* bradycardie voor, en daarover mag in Rechtstreeks zeker geschreven worden – evenals over de andere plaatsen waar het over ‘traagheid’ gaat.

Negatief

Toen de Emmaüsgangers niet goed raad wisten met het lijden dat de Heer Jezus was overkomen, en al helemaal niet konden plaatsen wat ze hadden gehoord over Zijn opstanding, zei Hij, terwijl Hij incognito met hen meeliep,

tot hen: 'O ongelovigen en *tragen* van hart in het geloven van alles wat de profeten hebben gesproken. Moest de Christus dit niet lijden, en [zo] in Zijn heerlijkheid binnengaan?' (Luk. 24:25). Hier is het duidelijk: dit is verkeerde, verwijtbare traagheid, en wel in geestelijk opzicht – want dat betekent 'van hart' hier. De remedie hiertegen is gelovig vasthouden aan het Woord van God.

Zelfs in een tekst over de Heer Zelf wordt het begrip traagheid in negatieve zin gebruikt - maar dan wel met een ontkenning erbij! 'Vertragen' (Gr. *bradunoo*) en 'traagheid' (Gr. *bradutès*) komen beide voor in 2 Petrus 3:9, waar staat: 'De Heer *vertraagt* de belofte niet, zoals sommigen het voor *traagheid* houden'. De Heer doet dus niet wat diegenen denken die Zijn lankmoedigheid niet begrijpen. Zij interpreteren het geduld dat de Heer met de ongelovigen heeft, verkeerd.

Positief

In Jakobus 1:19 geeft de apostel Jakobus de volgende belangrijke vermaning: 'Weet dit, mijn geliefde broeders; laat ieder mens echter snel zijn om te horen, *traag* om te spreken, *traag* tot toorn'. Praten en boos worden: dat doen we van nature te vaak en te snel, en Jakobus maant zijn gelovige lezers daarom in beide opzichten traag te zijn, 'want [de] toorn van een man bewerkt Gods gerechtigheid niet'. Wie in het spreken en wat de boosheid betreft dus traag is, doet precies wat Jakobus ons hier voorhoudt! Dat

is dus in beide gevallen een voorbeeld van traagheid in positieve zin.

Neutraal

Paulus gebruikt slechts eenmaal een woord uit deze groep, en wel als hij Timotheüs vraagt rekening te houden met de mogelijkheid dat hij, de apostel, later arriveert dan Timotheüs denkt, oftewel uitblijft. Voor de tijd van dit onbedoelde ‘uitblijven’ (Gr. *bradunoo*) heeft Paulus zijn medewerker belangrijk onderwijs gegeven: ‘Maar als ik uitblijf, [schrijf ik] opdat je weet hoe men zich moet gedragen in [het] huis van God, dat is [de] gemeente van [de] levende God, [de] pilaar en grondslag van de waarheid’ (1 Tim. 3:15). Hier wordt het woord dat eerder met ‘vertragen’ werd vertaald, absoluut, dus zonder lijdend voorwerp, gebruikt – in een neutrale betekenis.

Lukas gebruikt het woord uit deze groep eveneens eenmaal, en evenals Paulus neutraal, en wel in een combinatie van *bradus* met de stam van het woord voor ‘varen’ (Gr. *pleoo*; vgl. het woord voor ‘schip’, Gr. *plouon*). Zo ontstond het zeldzame woord ‘langzaam opschieten’, lett. ‘langzaam varen’ (Gr. *braduploëoo*): ‘Toen wij nu ettelijke dagen langzaam opschoten’ (Hand. 27:7). Ook deze traagheid was niet verwijtbaar.

De volgorde van de brieven aan de Thessalonicenzen

Deze keer geen echte WoordStudie, maar een probleem, en dat is: Wat is de volgorde van de beide brieven aan de Thessalonicenzen? Het zal bij menige lezer verbazing wekken dat er onder de uitleggers geen eenstemmigheid is over de volgorde van Paulus' beide brieven aan de christenen in die plaats. Anders gezegd: enkele uitleggers denken dat de beide brieven qua volgorde moeten worden omgewisseld. Als zij gelijk hebben, schreef Paulus dus eerst 2 Thessalonicenzen en daarna 1 Thessalonicenzen.

Laat ik meteen zeggen dat de volgorde van de Bijbelboeken – dus ook van de brieven – niet geïnspireerd is. We kunnen dus ontspannen met het probleem omgaan, en eerst kennismaken van de argumenten die deze uitleggers aanvoeren. Daarna zullen we vaststellen of we deze argumenten overtuigend vinden of niet.

Wat zijn de argumenten die bepaalde uitleggers – de meest recente is Wanamaker,⁷ de vroegste is Hugo de Groot (1641, geciteerd door anderen) – hebben aangevoerd om

7 Charles A. Wanamaker, *The Epistles to the Thesalonians*, in: *The New International Greek Testament Commentary*, Grand Rapids, Michigan 1990

de volgorde van deze brieven om te draaien? Hieronder geef ik een eigen verwerking van deze argumenten en van de kritische bespreking die Bruce⁸ al enkele jaren eerder gaf:

- a. In 2 Thess. 1:4-5 is sprake van vervolging in de tegenwoordige tijd; in 1 Thess. 2:14 wordt naar de vervolging verwezen in de verleden tijd.
- b. Het manco van mensen die ongeregeld wandelen door niet te werken lijkt Paulus in 2 Thess. 3:11-12 onlangs te zijn gebleken, terwijl dit wangedrag in 1 Thess. 4:10-12; 5:14 vermeld wordt als iets dat de auteur en de lezers bekend is.
- c. De persoonlijke handtekening en de toelichting daarop in 2 Thess. 3:17 is zinloos, als dit niet de eerste brief is die nieuwe geadresseerden krijgen.
- d. Als de geadresseerden al het eschatologisch onderwijs van 2 Thess. 2:1-12 over de dag van de Heer ontvangen hebben, is de opmerking in 1 Thess. 5:1 dat het niet nodig is hun te schrijven over de tijden en gelegenheden volledig ter zake.
- e. De twee gedeelten die in 1 Thessalonicenzen beginnen met 'wat nu betreft', sluiten aan op onderwerpen die al aangeroerd zijn in 2 Thessalonicenzen, zoals de broederliefde (1 Thess. 4:9; vgl. 2 Thess. 3:6-15) en

8 F.F. Bruce, *1&2 Thessalonians*, in: *Word Biblical Commentary*, Vol. 45, Waco, Texas 1982

de al genoemde ‘tijden en gelegenheden’ (1 Thess. 5:1; vgl. 2 Thess. 2:1-12).

Niet al deze argumenten zijn even sterk, en geen ervan is dwingend, integendeel. In 1 Thess. wordt bijvoorbeeld niet verwezen naar een eerder ontvangen brief, terwijl dat in 2 Thess. 2:15 wel het geval lijkt te zijn: ‘Daarom, broeders, staat vast en houdt de inzetten die u geleerd zijn, hetzij door ons woord, hetzij door onze brief’. Ook het uitvoerige onderwijs in 2 Thess. 2 over de dag van de Heer en de daarover gerezen misverstanden is beter verklaarbaar wanneer de summiere opmerkingen in 1 Thess. 5 al bekend zijn. Die opmerkingen zijn summier, omdat Paulus tijdens zijn bezoek in Thessalonica al over de dag van de Heer gesproken heeft (zie 2 Thess. 2:5).

In zijn tweede brief spreekt hij daarom zijn verbazing erover uit dat zijn onderwijs, dat hij in 1 Thess. 5 bekend veronderstelt, inmiddels is weggezaakt. Dit is een reden voor de apostel om hierover in 2 Thess. 2 nu toch uitvoeriger te schrijven dan hij in 1 Thess. 5 noodzakelijk achtte. Daarmee vervallen de argumenten d) en e). En wat de broederliefde betreft: het lijkt mij geforceerd het gedeelte over de ongeregelden in 2 Thess. 3:6-15 te zien als iets dat kan worden samengevat met het begrip ‘broederliefde’.

De andere argumenten bespreek ik hieronder:

Ad a)

Ook in 1 Thessalonicenzen wordt in de tegenwoordige tijd over vervolging gesproken (zie 1 Thess. 3:3).

Ad b)

Kennelijk is dit wangedrag na 1 Thessalonicenzen intussen verergerd en moet de apostel daarom verder gaan dan in zijn eerdere brief. Nu wordt uitvoeriger beschreven waarom een ongeregelde wandel een slechte zaak is, en ook op welke wijze deze ongeregelde, die de vermaningen uit de eerste brief niet ter harte hebben genomen, moeten worden behandeld (zie 2 Thess. 3:14-15).

Ad c)

Dat deze handtekening niet expliciet wordt vermeld in de eerste brief, betekent uiteraard niet dat die er niet gestaan heeft. In 2 Thessalonicenzen is er echter een duidelijke aanleiding om de aandacht erop te vestigen, en dat is het bestaan van brieven die ten onrechte Paulus' naam als afzender droegen (zie 2 Thess. 2:2).

De conclusie moet dan ook zijn dat er geen overtuigende argumenten zijn om van de traditionele volgorde van Paulus' beide brieven aan de Thessalonicenzen af te wijken: de meeste uitleggers gaan er daarom m.i. terecht van uit dat 2 Thessalonicenzen na 1 Thessalonicenzen is geschreven.

Brood of broden breken

1. Inleiding

Als wij een Bijbeltekst tegenkomen waar van het *breken van brood of broden* sprake is, bestaat de kans dat we – misschien onbewust – direct denken aan datgene wat veel christenen gewend zijn iedere eerste dag van de week mee te maken, namelijk *de broodbreking*. Daaronder verstaan we de bijzondere maaltijd die de Heer Zelf heeft ingesteld en die genuttigd wordt aan Zijn tafel, de tafel van de Heer.

Het zal u misschien verbazen, maar de meeste keren dat er in het Nieuwe Testament geschreven wordt over het breken van brood of broden, is er geen sprake van de maaltijd van de Heer maar van een gewone maaltijd. Wij zijn gewend om het brood dat we bij het ontbijt of de lunch eten, in gesneden vorm te kopen of zelf te snijden. Er hoeft in ieder geval niets gebroken te worden. In de oudheid werd brood – net als nu – aan één stuk gebakken en ook zo verkocht én geserveerd, waarbij men (of: de gastheer) het vervolgens zelf in brokken brak en at.

2. Gewone maaltijden

We zullen nu de plaatsen langsgaan waar in het kader van gewone maaltijden – soms volgend op een wonder – broden (of een brood) gebroken werden. ‘Breken’ is Gr. *klaoo*, in Markus 6:41 en Lukas 9:16 het iets sterkere *kataklaoo*. ‘De breking’ of ‘het breken’ is Gr. *klasis*, en ‘brokken’ (lett.: ‘breeksels’) zijn Gr. *klasmata*. ‘Brood’ is Gr. *artos*, meervoud *artoi*.

- Mattheüs 14:19,20 (zie ook Mark. 6:41,43; Luk. 9:16) Hij brak de broden en gaf ze aan de discipelen (...). En zij namen het overschot van de brokken op, twaalf korven vol (vgl. Joh. 6:12-13).
- Mattheüs 15:36,37 (zie ook Mark. 8:6,8,19) Hij nam de zeven broden en de vissen, dankte, brak ze en gaf ze aan Zijn discipelen (...). En zij namen het overschot van de brokken op, zeven manden vol.
- Lukas 24:30 En het gebeurde, toen Hij met hen (= de Emmaüsgangers) aanlag, dat Hij het brood nam en zegende en nadat Hij het gebroken had, gaf Hij het hun (...) 35 En zij verhaalden wat er onderweg [gebeurd] was en hoe Hij hun bekend was geworden in het breken van het brood.

Opmerking: hoewel sommige uitleggers hier denken aan de maaltijd van de Heer, lijkt dit mij een gewone maaltijd te zijn geweest, waarbij de ‘herkenning’ kwam in het breken van het brood: ofwel doordat de Heer deed wat normaal de

gastheer deed, of doordat de handen van de Heer – en dus ook het teken van de nagels – zichtbaar werden toe Hij het brood brak.

- Handelingen 20:11 En hij (Paulus) ging naar boven, brak het brood en at.

Opmerking: dit was niet iets dat Paulus samen met de plaatselijke gelovigen in Troas en zijn meereizende broeders deed. Het was dus niet de gezamenlijke broodbreking waarvoor men bijeen was, maar het nuttigen als voedsel, voor eigen gebruik dus, van het brood dat eerst gezamenlijk gegeten was bij de broodbreking (vs. 7; vandaar ‘het brood’ in vs. 11).

- Handelingen 27:35 Toen hij (Paulus) nu dit gezegd had en brood had genomen, dankte hij God in bijzijn van allen; en hij brak het en begon te eten.

Opmerking: het begin van dit vers slaat terug op Paulus’ aansporing om voedsel te nemen (vs. 34). Het gaat hier dus om een gewone maaltijd, om het nuttigen van voedsel, eerst door hemzelf en vervolgens door zijn medeopvarenden op het schip (zie vs. 36).

3. De maaltijd van de Heer

- Mattheüs 26:26 (zie ook Mark. 14:22) Terwijl zij nu aten, nam Jezus brood (of: een brood) en nadat Hij had

gezegend, brak Hij het en gaf het aan de discipelen en zei: Neemt, eet, dit is Mijn lichaam.

Opmerking: het is duidelijk dat hier de gewone Pesachmaaltijd ineens van karakter veranderde doordat de Heer het brood dat Hij op dat moment brak en aan de discipelen gaf, gebruikte en verklaarde als een verwijzing naar Zijn eigen lichaam. In Lukas 22:19 zien we dat Hij erbij zei: ‘Doet dit tot Mijn gedachtenis’. Zo geeft Hij aan hoe Hij herdacht wil worden als Hij Zijn lichaam, Zijn leven, voor hen heeft gegeven. Paulus legt later uit dat deze herinneringsmaaltijd tevens een verkondiging, de proclamatie is van de dood van de Heer, totdat Hij komt (1 Kor. 11:24); alsook de maaltijd waarbij de verbondenheid van de gelovigen op een bijzondere manier wordt uitgedrukt (1 Kor. 10:16).

- Handelingen 2:42 Zij nu bleven volharden in de leer van de apostelen en in de gemeenschap, in de breking van het brood en in de gebeden.

Opmerking: hier wordt zichtbaar dat de pasbekeerde gelovigen in Jeruzalem bewust bleven gehoorzamen aan wat de Heer de discipelen had gevraagd en wat de discipelen daarna hadden doorgegeven. Uiteraard betrof dit niet het doorgaan met het nuttigen van de gewone dagelijkse broodmaaltijden, want daarvoor was geen volharding nodig. Nee, het gaat hier om ‘de breking van *het* brood’, dus om de herinnerings- en verkondigingsmaaltijd van de Heer.

- Handelingen 2:46 En met volharding waren zij dagelijks eendrachtig in de tempel en braken brood aan huis.

Opmerking: deze volharding (zie vs. 42) betrof de broodbreking, aanvankelijk dus in de huizen, die hier onderscheiden wordt van het erop volgende ‘en namen samen voedsel met vreugdegejuich en eenvoud van hart’.

- Handelingen 20:7 Toen wij nu op de eerste [dag] van de week vergaderd waren om brood te breken (...).

Opmerking: dat laatste was het doel van deze samenkomst, die kennelijk vanaf die tijd gehouden werd op de eerste dag van de week, de dag van Christus’ opstanding.

Het gebruik van het praesens historicum bij Markus

Markus 1:12 - 2:25

Wat is een praesens historicum?

Nee, niet meteen doorscrollen! Dit wordt geen moeilijk artikel. Die term *praesens* (spreek uit: presens) *historicum* betekent letterlijk ‘historische tegenwoordige tijd’. Dat klinkt tegenstrijdig. U en ik gebruiken in het normale leven geen tegenwoordige tijd als we over het verleden schrijven. Maar vooral als we *spreken*, kan het best zo zijn dat we, als we iets bijzonders willen vertellen wat we hebben meegemaakt, ineens overschakelen naar de tegenwoordige tijd. Bijvoorbeeld: ‘Kom ik daar in die wachtkamer en wie zit daar?’ – terwijl u op dat moment gewoon aan een collega op het werk vertelt wat u gisteren hebt beleefd. Zonder dat u het wist, hebt u tweemaal een praesens historicum gebruikt: *kom* en *zit*. Die collega zal echt niet antwoorden: ‘Pardon? Jij komt op dit moment toch helemaal niet in een wachtkamer? En jij weet toch ook niet wie daar nu zit?’ Nee, want die collega begrijpt dat u die tegenwoordige tijd hebt gebruikt om een gebeurtenis uit het verleden op een levendige manier te vertellen.

De klassieke auteurs

Bij de klassieke Griekse auteurs zijn het vooral de geschiedschrijvers die het praesens historicum gebruikten, en dat altijd in de 3^e persoon: hij/zij/het in het enkelvoud, en zij in het meervoud. Zij doen dat in zinnen waarin ze *gebeurtenissen* vertellen: iets belangrijks, iets onverwachts, of een reeks belangrijke of onverwachte gebeurtenissen.

Hoe beknopter een verhaal verteld wordt (bijvoorbeeld als een korte samenvatting van de hoofdmomenten), hoe groter ook het aantal vormen van het praesens historicum. De auteur markeert zo waar hij zijn accenten legt, en laat zo bepaalde gebeurtenissen even ‘oplichten’ door ze in de tegenwoordige tijd te vertellen en naar het heden te trekken. De verteller maakt de lezer als het ware ooggetuige van zijn verhaal. In een Nederlandse vertaling is dit niet zichtbaar: het praesens historicum wordt standaard als een verleden tijd vertaald, want in Nederlandse verhalende teksten kan niet in de tegenwoordige tijd over het verleden worden geschreven.

Het Nieuwe Testament: Markus

Ook in het Nieuwe Testament wordt het praesens historicum gebruikt, en ook hier geldt dat dit in een vertaling niet zichtbaar is. Ik vond het opvallend om in een standaardgrammatica van het Nieuwtestamentisch Grieks te lezen dat Lukas deze vorm van schrijven het minst

toepast, en Markus het meest. Dat was mij onbekend, en ik ben meteen de Griekse tekst van Markus gaan doornemen en heb in de Telosvertaling ervan alle vormen die op een Griekse praesens historicum teruggaan, onderstreept. Ik ga u dat laten zien in de eerste twee hoofdstukken; daarna hoop ik enig commentaar te geven:

Markus 1

Vers 12: En terstond dreef de Geest Hem uit naar de woestijn.

Vers 30: De schoonmoeder van Simon nu lag met koorts en terstond spraken zij met Hem over haar.

Vers 37-44: en zij vonden Hem en zeiden tot Hem: Allen zoeken U. En Hij zei tot hen: Laten wij ergens anders heengaan, naar de naburige plaatsen, opdat Ik ook daar predik; want daartoe ben Ik uitgegaan. En Hij predikte in hun synagogen in heel Galilea en dreef de demonen uit. En er kwam een melaatse naar Hem toe, die Hem smeekte en voor Hem op zijn knieën viel en tot Hem zei: Als U wilt, kunt U mij reinigen. En met ontferming bewogen strekte Hij Zijn hand uit, raakte hem aan en zei tot hem: Ik wil, word gereinigd! En terstond week de melaatsheid van hem, en hij werd gereinigd. En na hem streng verboden te hebben liet Hij hem terstond van Zich weggaan en zei tot hem: Let erop dat u niemand iets zegt; maar ga heen, toon

u aan de priester en offer voor uw reiniging wat Mozes heeft geboden, hun tot een getuigenis.

Markus 2

Vers 3-11: En er kwamen er die een verlamde bij Hem brachten, door vier mannen gedragen. En daar zij hem niet bij Hem konden brengen vanwege de menigte, namen zij de dakbedekking weg waar Hij was; en na het dak opengebrouken te hebben lieten zij het rustbed neer waarop de verlamde lag. En toen Jezus hun geloof zag, zei Hij tot de verlamde: Kind, uw zonden worden vergeven. Nu zaten daar enige schriftgeleerden, die in hun harten overlegden: Waarom spreekt Deze zo? Hij lastert; wie kan zonden vergeven dan Een: God? En terstond onderkende Jezus in Zijn geest dat zij zo bij zichzelf overlegden en zei tot hen: Waarom overlegt u deze dingen in uw harten? Wat is gemakkelijker te zeggen tot de verlamde: Uw zonden worden vergeven, of te zeggen: Sta op, neem uw rustbed op en loop? Maar opdat u weet dat de Zoon des mensen macht heeft op de aarde zonden te vergeven, – zei Hij tot de verlamde: Ik zeg u: sta op, neem uw rustbed op en ga naar uw huis.

Vers 13-18: En Hij ging opnieuw naar buiten naar de zee; en de hele menigte kwam naar Hem toe en Hij leerde hen. En toen Hij verder ging, zag Hij Levi, de zoon van Alfeüs, bij het tolhuis zitten; en Hij zei tot hem: Volg Mij. En hij stond op en volgde Hem. En het gebeurde dat Hij in zijn

huis aanlag, en vele tollenaars en zondaars lagen mee aan met Jezus en Zijn discipelen, want zij waren met velen en zij volgden Hem. En toen de schriftgeleerden en de farizeeën Hem zagen eten met de zondaars en tollenaars, zeiden zij tot Zijn discipelen: Waarom eet en drinkt Hij met de tollenaars en zondaars? En toen Jezus dit hoorde, zei Hij tot hen: Zij die gezond zijn, hebben geen arts nodig, maar zij die ziek zijn. Ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars. En de discipelen van Johannes en de farizeeën waren aan het vasten; en zij kwamen en zeiden tot Hem: Waarom vasten de discipelen van Johannes en de discipelen van de farizeeën, maar Uw discipelen vasten niet?

Vers 25: En Hij zei tot hen: Hebt u nooit gelezen wat David deed toen hij gebrek leed en honger had, hij en zij die bij hem waren?

In het voorgaande heb ik uitgelegd wat een praesens historicum is. Markus blijkt koploper te zijn als het gaat om het gebruik ervan. In zijn tekst, die grotendeels over het verleden gaat, geeft hij aan wat hij wil benadrukken door tussen alle verleden tijden door af en toe de tegenwoordige tijd te gebruiken. Ik heb dat in Markus 1 en 2 zichtbaar gemaakt door de desbetreffende vormen markeren, en heb beloofd daar nu enig commentaar bij te leveren.

Markus 1

Vers 12: En terstond dreef de Geest Hem uit naar de woestijn.

Markus benadrukt dat Hij, die zojuist in vers 11 door de Vader hoorbaar voor iedereen 'mijn geliefde Zoon' is genoemd, nu door de Geest, de derde persoon in de godheid, gedreven werd naar de plaats waar satan Hem zou verzoeken.

Vers 30: De schoonmoeder van Simon nu lag met koorts en terstond spraken zij met Hem over haar.

Markus markeert de handeling waardoor het hele tafereel veranderde.

Vers 40-44: En er kwam een melaatse naar Hem toe, die Hem smeekte en voor Hem op zijn knieën viel en tot Hem zei: Als U wilt, kunt U mij reinigen. En met ontferming bewogen strekte Hij Zijn hand uit, raakte hem aan en zei tot hem: Ik wil, word gereinigd! En terstond week de melaatsheid van hem, en hij werd gereinigd. En na hem streng verboden te hebben liet Hij hem terstond van Zich weggaan en zei tot hem: Let erop dat u niemand iets zegt; maar ga heen, toon u aan de priester en offer voor uw reiniging wat Mozes heeft geboden, hun tot een getuigenis.

De situatie van de melaatse verandert vanaf het moment waarop deze naar de Heer komt. Opvallend is dat in deze korte geschiedenis twee keer wordt gemarkeerd hoe belangrijk het gezaghebbend spreken van de Heer is.

Markus 2

Vers 3-11: En er kwamen er die een verlamde bij Hem brachten, door vier mannen gedragen. En daar zij hem niet bij Hem konden brengen vanwege de menigte, namen zij de dakbedekking weg waar Hij was; en na het dak opengebrouwen te hebben lieten zij het rustbed neer waarop de verlamde lag. En toen Jezus hun geloof zag, zei Hij tot de verlamde: Kind, uw zonden worden vergeven. Nu zaten daar enige schriftgeleerden, die in hun harten overlegden: Waarom spreekt Deze zo? Hij lastert; wie kan zonden vergeven dan Een: God? En terstond onderkende Jezus in Zijn geest dat zij zo bij zichzelf overlegden en zei tot hen: Waarom overlegt u deze dingen in uw harten? Wat is gemakkelijker te zeggen tot de verlamde: Uw zonden worden vergeven, of te zeggen: Sta op, neem uw rustbed op en loop? Maar opdat u weet dat de Zoon des mensen macht heeft op de aarde zonden te vergeven, – zei Hij tot de verlamde: Ik zeg u: sta op, neem uw rustbed op en ga naar uw huis.

Ook hier zien we dat de situatie op de plek waar de Heer in huis is, verandert. Daarop bereidt Markus de lezer voor door te wijzen op het moment dat er mensen aankwamen, 'een verlamde bij Hem brengend', zoals er letterlijk staat.

Het feitelijke contact tussen de verlamde en de Heer komt tot stand als zij het rustbed met daarop de verlamde neerlaten.

Vervolgens zien we de Heer weer tweemaal gezaghebbend spreken: eerst tot de schriftgeleerden, en vervolgens tot de

verlamde. Zo maakt Markus duidelijk wat de hoofdpunten zijn van zijn relaas.

Tongen, talen, vertalen en uitleggen

Een probleem of een oplossing?

Deze WoordStudie gaat over een woord dat tot veel discussie aanleiding geeft, en dat is het Gr. woord *gloossa*. Het heeft twee betekenissen:

1. 'tong' en
2. 'taal', 'spraak'.

Bij de eerste betekenis denken we aan een lichaamsdeel, en bij de tweede betekenis aan de spraak die met behulp van dat lichaamsdeel wordt voortgebracht.

Het probleem zit hem in het woord *glossolalie*. Dat woord komt niet in de Bijbel voor, maar wel de samenstellende delen. Glossolalie is gevormd uit het al genoemde *gloossa* en het Gr. *laleoo* dat 'spreken' betekent. Doorgaans duidt men hiermee datgene aan wat m.i. ten onrechte 'tongentaal' of 'klanktaal' wordt genoemd. Een meer Bijbelgetrouw synoniem van dit woord is 'taalspraak' of 'talenspraak'. Want dat is wat plaatsvond (en wat onder bepaalde voorwaarden nog steeds kan plaatsvinden): men sprak ineens, zonder

voorbereidende taalstudie, door de Heilige Geest gedreven in een vreemde taal of vreemde talen.

Gloossa in het Nieuwe Testament

Dit woord betekent ‘tong’ in plaatsen als Markus 7:33 (‘raakte Hij zijn tong aan’) en Jakobus 3:5 (‘Zo is ook de tong een klein lid’). Het betekent daarnaast, zoals gezegd: ‘taal’ of ‘spraak’. Maar liet de Geest gelovigen onbegrijpelijke wartaal uitslaan die door geen mens begrepen kon worden? Of gebeurde er iets anders? De Schrift geeft duidelijkheid, al blijven er detailvragen over.

Markus 16: het spreken in talen wordt voorzegd

In Markus 16 zegt de opgestane Heer tegen de elfen dat zij op pad moeten om het evangelie aan de hele schepping te gaan prediken. Degenen die vervolgens tot geloof gekomen zullen zijn, zal een vijftal tekenen volgen. Het tweede teken van dit vijftal is: ‘In <nieuwe> talen zullen zij spreken’. Hier wordt dus door de Heer Zelf het spreken in talen aangekondigd als een bijzonder teken.

Handelingen 2: het spreken in talen wordt werkelijkheid

Op de Pinksterdag wordt in Handelingen 2:4 vervolgens een gezelschap van gelovigen vervuld met de Heilige Geest – zoals de Heer had aangekondigd in o.a. Lukas 24:49.

Vervolgens zien we dat zij in ‘andere talen’ (Gr. *gloossai*, meervoud van *gloossa*) begonnen te spreken, ‘zoals de Geest hun gaf uit te spreken’. De nieuwe talen uit Markus 16 zijn dus andere talen dan deze gelovigen tot nu toe spraken; deze talen waren nieuw voor hen, in die zin dat ze nu in talen spraken die zij tot dusver niet gesproken hadden.

Het waren gewone mensentalen, zoals blijkt uit het feit dat de aanwezige diaspora-Joden deze talen herkenden als de talen van hun respectievelijke geboortestreek: ieder hoorde hen in zijn eigen taal spreken (vs. 6), en wel in de taal van de streek waarin zij geboren waren (vs. 8). In deze laatste beide verzen blijken de ‘talen’ (Gr. *gloossai*) van vers 4 en 11 (‘onze talen’) aangeduid te worden als het meervoud van Gr. *dialektos*, dat uitsluitend ‘taal’ betekent en in die betekenis ook voorkomt in Handelingen 1:19 (‘...zodat die akker in hun eigen taal Akeldama genoemd wordt’) en in Handelingen 21:40; 22:2; 26:14 (‘de Hebreeuwse taal’). Duidelijker kan het niet: op de Pinksterdag werden in Handelingen 2 op bovennatuurlijke wijze normale menselijke talen gesproken.

Handelingen 10: Caesarea

Het tweede voorbeeld van spreken in talen zien we in Handelingen 10, bij Cornelius in Caesarea. Het doel van de talen was dat de Joden zouden erkennen dat ook de gelovigen uit de volken door God waren aangenomen en evenals zij de Heilige Geest hadden ontvangen. Zie

het verslag van Petrus aan de apostelen in Handelingen 11:15-17. Het spreken in talen wordt daar weliswaar niet expliciet vermeld, maar wel datgene waarvan de talen het bewijs hadden gegeven, nl. de komst van de Heilige Geest; zie ook Handelingen 15:7-9.

Dat wat in het huis van Cornelius in talen gesproken werd, was een lofprijzing (zie Hand. 10:46), en was dus tot God gericht en niet tot mensen. Het was echter wel een *teken* voor de mensen, in dit geval opnieuw voor de Joden (zie over dat aspect ook deel 2 van dit artikel in het volgende nummer). Er staat namelijk bij: 'En de gelovigen uit de besnijdenis, allen die met Petrus waren meegekomen, waren buiten zichzelf dat ook op de volken de gave van de Heilige Geest werd uitgestort' (vs. 45).

Handelingen 19: Efeze

Het derde voorbeeld van het spreken in talen is Handelingen 19:2-7. Het vond plaats in Efeze, bij de discipelen van Johannes. Opmerkelijk is dat alleen hier in Handelingen spreken in talen verbonden is met profetie, dus met opbouw: zij spraken in talen *en profeteerden*. Opnieuw vindt het plaats in verbinding met Joden, nl. twaalf Joodse mannen. Zij ontvingen de Heilige Geest, nadat ze in Hem die gekomen was, waren gaan geloven. Zij werden de kern van de gemeente te Efeze. Zij hadden God aangesproken in de talen van de volken en daarmee het universele karakter van het heil laten zien. Zowel in Jeruzalem als in Caesarea

en Efeze bevestigde God door het spreken in talen dat wat in de een of andere vorm totaal nieuw was.

Paulus in 1 Korinthiërs 14

Ook in het onderwijs van Paulus is het spreken in talen tot God gericht: het betrof gebed, dankzegging, lofprijzing (zie 1 Kor. 14:14-17). Als er geen uitlegger (of: vertaler) was, dan mocht het niet plaatsvinden (zie 14:5,13,26,28). Spreken in talen kon ook voor mensen zinvol en opbouwend zijn, maar was dit slechts als de talen uitgelegd (of: vertaald) werden. En let erop: men sprak *woorden* in een taal, geen klanken of kreten (1 Kor. 14:19)!

Sommige uitleggers denken dat dergelijke ongearticuleerde klanken als engelentaal kunnen worden gezien, in onderscheid met de talen van de mensen (1 Kor. 13:1). Een m.i. betere verklaring is de woorden in 1 Korinthiërs 13:1: 'als ik in de talen van de mensen en van de engelen spreek' op te vatten als een zgn. hyperbool, een stijlfiguur die een betoog nadruk geeft door bewuste overdrijving. Paulus drukt zich dan overdreven sterk uit ('talen van mensen, pakweg zelfs engelen') om des te duidelijker te maken dat wat hij ertegenover stelt – namelijk in talen spreken zonder liefde – in feite onmogelijk is. De apostel spreekt dus niet over engelentaal als reële mogelijkheid voor mensen. Hij noemt enkele maximaal denkbare dingen waarmee hij wil

bewijzen hoe waardeloos dat alles is als de liefde niet de drijfveer daarvan is.⁹

In 1 Korinthiërs 14:22 stelt Paulus dat de talen een teken zijn voor de ongelovigen, d.i. ongelovige Joden (vgl. Jes. 28:11-12). Tot de Joden zou God in vreemde klanken spreken, had Jesaja gezegd, en dat was een oordeel. De talen waren in zoverre een teken van oordeel dat ze aangaven dat God Zich van het volk als geheel afkeerde en Zich tot de volken wendde. Dat is wat in Handelingen 2 gebeurde: God had in feite, door lofprijzing te laten uitspreken in de talen van de volken, in andere talen tot de Joden gesproken, namelijk in de talen van de volken naar wier gebieden ze in de regeringswegen van God verdreven waren.

De ongelovigen in 1 Korinthiërs 14 vers 23 en 24 zijn overigens andere personen dan die in vers 22. In die eerstgenoemde verzen gaat het om ongelovige Grieken die – in tegenstelling tot de ongelovige Joden – de talen niet verstaan en ze daarom slechts als wartaal kunnen opvatten.

De talen duren niet voort. Uit 1 Korinthiërs 13:8 kan worden afgeleid dat zij (vanzelf) zullen ophouden, en wel vóórdat de profetieën en de kennis tenietgedaan zullen

9 Het is ook mogelijk 'de talen van de mensen en de engelen' te lezen als 'de talen die zowel mensen als engelen spreken'. In die gevallen waarbij engelen met mensen spraken, deden zij dat natuurlijk in menselijke talen die zijzelf ook verstonden (vgl. Dan. 10:12-15; 10:20-12:4; Openb. 10:5, 8v.). Als zij tot elkaar of tot God spraken, konden mensen dit eveneens verstaan (vgl. Jes. 6:4; Openb. 5:11-12). Er is dus geen dwingende reden aan een speciale engelentaal te denken.

zijn, oftewel voordat profetieën en kennis hun vervulling hebben gevonden in het volmaakte dat dan gekomen zal zijn (vs. 10). De talen zijn dan als teken voor de ongelovige Joden in zijn algemeenheid niet meer functioneel.

Spreken in talen anno nu?

Hoewel ik in de hierboven bestudeerde Schriftplaatsen nauwelijks aanwijzingen zie voor het voortduren van het spreken in talen tot in onze tijd – eerder het tegendeel – is het ook niet geheel uit te sluiten. Anders gezegd: vanzelfsprekend is de Heer soeverein, en is Hij in staat deze gave te verlenen wanneer en aan wie Hij wil.

De vraag is echter of veel van wat zich tegenwoordig als ‘spreken in talen c.q. tongen’ aandient, dat ook werkelijk is. Uit 1 Korinthiërs 14 zijn immers een paar voorwaarden af te leiden waar we, als zich iets als ‘spreken in talen’ voordoet, bij de beoordeling op af kunnen gaan:

1. Is het een bestaande taal?
2. Is het voor anderen hoorbaar en opbouwend?
3. Is het tot God gericht?
4. Verricht het een functie ten aanzien van Joden?
5. Wordt er een uitleg c.q. vertaling gegeven?

Ten slotte

Ik laat me graag corrigeren door wie over dit onderwerp meer licht heeft of meent te hebben. Ervaringen zullen mij echter niet overtuigen. De belangrijkste vraag is naar mijn overtuiging niet: 'Was mijn ervaring een werkelijkheid?', maar: 'Was mijn ervaring Schriftuurlijk'? De toetsing aan de Schrift moet altijd mogelijk blijven, en alleen op basis daarvan kunnen christenen met elkaar in gesprek blijven.

Wat deed Febe precies?

'Ik nu beveel u Febe aan, onze zuster, die ook een dienaar is van de gemeente die in Kenchreeen is, opdat u haar ontvangt in de Heer, op een wijze de heiligen waardig, en haar bijstaat in elke zaak waarin zij u nodig mocht hebben; want ook zijzelf heeft bijstand verleend aan velen, ook aan mijzelf' (Rom. 16:1-2).

In de dagkalender *Lichtstralen uit het Woord* stond als de dagtekst voor 5 augustus 2020 afgedrukt: *'En sta haar (d.i. Febe) bij wanneer ze uw hulp ergens voor nodig heeft, want ze is velen tot steun geweest, ook mij'* (Rom. 16:2 NBV).

Deze complimenteuze woorden van Paulus over Febe, zijn zuster in Christus, tevens een dienaar van de gemeente in Kenchreeën (de haven van Korinthe), zijn een bijzondere aanbeveling voor de gelovigen in Rome om haar te ontvangen in de Heer, 'op een wijze de heiligen waardig', en haar bij te staan in elke zaak waarin zij hen nodig mocht hebben. Een mooie dagtekst, die ook ons nog steeds voorhoudt wat echte christelijke dienstbaarheid is, en hoe we die behoren te waarderen!

De schrijver die de dagtekst heeft gekozen, meent echter over Febe te kunnen zeggen dat ze 'een leider over velen, een kampioen' is, want het gebruikte Griekse woord

prostatís zou een woord zijn, schrijft hij, ‘dat ook gebruikt wordt voor iemand met een hoge status, zowel in de kerk als daarbuiten. De Febe over wie dit gaat, was dus duidelijk een leider; iemand die voor anderen zorgde en voor hen opkwam’. En even verderop stelt hij opnieuw dat Paulus haar beschrijft als leider. Het is jammer dat de auteur van deze overdenking dat allemaal uit dit Griekse woord meent te kunnen afleiden. Dat Febe een bijzondere vrouw was, klopt; dat ze voor anderen opkwam, klopt ook. Maar dat ze een leidster was, klopt niet.

Hoe is vertaald wat Febe deed?

In het Grieks staat dat ze iets *was*, namelijk een *prostatís*. Hoe vertaalt men wat zij was en deed?

SV: zij is een voorstandster geweest.

NBG: zij heeft bijstand verleend.

NBV '21: zij heeft steun en bescherming geboden.

HSV: zij heeft bijstand verleend.

NB: zij is een bijstand geweest.

BGT: zij heeft hulp en bescherming gegeven.

VH 4^e druk 1966: zij heeft bijstand verleend.

WB 1966: zij is een echte beschermengel geweest.

WB 2017: zij is een beschermster geweest.

TE 1982: zij heeft bijstand verleend.

TE 2018: zij heeft bijstand verleend.

Er is dus een opmerkelijke eensgezindheid onder de vertalers over wat Febe was of deed. Hoe kan de kalenderschrijver dan een *leider* van haar maken? Kan het Griekse woord *prostatis* dat dan helemaal niet betekenen? Ja, dat kan wel, maar dan is de context doorslaggevend.

Wat is een *prostatis*?

Dit zeldzame woord *prostatis* is de – vóór Romeinen 16:2 niet aangetroffen – vrouwelijke vorm van het mannelijke *prostatès*, dat in het Nieuwe Testament niet voorkomt. Dit woord hangt samen met het werkwoord *prohistamai*, dat letterlijk betekent ‘gaan staan voor’. En dan wordt het interessant, want de grote vraag is: met welk *doel* ga je voor mensen staan? Dat kan zijn ofwel om hen te *leiden*, ofwel om hen te *beschermen*. Dit werkwoord komt als ‘leiding geven’ voor in Romeinen 12:8 en 1 Thessalonicenzen 5:12; ‘besturen’ in 1 Timotheüs 3:4-5, 12, 17; ‘zich toeleggen op’ in de zin van ‘zich toewijden aan’ in Titus 3:8, 14. De betekenis is letterlijk: ‘vooraan gaan staan’, ‘voorgaan’, vandaar ‘leiden’. In dit woord zit daarnaast de genoemde beschermende notie ‘zich bekommeren om’, ‘zorgen voor’, ‘beschermen’.

Maar welk aspect komt dan in de praktijk vooral naar voren in het zelfstandig naamwoord *prostatès*? In het

klassieke en postklassieke Grieks is het een eervolle titel, die het equivalent is van het Latijnse *patronus*, de titel van een burger in bijv. Athene die de belangen behartigde van de mensen zonder burgerrecht. Een beschermheer dus. De door Paulus gebruikte vrouwelijke vorm van het woord suggereert in deze samenhang dan ook dat Febe een invloedrijke vrouw was, die waardevolle diensten verrichtte voor de jonge gemeente in Korinthe en voor Paulus zelf. Dat denk ik mede omdat wat Paulus voor haar aan de Romeinen vraagt, namelijk haar ‘bij te staan’ (Gr. *parhistamai*, het normale woord voor ‘bijstaan’, ‘helpen’) een woordspeling is met het eervollere woord dat hij voor de activiteit van Febe gebruikt – waarmee hij haar nog een mooi, bedekt compliment geeft.

Febe als leidster in de gemeente?

Was Febe een leidster in de gemeente? Daarover kunnen we kort zijn: in het Nieuwe Testament is slechts sprake van mannelijk, niet van vrouwelijk leiderschap. Er valt veel te zeggen over de wijze waarop mannen behoren te leiden in de gemeente. Ook vrouwen kunnen hen daarover zeer zinvol adviseren of corrigeren – maar niet vervangen. Dan doen we de Schrift geen recht!

Heiliging, heiligheid, heiligen en verwante woorden

Het basiswoord heilig

De woorden ‘heiliging’, ‘heiligheid’ en ‘heiligen’ zijn alle drie verwant aan het basiswoord ‘heilig’ (Gr. *hagios*). We gaan daarom eerst na wat dit basiswoord precies betekent. Het woord ‘heilig’ heeft als eerste betekenis ‘aan God gewijd’, d.w.z. gewijd aan, voorbehouden aan, bestemd voor God en Zijn dienst.

- Daarom worden de *christenen* ‘heilig’ of ‘heiligen’ genoemd (Hand. 9:13, 32, 41; Rom. 1:7; 8:27; 1 Kor. 1:2; 14:33; 16:1; 2 Kor. 1:1; Ef. 1:1; 3:18; Fil. 1:1; 4:21-22; Kol. 1:2; 1 Thess. 3:13; Fmon:5; Hebr. 3:1; 6:10; Jud.:3; Openb. 5:8; 8:3-4)¹⁰, en is ook hun
- *roeping* ‘heilig’ (2 Tim. 1:9), evenals;
- het voor hen bestemde *gebod* (Rom. 7:12; 2 Petr. 2:21) of
- de *Schriften* (Rom. 1:2; 2 Tim. 3:15).

10 De gegeven Schriftplaatsen zijn slechts een selectie, tenzij anders aangegeven.

- het *geloof*, d.w.z. de geloofswaarheid, is dan ook ‘allerheiligst’ (Jud.:20); maar ook zoiets concreets als *de stad Jeruzalem* (Matt. 4:5; 27:53) is *de heilige stad*. Hetzelfde geldt voor de
- *engelen* (Mark. 8:38; Hand. 10:22), en voor de *apostelen* en de *profeten* (Ef. 3:5).

Daarop aansluitend is de betekenis van heilig ook ‘rein’, ‘volkomen’, ‘God waardig’, ‘met Gods karakter in overeenstemming’ in de volgende plaatsen: 1 Kor. 3:17 en Ef. 2:21.

Het woord wordt daarom behalve voor:

- *God Zelf* (Joh. 17:11; 1 Joh. 2:20), ook voor
- *Christus* gebruikt (Luk. 1:35; Joh. 6:69; Hand. 4:27,30; Openb. 3:7), en voor
- *de Heilige Geest* (Matt. 1:18; Hand. 1:2; Rom. 5:5; 9:1; 1 Kor. 6:19; Ef. 1:13; Hebr. 2:4);
- De *gemeente van God* is een ‘heilige tempel in de Heer’ (Ef. 2:21), ja, is zelf ‘heilig’ (Ef. 5:27).

Heiliging en heiligen

Het woord ‘heiliging’ (Gr. *hagiasmos*) in 1 Thess. 4:3-4, 7 betekent ‘heiligmaking’, d.w.z. dat men zichzelf bewust heiligt, d.i. apart zet voor en toewijdt aan God (Rom. 6:19, 22; 1 Kor. 1:30; 2 Thess. 2:13; 1 Tim. 2:15). Het hangt

samen met het werkwoord ‘heiligen’ (Gr. *hagiazoo*) in 1 Thess. 5:23.

Heiligheid

Voor ‘heiligheid’ zijn er twee woorden, namelijk *hagiotès* en *hagioosunè*. Het eerste woord komt alleen voor in Hebr. 12:10, het tweede in Rom. 1:4; 2 Kor. 7:1 en 1 Thess. 3:13. Deze opsomming is wel compleet! Heiligheid is een permanente karaktereigenschap van God – de eerste beide plaatsen. Het geeft bij mensen de nastrevenswaardige praktische toestand aan van het ‘heilig (Gr. *hagios*) zijn’, wat inhoudt dat men weg van het kwaad is gericht en aan God toegewijd is.

Rein (zuiver), reinheid, eenvoud, reinigen

De groep woorden ‘rein (zuiver)’, ‘reinheid’, ‘eenvoud’, ‘reinen’ hebben Gr. *hagnos* als basis, dat etymologisch verwant is met het hiervoor besproken woord ‘heilig’, Gr. *hagios*.

Voor het woord ‘rein’ in de zin van ‘zuiver’, ‘toegewijd’, zie de volgende plaatsen: 2 Kor. 7:11 (‘rein in deze zaak’), 2 Kor. 11:2 (‘een reine maagd’), vandaar ‘kuis’ (Tit. 2:5), ‘zuiver’ als motivatie (Fil. 1:17).

‘Reinheid’ (Gr. *hagnotès*) is een kenmerk van Gods dienaren (2 Kor. 6:6). Er is ook een synoniem (Gr. *hagneia*), dat

slechts voorkomt in 1 Tim. 4:12 en 5:2 (beide keren 'reinheid').

Zie voor 'reinen' (Gr. *hagnizoo*) – altijd in rituele of overdrachtelijke zin – Joh. 11:55; Hand. 21:24; Jak. 4:8; 1 Joh. 3:3.

Wat is een christen?

Het Nederlandse woord 'christen' is de vertaling van het Griekse woord *christianos*. Dit woord is duidelijk afgeleid van de titel *Christos*, die 'gezalfde' betekent. Het woord 'christen' komt maar drie keer in het Nieuwe Testament voor, en het is de moeite waard die plaatsen langs te gaan.

Handelingen 11:26

De eerste keer is in Handelingen 11:26, waar staat: 'En het gebeurde, dat zij een heel jaar in de gemeente bijeenkwamen en een aanzienlijke menigte leerden en dat de discipelen het eerst in Antiochië christenen werden genoemd'. Christenen, oftewel *christianoï* – dat was een woord waarin hoorbaar was van Wie deze mensen aanhangers waren geworden: van Iemand die Christus werd genoemd. Zo werd door de aanduiding Herodianen duidelijk gemaakt dat dit aanhangers van Herodes waren. Buiten het Nieuwe Testament zijn vergelijkbare aanduidingen te vinden, zoals Marianen, Sullianen, Pompejanen en Caesarianen, voor de aanhangers van resp. Marius, Sulla, Pompejus en Caesar.

De gelovigen in Antiochië hadden een jaar lang onderwijs ontvangen van Barnabas en Paulus. Toch werden deze gelovigen niet bekend als Barnabianen of Paulianen,

maar als *christenen*. Het was in hun leven kennelijk voor iedereen duidelijk dat ze geen aanhangers waren geworden van hun leermeesters, maar van Hem die in hun onderwijs centraal stond, d.i. Christus! Wat een verschil met het heidendom: daar had je Platonisten en Epicureeërs, mensen die aanhangers waren van Plato en Epicurus. Maar leermeesters die onderwijs geven dat tot echt fundamentele levensverandering leidt, prediken niet zichzelf, maar Christus. Zij maken echte discipelen – niet van henzelf, maar van Christus. Zulke discipelen van Christus worden door hun omgeving erkend als mensen die bij Christus horen en Hem willen dienen. Zij worden daarom al eeuwenlang ‘christenen’ genoemd.

Handelingen 26:28

In Handelingen 26:28 zegt Agrippa tegen Paulus: ‘Straks zou u mij nog door uw overreding christen maken’, of ‘overreedt u mij als christen op te treden’. Wanneer zei Agrippa dit? Nadat Paulus zijn bekeringsverhaal had verteld. Paulus was geroepen door Jezus, die hij eerst vervolgte. Daarna had Paulus, getrouw aan deze roeping, Jezus als de Christus verkondigd, die volgens Mozes en de profeten moest lijden, opstaan uit de doden, en een licht verkondigen zowel aan het volk als aan de volken. Als Paulus vervolgens zegt dat hij weet dat ook Agrippa de profeten gelooft, zegt deze dat Paulus hem kennelijk christen wil maken. Daarmee geeft Agrippa aan dat hij dat zelf nog niet is. Geloven in Jezus

Christus en als een volgeling, een discipel van Hem leven – dat is wat een christen doet!

1 Petrus 4:16

Petrus laat in zijn eerste brief horen dat je in de naam van Christus – wij zouden zeggen 'als christen' – smaad kunt lijden en dan toch gelukkig kunt zijn, 'omdat de Geest van de heerlijkheid en <kracht en> Die van God op u rust' (1 Petr. 4:14). Even verder schrijft hij: 'Als hij echter als christen lijdt, laat hij zich niet schamen, maar God verheerlijken in deze naam'. Ik lees 'deze naam' als 'deze betiteling', en laat het terugslaan op het woord 'christen'.

Het is dus mogelijk dat een gelovige lijdt als christen: vanwege wat hij van Christus laat zien is hij deze wereld (of: de wereldlijke overheid) niet welgevallig. Maar God wordt door dit lijden verheerlijkt. Iemand die als christen leeft en daardoor lijdt, kan dit slechts in de kracht van de Heilige Geest. Hij hoeft zich voor het lijden niet te schamen, maar laat daarin zelfs iets van de heerlijkheid van God zien!

Het zal niet voor niets zijn dat dit de laatste keer is dat het woord 'christen' in het Nieuwe Testament voorkomt. Als christen bekend staan, christen zijn – dat willen we wel, en het is ook geweldig om zo onze Heer Jezus Christus te eren en te dienen. Maar staan we er wel genoeg bij stil dat het ook mogelijk is om als christen te *lijden*? Petrus schrijft dat als we lijden, ons niets vreemds overkomt, maar dat dit iets

is waarover we ons zelfs mogen verblijden. Zijn u en ik al zo ver, dat wij dit zo ervaren? Voor veel christenen in deze wereld is het al lang dagelijkse praktijk.

Lukas schreef in geregelde orde

Wat weten we van Lukas?

Van Lukas als persoon weten we weinig meer dan dat hij een arts was. Paulus noemt hem in Kolossenzen 4:14 immers 'de geliefde arts'. Verder komen we zijn naam nog tweemaal in Paulus' brieven tegen, namelijk in Filemon:24 en 2 Timotheüs 4:11. Die eerste Schriftplaats toont ons Lukas als één van de broeders die Paulus tijdens zijn eerste gevangenschap gezelschap hield of bezocht heeft. De tweede Schriftplaats geeft aan dat Lukas de enige was die Paulus tijdens zijn tweede gevangenschap gezelschap hield. Uit de 'wij-gedeelten' in het boek Handelingen valt op te maken dat hij Paulus ook op zijn vele reizen heeft vergezeld (Hand. 16:10-17; 20:6-16; 21; 27:2vv.; 28).

Logisch dat Paulus hem waardeerde, en het feit dat hij hem – zoals we zagen – expliciet als arts aanduidt, kan er op wijzen dat Paulus ook van Lukas' medische kennis heeft geprofiteerd. Paulus had immers een doorn voor het vlees (2 Kor. 12:7), mogelijk een oogafwijking (Gal. 4:15; vgl. 6:11). God nam de doorn voor Paulus' vlees nooit weg, maar gaf hem tot het einde toe een geliefde arts!

Lukas als schrijver

De Heer heeft Lukas daarnaast ook een omvangrijke *schriftelijke* dienst toevertrouwd: zijn beide geschriften – het Lukasevangelie en het boek Handelingen – vormen ruim een kwart van het Nieuwe Testament! Hij schreef niet alleen in prachtig, soms literair aandoend Grieks, maar was ook buitengewoon nauwkeurig als het ging om de historische details. Kijk bijvoorbeeld naar de secure datering van de inschrijving onder keizer Augustus in Lukas 2:1-2, en de uitvoerige datering van het eerste optreden van Johannes de Doper onder keizer Tiberius in Lukas 3:1-2. Ook keizer Claudius noemt hij, en wel in Handelingen 11:28.

Geografische en juridische details hadden eveneens zijn interesse, zoals blijkt in Handelingen 16:12, waar hij schrijft: ‘(...) en vandaar naar Filippi, dat de eerste stad is van dit deel van Macedonië, een kolonie’. Hij hechtte eraan de correcte aanduiding van bepaalde ambtsdragers in de provincie te gebruiken (Hand. 16:22,35), en de filosofen in Athene in hun juiste scholen in te delen (Hand. 17:18). Ten slotte: wie anders dan Lukas gaf er zo’n nauwkeurige beschrijving van een zeereis, inclusief scheepsonderdelen, windrichtingen, en zelfs het ‘kenteken’ van het gebruikte schip?

Een bijzonderheid van Lukas' woordgebruik

Het moet in een WoordStudie natuurlijk wel over één of meer Griekse woorden gaan. Daarom kijken we nu nog naar twee vrijwel synonieme bijwoorden die in het Nieuwe Testament voorkomen, waarvan me onlangs opviel dat ze uitsluitend door Lukas worden gebruikt. En niet zonder reden: beide woorden – het zijn bijwoorden – betekenen oorspronkelijk ‘op een rij’, ‘op volgorde’; maar in de praktijk volgen daar ook andere betekenissen uit.

Het eerste bijwoord is *hexès*. In Lukas 7:11 staat: ‘En het gebeurde *vervolgens...*’¹¹ In Lukas 9:37 is sprake van ‘de *volgende dag*’,¹² zoals ook in Handelingen 21:1; 25:17 en 27:18.¹³

Het tweede, zichtbaar met het eerste verwante bijwoord is *kathexès*. In Lukas 1:3 heeft het de betekenis *in geregelde orde*, oftewel *op volgorde*. In Lukas 8:1 betekent het *daarna, vervolgens*.¹⁴ Handelingen 3:24 is een interessante plaats. Daar staat letterlijk: ‘En ook alle profeten, van Samuël en

11 In dat geval staat er een mannelijk lidwoord voor en moet er een vorm van het Gr. woord *chronos* = tijd achter worden gedacht. Een aantal handschriften heeft eraan voorafgaand een vrouwelijk lidwoord; in dat geval moet er een vorm van het Gr. woord *hèmera* = dag worden aangevuld, en betekent de hele bepaling ‘de volgende dag’.

12 Hier staat het woord ‘dag’ specifiek vermeld (vgl. het slot van noot 11) en is er dus geen discussie mogelijk.

13 In deze drie plaatsen moet op basis van het vrouwelijk lidwoord steeds het woord ‘dag’ worden aangevuld.

14 Zie de eerste zin van noot 11.

de [erop] *volgende* [profeten]¹⁵ af'. In Handelingen 11:4 moet Petrus zich verantwoorden tegenover de broeders in Jeruzalem. Dat deed hij door *ordelijk – in geregelde orde dus*, vgl. Lukas 1:3 – uit te leggen wat er precies gebeurd was. In Handelingen 18:23 ten slotte heeft het de betekenis *achtereenvolgens*.

Het zal u duidelijk zijn geworden dat Lukas een heldere, chronologische structuur opmerkte in wat hij mocht doorgeven, en dat hij die structuur ook wilde laten zien in zijn geschiedschrijving. Niet zo vreemd voor een arts, die zijn patiënten ook vaak naar hun medisch verhaal en het chronologisch verloop van hun ziektegeschiedenis zal hebben gevraagd!

15 *Kathexès* wordt hier voorafgegaan door een meervoudig lidwoord. Gelet op de vlak hiervoor genoemde profeten moet het woord *profeten* worden aangevuld; vandaar kortweg *opvolgers* in de Telosvertaling.

Huwelijk, slaapkamer en bed

De antieke wereld was in veel opzichten een duidelijke wereld. Niemand van ons hoeft het daarom vreemd te vinden dat in het Grieks allerlei woorden voor huwelijk, slaapkamer en bed niet alleen met elkaar verband houden, maar ook te herleiden zijn tot de stam van het Gr. werkwoord voor *liggen*, namelijk *keimai*. We gaan twee van deze woorden in deze WoordStudie nader bekijken.

Het Griekse woord *koitè*

Het woord *koitè* komt vier keer voor. De meest basale en dus letterlijke betekenis vinden we in Lukas 11:7, waar de Heer iemand in een illustratief verhaal laat zeggen: ‘Val mij niet lastig, de deur is al gesloten en mijn kinderen zijn met mij naar *bed*’. In de drie overige plaatsen wordt het woord echter *overdrachtelijk* gebruikt.

In Hebrreeën 13:4 staat: ‘Laat het huwelijk bij allen in ere zijn en het *huwelijksleven* onbezoedeld’. Als vertaald zou zijn ‘en het bed onbevlekt’, dan had men hier wellicht een oproep in gezien de lakens periodiek te verschoneren. De samenhang maakt echter duidelijk dat *bed* hier niet letterlijk wordt bedoeld, maar staat voor het *huwelijksleven*, voor het binnen de grenzen van het huwelijk beleven van

de seksualiteit. Direct daarna staat namelijk vermeld: ‘want hoereerders en overspelers zal God oordelen’.

De twee resterende plaatsen zijn van Paulus, en hij maakt het ons niet gemakkelijk. In Romeinen 9:10 schrijft hij: ‘En niet alleen [zij] (nl. Sara), maar ook Rebekka, die *zwanger was* (Gr. *koitèn echousa*) van één: onze vader Izaäk’. Paulus verbindt hier het woord *koitè* (bed, huwelijksleven) met een deelwoord van *hebben* (Gr. *echoo*); er staat dus letterlijk ‘het bed hebbend’, oftewel ‘seksueel verkeer hebbend met’, vandaar ook, gezien het vervolg, ‘zwanger wordend van’.

Ten slotte gebruikt hij het woord *koitè* in een negatieve betekenis in Romeinen 13:13-14: ‘Laten wij, als op [de] dag, welvoeglijk wandelen, niet in zwelgpertijen en dronkenschappen, niet in *ontuchtigheden* (SV: *slaapkameren*) en uitspattingen, niet in twist en jaloersheid; maar doet de Heer Jezus Christus aan, en wijdt geen zorg aan het vlees om [aan] begeerten [te voldoen]’. Ook hier maakt de samenhang duidelijk dat het gaat om een bed dat men niet mag beslapen, dan wel een slaapkamer die men niet mag betreden. Het op zichzelf neutrale woord *koitè* heeft hier dus een negatieve betekenis en moet met zoiets als *ontuchtigheden* worden weergegeven.

Even een zijpaadje

Het is dit stukje uit Romeinen 13 dat een belangrijke rol heeft gespeeld bij de bekering van Augustinus (A.D. 354-

430). Toen hij nog radeloos was en wanhopig op zoek was naar God, hoorde hij een stem van een kind uit een huis in de buurt telkens zeggen: ‘Neem, lees, neem, lees’. Die woorden heeft hij opgevat als een boodschap van God voor hem persoonlijk. Hij holde terug naar de plek waar hij ‘het boek van de apostel’ had laten liggen. Hij pakte het, sloeg het open en las stil het eerste gedeelte waarop zijn oog viel. Toen hij de beide al genoemde verzen gelezen had, wilde hij niet verder lezen. Hij schrijft daarover: ‘Opeens, precies bij het eind van deze zin, stroomde er zoiets als een licht van zekerheid mijn hart binnen en alle duisternis van twijfel vluchtte weg’¹⁶.

Het Gr. woord *koitoo*n

In Handelingen 12:20 schrijft Lukas: ‘Hij (Herodes Agrippa I) nu was hevig vertoornd op [de] Tyriërs en Sidoniërs; zij kwamen echter eendrachtig naar hem toe en nadat zij Blastus, de kamerheer van de koning, hadden overreed, vroegen zij om vrede, omdat hun land door dat van de koning werd gevoed’. Het gaat om het begrip *kamerheer van de koning*, dat de weergave is van ‘de aan het hoofd van de *koitoo*n van de koning [gestelde]’.

De grondbetekenis van het Gr. woord *koitoo*n is *slaapkamer*, maar de functie ‘hoofd van de slaapkamer’ heeft zich ontwikkeld tot een algemene vertrouwensfunctie, die het

16 Augustinus in zijn autobiografie, *Confessiones* (Belijdenissen / Lofprijzingen) VIII 29.

best kan worden weergegeven als die van 'kamerheer'. Hij stond als topambtenaar dicht bij de koning en kon daarom als bemiddelaar fungeren. In het Romeinse rijk was deze functionaris doorgaans een vrijgelatene. Lukas laat door zijn woordgebruik ook hier weer zien dat hij uitstekend op de hoogte is van de gebruikelijke aanduidingen van overheidsfunctionarissen in zijn tijd.

Wat voor soort militair was Cornelius?

Een militair-historische studie

‘Een man in Caesarea nu, genaamd Cornelius, -een hoofdman van de legerafdeling, de Italische geheten (...)’ (Hand. 10:1).

Een hoofdman

Cornelius wordt door Lukas in Handelingen 10:1 een ‘hoofdman’ (Gr. *hekatontarchès*) genoemd. Letterlijk staat er ‘hoofdman over honderd’; hij was dus, zouden de Romeinen zeggen, een *centurio* – en wel ‘van de legerafdeling, de Italische geheten’. Dit woordje ‘van’ is letterlijk ‘uit’ (Gr. *ek*). Cornelius had dus niet de leiding over de *hele* legerafdeling (die was groter dan honderd man, zie hieronder), maar over een deel ervan. Het is hoogst onwaarschijnlijk dat Lukas hem deze betiteling zou hebben gegeven als hij niet meer in actieve dienst was (vgl. ook vers 7).

De legerafdeling, de Italische geheten

Lukas betitelt de eenheid waarbinnen Cornelius een leidende functie had, als *de legerafdeling, de Italische*¹⁷ *geheten*. Het hier gebruikte woord voor legerafdeling (Gr. *speira*) duidt gewoonlijk een cohort aan, d.i. een tiende deel van een legioen. Het woord komt verder voor in Mattheüs 27:27; Markus 15:16; Johannes 18:3, 12; Handelingen 21:31; 27:1. Een legioen bestond, als het op volle sterkte was, uit 5000 à 6000 soldaten, altijd Romeinse burgers, en dus bedroeg het aantal soldaten van een cohort 500 à 600. Niets aan de hand dus, zult u zeggen, dan weet ik dat ook weer. Maar er is wel degelijk een probleem!

Wat is het probleem?

Het probleem is het volgende. Volgens onze gegevens waren er tussen de jaren 6 en 66 van de eerste eeuw geen legioenen in Judea gestationeerd. Hoe kan Cornelius dan een functie vervullen binnen een cohort, een tiende deel dus van zo'n legioen? De Romeinse stadhouders van Judea hadden echter wel *hulpcohorten* onder hun commando. De Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus vermeldt dat er onder koning Herodes Agrippa (41-44 A.D.) vijf

17 Misschien verbaast u zich over het merkwaardige woord *Italisch*. Waarom niet *Italiaans*? Dat laatste woord gebruiken we alleen als het verwijst naar de eenheidsstaat Italië, en die heeft zich pas in 1871 gevormd. Vóór die tijd, dus ook in de tijd van het Nieuwe Testament, was Italië slechts de benaming van een geografisch gebied, en niet van een staat.

van zulke *hulpcohorten* in Caesarea gestationeerd waren, die grotendeels bestonden uit inwoners van Caesarea en Sebaste.

Zo'n *hulpcohort* bestond uit 500 à 1000 man, uitsluitend niet-Joden. Dus plaatst de aanduiding *de Italische gebeten* ons voor de vraag: Maakte Cornelius' cohort nu wel of niet deel uit van die vijf hulpcohorten? Het hier vermelde 'Italische cohort', dat we niet uit andere bronnen kennen, heette waarschijnlijk zo omdat het – in ieder geval oorspronkelijk – uit Italische burgers was samengesteld. Het probleem is echter dat *hulpcohorten* gewoonlijk niet uit Romeinse burgers bestonden, maar uit provinciebewoners.

Een mogelijke oplossing

Daartegenover kan worden gesteld dat deze provinciebewoners na afloop van hun diensttijd doorgaans wel met dit burgerschap beloond werden. Hoe dan ook, de naam 'Italische' vormt op zichzelf geen bewijs dat deze Italische legerafdeling ook in de tijd van Handelingen 10 nog steeds uit inwoners van Italië bestond. Het is zeer wel mogelijk dat de eerste generatie Romeinse vrijwilligers *met* burgerrecht is opgevolgd door uit de provincies afkomstige soldaten *zonder* burgerrecht. Waarschijnlijk is het tussen het jaar 6 en 41 als zesde cohort aan de reeds genoemde vijf hulpcohorten toegevoegd. Uit een inscriptie weten we bovendien dat zich in ieder geval in het jaar 69, dus zo'n 29 jaar na Handelingen 10, in Syrië een *cohors II Italica*

civium Romanorum (= Tweede Italische legerafdeling van Romeinse burgers) bevond. Dit bewijst weliswaar niet dat iets dergelijks ook rond het jaar 40 in Judea het geval was, maar er is evenmin een bewijs voor het tegendeel. Het is dan ook goed denkbaar dat we hier de officiële Latijnse aanduiding hebben voor het aanvankelijk rond 40 in Judea gestationeerde en later in 69 naar Syrië overgeplaatste cohort.

De Koning van de Joden

Mattheüs over de beloofde Koning

Vreemd, zult u misschien zeggen, een stukje over de Koning der Joden in een nummer dat vlak voor Pasen verschijnt! Maar afgezien van het feit dat de Schrift ons nergens oproept de christelijke feestdagen te vieren, is het toch echt zo dat er zonder Kerst geen Pasen kan zijn. We zullen dat hieronder zien, als we nadenken over een aantal plaatsen waar Mattheüs personen aan het woord laat (inclusief de Heer Zelf) die aan de Heer Jezus niet alleen de koningstitel, maar expliciet de titel ‘Koning der Joden’ (Gr. *basileus toon Joudaioon*) gaven. Alle Schriftverwijzingen zijn uit het evangelie naar Mattheüs, tenzij anders aangegeven. Hij is degene die van de evangelisten het meeste licht laat schijnen op de Heer Jezus als de beloofde Koning.

De geboorte van de Koning der Joden

Over de geboorte van de Koning schrijft Mattheüs: ‘Toen nu Jezus was geboren in Bethlehem in Judea, in de dagen van koning Herodes, zie wijzen uit het oosten kwamen naar Jeruzalem en zeiden: Waar is de koning der Joden die geboren is (lett. ‘de geboren koning’)? Want wij hebben

zijn ster gezien in het oosten en zijn gekomen om Hem te huldigen. Toen nu koning Herodes dit hoorde, werd hij ontsteld' (2:1-3).

Waarom was koning Herodes de Grote, die regeerde van 37-4 v. Chr., zo ontsteld bij het horen van deze vraag van de wijzen? Niet alleen omdat hij zelf koning was en dat graag zo wilde houden, maar vooral omdat hij hoorde dat door de wijzen aan die geboren koning de unieke titel gegeven was die hijzelf bij senaatsbesluit van de Romeinen gekregen had, namelijk 'koning der Joden'!

De Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus beschrijft in zijn *Joodse Oorlog* I 282-285 hoe Herodes in 40 v. Chr. met die titel geëerd werd; ik citeer enkele zinnen uit dit gedeelte:

(282) Antonius ... besloot Herodes, die hij kort tevoren had benoemd tot tetrarch, nu koning van de Joden (Gr. basileus toon Joudaioon) te maken ... (284) Daarom riep hij (Augustus) de senaat bijeen ... (285) Na afloop van de senaatsvergadering verlieten Antonius en Caesar (= Augustus) met Herodes in hun midden de zaal, voorafgegaan door de consuls en andere magistraten, om een offer te brengen en het senaatsbesluit in het Capitool te deponeren. Hierna bood Antonius Herodes op deze eerste dag van zijn koningschap een banket aan.

Voor zover wij weten, heeft Herodes zichzelf nooit 'koning der Joden' genoemd. Op zijn munten staat slechts 'van koning Herodes'. Door Mattheüs wordt Herodes overigens slechts 'koning' genoemd in hoofdstuk 2:1 en 3, en de

werkelijke 'koning der Joden die geboren is' staat daar tussenin, prachtig centraal dus! In de verzen 7, 12, 13, 16 en 19 wordt hij slechts 'Herodes' genoemd.

De verwerping van de Koning der Joden

Toen de Heer Jezus voor stadhouder Pilatus stond, vroeg deze Hem aldus: 'Bent U de koning der Joden? Jezus nu zei: U zegt het' (27:11). Deze opmerking werd door Pilatus niet serieus genomen, en evenmin door zijn soldaten. Over hen lezen we: 'En zij (de soldaten) vielen op hun knieën voor Hem en bespotten Hem aldus: Gegroet, koning der Joden! En zij spuwden op Hem, namen de rietstok en sloegen op Zijn hoofd. En toen zij Hem hadden bespot, deden zij Hem Zijn kleren aan; en zij leidden Hem weg om Hem te kruisigen' (27:29-30).

Maar zelfs dan, als de beloofde Koning bespot, verworpen en gekruisigd is, is het juist Pilatus die deze bijzondere en door hem niet begrepen titel boven het hoofd van de Gekruisigde laat aanbrengen: 'En terwijl zij aten, bewaakten zij Hem daar. En zij plaatsten boven Zijn hoofd op schrift zijn beschuldiging: Deze is Jezus, de koning der Joden' (27:36-37; Joh. 19:19, 22).

De toekomst van de Koning

In Mattheüs 5:35 lezen we over 'Jeruzalem, ... zij is de stad van de grote Koning'. Dit slaat terug op Psalm 48:3, waar

staat: 'Mooi van ligging, een vreugde voor heel de aarde, is de berg Sion *aan* de noordzijde, de stad van de grote Koning'. Vandaaruit, in het land van de Joden dus, zal de Koning der Joden Zijn rechtvaardige oordeel beginnen, zoals de Heer Zelf gezegd heeft: 'Wanneer nu de Zoon des mensen komt in Zijn heerlijkheid en alle engelen met Hem, dan zal Hij zitten op de troon van Zijn heerlijkheid (...). Dan zal de koning zeggen (25:31vv.)'. Niemand zal Hem die titel dan meer durven betwisten!

Smekingen, gebeden, voorbiddingen en dankzeggingen

Bidden is gewoon bidden, denken we misschien vaak. Maar het is toch wel interessant te zien dat Paulus *meerdere* vormen van bidden onderscheidt. Daarvoor is soms zelfs onder Schriftgetrouwe uitleggers weinig begrip. De woorden die hieronder aan bod komen, worden soms zonder blikken of blozen tot synoniemen verklaard – en dat zijn ze niet!

Verschillende soorten gebeden

Paulus onderscheidt in 1 Timotheüs 2:1 verschillende soorten gebeden, en daar moest (en moet) dus per keer goed over worden nagedacht. In welke situatie moet je voor mensen *smeken*? Dan is er toch echt iets bijzonders aan de hand, en daarover moet je wel geïnformeerd zijn. En wanneer is het beter in algemene zin te *bidden* en mensen ‘gewoon’ voor de troon van de genade te brengen (Hebr. 4:16)?

In welk specifiek geval doe je *voorbede*, ofwel treed je voor iemand tussenbeide? Dan is er sprake van een bijzondere situatie, waardoor je je genoodzaakt voelt biddend voor

iemand in de bres te treden. Hierbij kan gedacht worden aan de manier waarop Abraham voorbede deed voor Lot en voor Sodom in Genesis 18:23-33. Dat was toch echt een worsteling in het gebed, waarbij Abraham op het scherpst van de snede als het ware met God onderhandelde en de nood voor God bracht.

Misschien vergeten we *één* optie nog wel het vaakst: de *dankzegging*. Het is goed de Heer te danken voor mensen, ook overheidspersonen, als ze handelen op een manier die goed is voor de christenen. Wanneer overheidspersonen, misschien wel omdat christenen voor hen gesmeekt, gebeden, of voorbede gedaan hebben, hun de vrijheid geven om samen te komen en om het evangelie vrij te verkondigen, mondeling en schriftelijk, dan is dat een reden om de Heer van harte voor hen te danken!

We gaan de verschillende woorden voor deze gebedsvormen nu bekijken.

Smekingen

Het woord 'smekingen' is Gr. *deèseis*, het meervoud van *deèsis*, dat in het Nieuwe Testament veel voorkomt, en zowel smekingen naar mensen als naar God toe aanduidt. In 1 Timotheüs komt het verder voor in hoofdstuk 5:5, en in 2 Timotheüs in hoofdstuk 1:3 ('gebeden'). In Hebreeën 5:7 is 'gebeden' vertaald, omdat het gevolgd wordt door

het slechts daar voorkomende Gr. woord *hiketèriai*, dat uitsluitend ‘smekingen’ kan betekenen.

Het verwante werkwoord *deomai* wordt door Paulus gebruikt in Romeinen 1:10 (‘bidden’); 2 Korinthiërs 5:20 (‘bidden’); 8:4 (‘smeken’); 10:2 (‘verzoeken’); Galaten 4:12 (‘smeken’); en 1 Thessalonicenzen 3:10 (‘bidden’).

Gebeden

Dit woord, dat ook voorkomt in 1 Timotheüs 5:5, is de vertaling van het meer algemene woord *proseuchai*, het meervoud van *proseuchè*. Zie voor het in het Nieuwe Testament veel gebruikte verwante werkwoord ‘bidden’ (Gr. *proseuchomai*) hoofdstuk 2:8. Deze woordgroep betreft uitsluitend het bidden tot God, niet tot mensen. Met ‘aanbidden’ als eerbetoon aan God heeft dit niets te maken, hoewel commentatoren in de oudheid (Augustinus) en de moderne tijd (Ridderbos) dit hebben gedacht.

Voorbiddingen

Voor ‘vorbiddingen’ wordt het Gr. woord *enteuxeis* gebruikt, het meervoud van *enteuxis*, dat alleen in 1 Timotheüs 2:1 en in 4:5 (‘gebed’) voorkomt. Het is verwant met het Gr. woord *entunchanoo*, dat voorkomt in de betekenis van ‘zich wenden tot’ in Handelingen 25:24, en ‘bidden’ in de zin van ‘tussenbeide treden’ in Romeinen

8:27,34; 11:2 ('aanklagen', d.i. 'tussenbeide treden ten nadele van'); Hebreeën 7:25 ('tussenbeide treden').

Een *enteuxis* is in de papyri het woord voor een 'verzoek' of 'verzoekschrift', bijv. aan een koning, en *entunchanoo* duidt dan het 'doen van een verzoek' aan. De oorspronkelijke betekenis is 'komen bij', 'ontmoeten', 'zich wenden tot', 'vragen', vandaar 'ten gunste van iemand bemiddelen', en naar God toe: 'bidden', 'tussenbeide treden voor'. Daarnaast gebruikt Paulus het versterkte Gr. werkwoord *huperentunchanoo*, letterlijk 'sterk tussenbeide treden', of 'tussenbeide treden voor (= *huper*) in Romeinen 8:26.

Dankzeggingen

Voor 'dankzeggingen' wordt het Gr. woord *eucharistiai* gebruikt, het meervoud van *eucharistia*, d.i. 'dankzegging'. Het komt in 1 Timotheüs voor in hoofdstuk 4:3, 4; verder in Handelingen 24:3 ('dankbaarheid'); 1 Korinthiërs 14:16; 2 Korinthiërs 4:15; 9:11, 12; Efeziërs 5:4; Filippenzen 4:6; Kolossenzen 2:7; 4:2; 1 Thessalonicenzen 3:9 ('dank'); Openbaring 4:9; 7:12. Hier in 1 Timotheüs 2:1 een verwijzing te willen zien naar de 'eucharistie', is volledig onjuist. Overigens heeft zelfs Augustinus in *Ep.*149,2,16 deze vier gebedsuitingen ten onrechte verklaard als verwijzingen naar de respectieve onderdelen van de toenmalige eredienst.

De stad Alexandrië

Alexandrië

De stad Alexandrië (Gr. *Alexandria*) is in 331 v. Chr. gesticht door Alexander de Grote, direct nadat hij Egypte had veroverd. De meeste steden die hij stichtte, noemde hij naar zichzelf; zo ook deze. De stad lag ten westen van de meest westelijke Nijlarm, en het was, zoals alle door Alexander gestichte steden, een typisch Griekse stad, die volledig los stond van Egypte. In Alexandrië woonden ook heel wat niet-Grieken, zoals Egyptenaren en Joden. Het was ook een centrum van wetenschap. Er was een wetenschappelijk instituut, het Mouseion, met daaraan verbonden een grote bibliotheek. Het was ook een bloeiend economisch centrum, dat veel geld verdiende aan de doorvoerhandel.

Christenen in Alexandrië?

De naam van deze in Egypte gelegen stad Alexandrië komt in het Nieuwe Testament niet voor. We lezen ook niet dat hier apostelen zijn geweest. Dat er al vroeg christenen gewoond hebben, is zeer waarschijnlijk. Toen de Heilige Geest op de Pinksterdag werd uitgestort, waren

er in Jeruzalem Joden aanwezig die afkomstig waren uit 'Egypte en de streken van Libië bij Cyrene' (Hand. 2:10). Het is goed denkbaar dat er onder hen ook Alexandrijnen geweest zijn, die Petrus hebben horen spreken en de Heer Jezus hebben aangenomen. Dan ligt het voor de hand dat zij later het evangelie in hun woongebieden, dus ook in Alexandrië, hebben verspreid. Maar over het ontstaan van de christelijke gemeente in die stad kan niets met zekerheid worden gezegd.

Een (of: de) synagoge van de Alexandrijnen in Jeruzalem

Een Alexandrijn (Gr. *Alexandreu*s) is een inwoner van Alexandrië. In Handelingen 6:9 staat dat er in Jeruzalem sprake was van 'de zogenaamde synagoge van de Libertijnen, van de Cyreneërs, van de Alexandrijnen en van die van Cilicië en Asia'. Talrijke Joden uit Hellenistische steden woonden in Jeruzalem en vormden daar afzonderlijke gemeenschappen. De vraag is echter wel om hoeveel synagogen het hier gaat. De schattingen lopen uiteen van vijf tot één. Let men op de beide Griekse lidwoorden bij de categorieën in deze opsomming, dan gaat het niet om vijf, maar om twee synagogen, nl.

- a. die van de Libertijnen, Cyreneërs en Alexandrijnen,
en
- b. die van Joden afkomstig uit Cilicië en Asia.

Ook is wel gedacht aan slechts één synagoge en wel de ‘synagoge van de Libertijnen, omvattende etc.’ Wie deze gedachte voorstaat, kan ter ondersteuning daarvan wijzen op het feit dat het woord ‘synagoge’ er maar één keer staat. Hoe dan ook: hier is in ieder geval sprake van ‘Alexandrijnen’, oftewel van mensen uit Alexandrië – in dit geval Joden en/of proselieten.

Apollos

In Handelingen 18:24 komen we een markante man uit de stad Alexandrië tegen, namelijk ‘een Jood (...), genaamd Apollos, van geboorte een Alexandrijn, een welsprekend man (...); hij was machtig in de Schriften’. Of hij in Alexandrië aan het Mouseion heeft gestudeerd en dus ook de bibliotheek regelmatig heeft bezocht, wordt niet vermeld, en dat was voor een Jood ook onwaarschijnlijk. Belangrijker is dat hij een enthousiaste christen was, al kon hij nog wel wat onderwijs gebruiken.

Vrachtschepen

In Handelingen 27:6 is sprake van ‘een Alexandrijns schip (Gr. *ploion Alexandrinon*) dat naar Italië afvoer’. Dit was een graanschip, zoals blijkt uit vers 38. In Handelingen 28:11 komen we opnieuw een Alexandrijns schip tegen. Het had op het eiland Malta overwinterd en voer vervolgens naar Puteoli bij Napels. Zo goed als zeker was ook dit een

graanschip. Vaak werd graan met een groot schip vanuit Egypte – de graanschuur van het West-Romeinse rijk – naar Puteoli gevaren. Daar werd dit over kleinere schepen verdeeld en verder naar de Ostia, de haven van Rome, gevaren.

Beide schepen hebben behalve graan ook 276 mensen vervoerd (zie Hand. 27:37), onder wie Paulus en Lukas. Passagiersschepen waren er in de oudheid niet. Passagiers voeren tegen betaling mee op vrachtschepen. Soms, zoals in deze beide gevallen, gebeurde het meenemen van passagiers in opdracht van de overheid.

Vervolging en verdrukking

Wat is vervolging?

Gelovigen kunnen worden vervolgd om het Woord (Matt. 13:21; Mark. 4:17), omwille van Christus (2 Kor. 12:10), of ter wille van de gerechtigheid (Matt. 5:10). Vervolging is voor christenen onvermijdelijk. Zie 2 Timotheüs 3:12, waar Paulus schrijft: ‘En ook allen die godvruchtig willen leven, zullen vervolgd worden’. Dat klopt met wat de Heer Zelf heeft gezegd in Johannes 15:20, waar we lezen: ‘Herinnert u het woord dat Ik tot u zei: Een slaaf is niet groter dan zijn heer. Als zij Mij hebben vervolgd, zullen zij ook u vervolgen; als zij Mijn woord hebben bewaard, zullen zij ook het uwe bewaren’.

‘Vervolgen’ is het Griekse *diokoo*, dat op veel plaatsen voorkomt en zoiets betekent als ‘achterna zitten’, ‘achterna jagen’. Het wordt daarnaast, met name door Paulus, een aantal keren overdrachtelijk gebruikt. Zie 1 Korinthiërs 14:1 (‘Jaagt naar de liefde’), Filippenzen 3:12 (‘ik jaag ernaar’), en 3:14 (‘... jaag ik in de richting van het doel’). We vinden het ook in 1 Thessalonicenzen 5:15 (‘jaagt altijd naar het goede’); 1 Timotheüs 6:11 (‘jaag naar gerechtigheid, godsvrucht, geloof, liefde, volharding, zachtmoedigheid’), en 2 Timotheüs 2:22 (‘jaag naar

gerechtigheid, geloof, liefde en vrede'). Zie ook Hebrëen 12:14 ('Jaagt naar vrede met allen en naar de heiliging'), en 1 Petrus 3:11 ('vrede zoeken en ernaar jagen').

Hiermee verwant is het woord 'vervolging', Gr. *dioogmos*, dat uitsluitend in de letterlijke betekenis voorkomt.

Wat is verdrukking?

'Verdrukking' is *thlipsis*, een woord dat verwant is met het Griekse werkwoord *thliboo*. Dit betekent letterlijk 'verdringen'; zie Markus 3:9 ('opdat zij Hem niet zouden verdringen'). Het komt daarnaast vooral overdrachtelijk voor, in de betekenis van 'in het nauw brengen', 'benauwen', 'verdrukken'.

'Vervolgen' en 'verdrukkingen' worden soms in één adem genoemd. Zie:

Mattheüs 13:21 ('als nu verdrukking of vervolging komt om het woord');

Romeinen 8:35 ('Verdrukking, benauwdheid, vervolging, honger, naaktheid, gevaar of zwaard');

2 Korinthiërs 4:8-9 ('in alles verdrukt, maar niet benauwd; geen uitweg ziende, maar niet geheel zonder uitweg; vervolgd, maar niet verlaten').

Wat is het verschil tussen vervolging en verdrukking?

Er is tussen beide woorden het volgende onderscheid aan te brengen: bij 'verdrukking' moet meer gedacht worden aan 'in het nauw gebracht worden', 'in de problemen raken'. Bij 'vervolging' gaat het er meer om dat aan de betrokkene geen plaats van rust wordt gelaten. Evenals vervolgingen hangen verdrukkingen samen met het koninkrijk van God (zie ook 2 Thess. 1:4-5), waarin de gelovigen discipelen zijn geworden.

Als wij dit koninkrijk, waarvan de Koning verworpen is, in afwachting van Zijn komst gestalte geven in de tegenwoordige tijdsperiode, laat de wereld ons merken dat zij ons evenzeer verwerpt als de verworpen Meester van Wie wij het gezag erkennen en gehoorzamen (vgl. Joh. 15:20). Zie met betrekking tot de Thessalonicenzen ook enkele verzen uit 1 Thess. 1:6 en 3:3-4, waar wij lezen: 'U bent navolgers geworden van ons en van de Heer, nadat (of: doordat) u het woord aangenomen hebt onder veel verdrukking, met blijdschap van de Heilige Geest'; 'opdat niemand wankelt in deze verdrukkingen. Want zelf weet u dat wij daartoe bestemd zijn; immers, toen wij bij u waren, zeiden wij u van te voren dat wij verdrukt zouden worden, zoals het ook is gebeurd, en u weet het'.

Zie ook de beschuldiging in Handelingen 17:7. Vergelijk verder Handelingen 14:22 ('dat wij door vele verdrukkingen het koninkrijk van God moeten binnengaan'), en Openbaring 1:9 ('Ik, Johannes, uw

broeder en mededeelgenoot in de verdrukking en het koninkrijk en de volharding in Jezus’).

Hapaxen bij Paulus

Voordat u denkt dat ik in deze studie ga fantaseren over de beoefening van een excentriek gezelschapsspel in de brieven van Paulus, zal ik u uit de droom helpen. Hapaxen is het meervoud van hapax, en hapax is het Griekse woord voor 'eenmaal'. Als een auteur een woord slechts eenmaal gebruikt, zeggen taalgeleerden – ook als zij Nederlands spreken en schrijven – dat dit woord bij die auteur een hapax is. Het kan zelfs zover gaan dat het verder helemaal nergens meer voorkomt. Dan is pas echt sprake van een hapax!

Hapaxen in 1 Timotheüs 1

Paulus was een taalvirtuoos. Hij vormde met het grootste gemak Griekse woorden die we met recht hapaxen mogen noemen. Hij gebruikt ze slechts eenmaal, en dan ook als enige schrijver van het Nieuwe Testament. Soms komt zo'n hapax van Paulus verder zelfs helemaal nergens voor. Hier ziet u de hapaxen die ik vond in het eerste hoofdstuk van zijn eerste brief aan Timotheüs.

(1:4) 'Twistvragen' is het meervoud van Gr. *ekzètèsis*, dat in het N.T. alleen hier voorkomt. Het is praktisch een synoniem met het iets kortere Gr. *zètèsis*, dat als 'woordenstrijd' vertaald is in Johannes 3:25 (zie verder

Hand. 15:2, 7 ‘redetwist’; 25:20 ‘onderzoek’; 1 Tim. 6:4; 2 Tim. 2:23 ‘twistvragen’ en Tit. 3:9 ‘twistvragen’). Beide woorden zijn verwant met Gr. *zètèma*, ‘twistvraag’ (zie Hand. 15:2; 18:15; 23:29; 25:19; 26:3).

(1:9) ‘Vadermoorders’ en ‘moedermoorders’ zijn het meervoud van resp. Gr. *patrolooias* en *mètrolooias*. Beide woorden komen in het N.T. alleen hier voor. Overigens zou het, blijkens de Griekse aanduidingen, kunnen gaan om mensen die hun vader of moeder niet doden, maar slaan (Gr. *aloo*) en daarmee ontteren. Deze interpretatie lijkt logischer, gelet op de hierna volgende categorie. ‘Doodslagers’ is het meervoud van Gr. *androfonos*, dat letterlijk ‘mannenmoordenaar’ betekent en in het N.T. alleen hier voorkomt. Al in het heidense Grieks kreeg het de algemene betekenis ‘moordenaar’.

(1:10) ‘Mensenrovers’ is het meervoud van Gr. *andrapodistès*, dat in het N.T. alleen hier voorkomt. Zo iemand roofde mensen met het doel hen als slaven (Gr. *andrapoda*, een woord dat in het N.T. niet voorkomt) te verkopen.

(1:10) ‘Meinedigen’ is het meervoud van Gr. *epiorkos*, dat in het N.T. alleen hier voorkomt. Zie voor het verwante werkwoord – Gr. *epiorkeo* – Mattheüs 5:33 (‘een valse eed zweren’, ‘meineed plegen’).

(1:11) *het evangelie van de heerlijkheid van de gelukkige God*: Hier gaat eigenlijk niet om één uniek woord, maar om een unieke combinatie van woorden. Van ‘het evangelie van de heerlijkheid van de gelukkige God’ is namelijk alleen

hier sprake, maar vergelijk de term ‘het evangelie van de heerlijkheid van Christus, Die het beeld van God is’ (2 Kor. 4:4).

Het woord ‘heerlijkheid’ (Gr. *doxa*) is datgene wat God tot God maakt, Zijn wezen, Zijn ‘tentoongespreide voortreffelijkheid’. Gods heerlijkheid schijnt of straalt, en wordt dus waargenomen. Het woord *doxa* betekent oorspronkelijk namelijk ‘glans’, ‘schijnsel’; vgl. plaatsen als Lukas 2:9 (‘de heerlijkheid van de Heer omscheen hen’); Handelingen 22:11 (‘Toen ik nu vanwege de heerlijkheid van dat licht niet kon zien’); 2 Korinthiërs 4:6 (‘de lichtglans van de kennis van de heerlijkheid van God’); Hebreëen 1:3 (‘de uitstraling van Zijn heerlijkheid’); Openbaring 18:1 (‘en de aarde werd verlicht door zijn heerlijkheid’); Openbaring 21:23 (‘want de heerlijkheid van God verlichtte haar en haar lamp is het Lam’).

‘Van de heerlijkheid van de gelukkige God’ kan worden opgevat als een genitivus qualitatis of obiectivus bij ‘het evangelie’, d.w.z. dat het evangelie *gekenmerkt wordt* door de heerlijkheid van de gelukkige God, of dat het als *hoofdonderwerp* de heerlijkheid van de gelukkige God heeft. Ik heb een lichte voorkeur voor die laatste optie: in het evangelie wordt ten diepste de heerlijkheid van de gelukkige God gepresenteerd, zoals die zichtbaar werd in de Persoon en het werk van Christus. De combinatie ‘de gelukkige God’ (Gr. *ho makarios theos*) komt alleen hier voor; vgl. echter 1 Timotheüs 6:15, waar God wordt

omschreven als ‘de gelukkige en enige Heerser, de Koning der koningen en Heer der heren’.

(1:13) ‘Vervolger’ is Gr. *dioktès* en komt in het N.T. alleen hier voor. Het is gevormd van het werkwoord *diokoo*, dat ‘vervolgen’ betekent. Paulus doelt hier op de tijd dat hij de christenen vervolgde (zie Hand. 9:4-5; 22:4, 7-8; 26:14-15; 1 Kor. 15:9; Gal. 1:13, 23; Fil. 3:6).

(1:14) De term ‘Is meer dan overvloedig geweest’ is de weergave van Gr. *huperepleonasen*, een aoristus van *hyperpleonazoo*, dat in het N.T. alleen hier voorkomt. Het versterkende voorvoegsel ‘*hyper*’ kan in het Latijn en in het Nederlands met ‘*super*’ worden weergegeven, dus: ‘is super-overvloedig geweest’.

Het geloof van Jezus Christus?

Onlangs mailde iemand mij een vraag over Romeinen 3:22. In de Telosvertaling is het deel waarover de vraag gaat, namelijk als volgt vertaald: ‘namelijk gerechtigheid van God door geloof *in* Jezus Christus <tot allen, en> over allen die geloven; want er is geen onderscheid’. Er is dus vertaald ‘door geloof *in* Jezus Christus’. Wat de vraagsteller verbaasde, is dat enkele van onderstaande Engelse en Nederlandse Bijbeledities, toch niet de minste, vertalen ‘door het geloof *van* Jezus Christus’. We gaan de vertalingen even langs:

KJV: Even the righteousness of God which is by faith *of* Jesus Christ unto all and upon all them that believe: for there is no difference.

JND: righteousness of God by faith *of* Jesus Christ towards all, and upon all those who believe: for there is no difference.

SV: Namelijk de rechtvaardigheid Gods door het geloof *van* Jezus Christus, tot allen, en over allen die geloven; want er is geen onderscheid.

NBG: en wel gerechtigheid Gods door het geloof *in* [Jezus] Christus, voor allen, die geloven.

HSV: namelijk gerechtigheid van God door het geloof *in* Jezus Christus, tot allen en over allen die geloven, want er is geen onderscheid.

VH/TE, alle drukken vanaf 1877-2018: namelijk gerechtigheid van God door geloof *in* Jezus Christus <tot allen, en> over allen die geloven; want er is geen onderscheid.

NBV: op grond van geloof *in* Jezus Christus.

NB: rechtvaardiging van Godswege door geloof *in* Christus, voor allen die geloven. Want er is geen onderscheid.

WB 1966 en 2017: Gods gerechtigheid, die zich door het geloof *in* Jezus Christus meedeelt aan allen die geloven, zonder enig onderscheid.

De vraagsteller schrijft: ‘Ik begrijp de negatieve consequentie van de ‘onjuiste’ vertaling wel, maar weet jij wat de motivatie is geweest bij hen die vertalen met ‘het geloof *van* Jezus Christus’? Hebben zij soms een andere grondtekst gebruikt?’ Ik heb de vraagsteller als volgt geantwoord: Het zal je misschien verbazen, maar het is geen kwestie van een andere grondtekst. Er staat in het Grieks inderdaad letterlijk ‘*van Jezus Christus*’.

Deze 2^e naamval, of deze genitivus, kan zijn:

1. een genitivus *subjectivus*, en dan duidt hij het onderwerp, het *subject*, aan van de handeling die in

‘het geloof’ ligt opgesloten. Eenvoudig gezegd: deze genitivus geeft aan *wie* er gelooft; dan wel:

2. een genitivus *objectivus*, en dan duidt hij het *object* aan van de handeling die in ‘het geloof’ ligt opgesloten, oftewel *in wie of wat* er geloofd wordt.

Grammaticaal gezien zijn beide vertalingen mogelijk. Maar de uitlegging op basis van de samenhang maakt m.i. zonneklaar dat optie 2 de bedoeling is, dus een ‘objectieve genitief’. Wie optie 1 afdrukt, doet het niet fout, maar die vertaling wekt wel het misverstand dat het om het geloof zou gaan dat Jezus Christus heeft, en dat het dus Jezus Christus is Die gelooft!

Soms willen vertalers niet kiezen. Zo hebben wij als Telosvertalers in 1 Korinthe 1:9 ‘gemeenschap *van*’ laten staan, juist omdat daar twee mogelijkheden ook qua uitleg verdedigbaar zijn, namelijk:

1. *met* Zijn Zoon: dan is de genitivus opgevat als een genitivus *objectivus*; hij geeft dan aan *met wie* die gemeenschap wordt genoten.
2. *gekenmerkt door* Zijn Zoon: dan is de genitivus opgevat als genitivus *qualitatis*, ofwel van hoedanigheid; hij geeft aan wat de *aard* is van de genoten gemeenschap, oftewel door Wie deze gekenmerkt wordt.

De syntaxis, d.i. dat deel van de grammatica dat zich met de zinsbouw bezighoudt, geeft aan welke functies (zeg maar:

vertaalmogelijkheden) een genitivus heeft, en op basis van de *samenhang* maakt de vertaler per keer een keuze – of ook niet.

Is de lichamelijke oefening van weinig nut?

‘Verwerp echter de ongoddelijke oude-vrouwen-fabels. Oefen je echter in de godsvrucht. Want de lichamelijke oefening is tot weinig nuttig, maar de godsvrucht is nuttig tot alle dingen, daar zij de belofte heeft van het tegenwoordige en van het toekomstige leven’ (1 Tim. 4:7-8).

Doet Paulus in 1 Timotheüs 4:8 een uitspraak over de waarde van gymnastiek en sport? Of keert hij zich tegen mensen die een ascetische leefwijze voorstaan?

Paulus keert zich in 1 Timotheüs 4:1-3 in ieder geval tegen merkwaardige dwaalleringen ‘in latere tijden’, het begin van de eindtijd. Het huwelijk wordt dan afgekeurd als een veilige haven voor de intieme seksuele omgang, en merkwaardige diëten worden gepropageerd. Dat klinkt allebei helaas behoorlijk modern!

Deze dwaalleer typeert hij in vers 7 als ‘ongoddelijke oude vrouwen-fabels’, waarvan hij Timotheüs opdraagt die te verwerpen. Deze weinig complimenteuzen, sarcastische kwalificatie ‘oude vrouwen-’ (Gr. *graoodès*) komt in het Nieuwe Testament alleen hier voor. Het gaat om verhalen zoals oude vrouwen die vertellen, die het niveau van

kletspraak en geroddel niet te boven gaan en niet serieus te nemen zijn. Oude *gelovige* vrouwen worden overigens door Paulus met respect genoemd in hoofdstuk 5:2.

Wat moet Timotheüs tegenover de genoemde dwaalleer stellen? *De godsvrucht*, oftewel een leven dat bewust aan het dienen van God gewijd is. Daarin moet hij zich *trainen*, want die training is buitengewoon nuttig. De resultaten daarvan zijn direct zichtbaar in het leven nu, maar ook straks in de eeuwigheid.

Er bestaat zeker ook zoiets als de ‘lichamelijke oefening’, de training van het lichaam. Die training levert weinig op, schrijft Paulus, maar dat kun je niet zeggen van een training die gericht is op een aan God toegewijd leven. Die levert juist veel op; niet alleen voor het leven nu, maar ook voor het leven straks. Dat beloofde leven, zowel nu als in de toekomst, staat in direct verband met de levende God (zie vers 10). En met Christus Jezus, ‘Die de dood tenietgedaan en leven en onvergankelijkheid aan het licht gebracht heeft’ (2 Tim. 1:1, 10).

Om te onderzoeken wat Paulus bedoelde met deze ‘lichamelijke oefening’ duiken we wat dieper in de tekst, en ook dieper in het Grieks. Dit is per slot van rekening een WoordStudie:

'Oefen je echter'

'Oefen' is Gr. *gumnaze*, de gebiedende wijs praesens van *gumnazoo*, dat verder voorkomt in Hebreëen 5:14; 12:11 en 2 Petrus 2:14. Het gaat, gezien het praesens, om iets dat Timotheüs moet *blijven* doen. 'Je' is letterlijk 'jezelf' (Gr. *seauton*). Het tekstelement 'oefen je' kan ook worden weergegeven als 'train jezelf', 'blijf jezelf trainen'. Deze metafoor is, gelet op wat in 4:8 staat over de lichamelijke oefening, ontleend aan de Spelen, die Paulus vaker als illustratie gebruikt (zie 6:12; 2 Tim. 2:5; 4:7; 1 Kor. 9:24-27).

'in [de] godsvrucht'

Dit is letterlijk: 'tot godsvrucht' (Gr. *pros eusebeian*). Voor 'godsvrucht' (Gr. *eusebeia*) zie ook hoofdstuk 2:2; 3:16; 4:8; 6:3, 5-6; 2 Timotheüs 3:5; Titus 1:1. Daarnaast komt het voor in Handelingen 3:12 en 2 Petrus 1:3, 6-7; 3:11. Dit woord, dat letterlijk 'goed-verering' betekent, duidt oorspronkelijk in het heidense Grieks een vrome houding tegenover de goden en een respectvolle, piëteitsvolle houding tegenover de mensen aan. In het Nieuwe Testament werd het een speciale aanduiding voor 'christendom in de praktijk van het dagelijks leven'.

‘lichamelijke oefening’

Het woord ‘lichamelijk’ is Gr. *soomatikos*. Het komt verder voor in Lukas 3:22, en als bijwoord in Kolossenzen 2:9. ‘Oefening’ (Gr. *gymnasia*) is verwant met ‘oefenen’ in vers 7, en kan ook worden weergegeven als ‘training’. Hier zal de ‘lichamelijke oefening / training’ op het bedrijven van sport betrekking hebben, en niet op de in vers 3 besproken ascetische houding tegenover seksualiteit en voedsel – zoals sommige uitleggers denken. Want hoe zou Paulus van een *dwaalleer* kunnen zeggen dat die toch nog enig nut heeft, al is het weinig?

‘tot weinig’

Dit tekstelement, Gr. *pros oligon*, kan ook de betekenis hebben van ‘voor een korte tijd’, zoals in Jakobus 4:14. Gelet op de tegenstelling met ‘tot alle dingen’ (Gr. *pros panta*) zal dat hier in 1 Timotheüs 4:8 niet de eerste betekenis zijn en moet eerder gedacht worden aan ‘beperkt’. Maar toch: zie het slot van het vers!

‘nuttig’

Dit woord (Gr. *oofelimos*), dat hier tweemaal wordt gebruikt, komt in het Nieuwe Testament alleen nog voor in 2 Timotheüs 3:16 en Titus 3:8. Het tegenovergestelde is Gr. *anoofelès*, dat voorkomt in Titus 3:9 (‘nutteloos’) en Hebreeën 7:18 (‘nutteloosheid’, lett. ‘het nutteloze’).

‘maar de godsvrucht is nuttig tot alle dingen’. Voor ‘de godsvrucht’, zie bij vers 8: daar zij [de] belofte heeft van het tegenwoordige en van het toekomstige leven.

De term ‘van het tegenwoordige en van het toekomstige leven’ (Gr. *zooès tè̄s nun kai tè̄s mellousès*) is op te vatten als een genitivus obiectivus, en geeft dan de *inhoud van de belofte* aan, dus dat wat beloofd wordt. Namelijk leven nu en leven straks, oftewel het eeuwige leven dat nu al met beperkingen, maar straks ten volle zal worden genoten.

In verbinding met Paulus staan

‘U weet ook zelf, Filippenzen, dat in het begin van het evangelie, toen ik van Macedonië was vertrokken, geen gemeente in rekening van uitgave en ontvangst met mij in verbinding heeft gestaan dan u alleen’ (Fil. 4:15).

In Filippenzen 4:15 schrijft Paulus de gelovigen in Filippi dat, toen hij van Macedonië was vertrokken, geen gemeente in rekening van uitgave en ontvangst met hem *in verbinding heeft gestaan* dan zij alleen. Voor het begrip ‘in verbinding staan’, oftewel ‘partnerschap’, gebruikt Paulus het Gr. woord *koinooneoo*, dat letterlijk ‘gemeenschap hebben met’, ‘deelnemen aan’ betekent. Dit werkwoord is verwant met het woord *koinoonia*, dat als basisbetekenis ‘gemeenschap’ heeft. Het merkwaardige is dat beide woorden ook iets met het begrip ‘collecte’ en ‘collecteren’, dus met ons geefgedrag, te maken kunnen hebben.

Verbinding hebben → meedelen

We gaan eerst kijken naar het woord *koinooneoo*. Dit woord heeft twee interessante betekenissen, die tegelijk van kracht kunnen zijn:

1. A laat B delen in iets wat A heeft;

2. A laat B delen in iets wat B eerst niet had.

Het zal duidelijk zijn dat in (1) het accent meer op de gever, en in (2) meer op de ontvanger ligt. Toch resulteren beide situaties in een ‘samen doen / genieten’, een vorm van ‘gemeenschap of verbinding hebben’. Uiteindelijk hebben A en B hetzelfde deel. Dit is terug te zien in de beide volgende Schriftplaatsen:

Romeinen 12:13 ‘*Deelt mee* voor de behoeften van de heiligen’;

Galaten 6:6 ‘En laat hij die in het woord wordt onderwezen, hem die onderwijst van alle goede dingen *meedelen*’.

Verbinding → bijdrage, gemeenschap, gave, mededeelzaamheid

Vervolgens bestuderen we het verwante *koinoonia*. Dit woord geeft een nauwe verbinding, een nauw contact aan tussen A en B op basis van wederzijdse belangen, alsook de houding die interesse toont in dit nauwe contact:

Romeinen 15:26 ‘Want Macedonië en Achaje hebben goed gevonden een zekere *bijdrage* te doen voor de armen onder de heiligen die in Jeruzalem zijn’;

2 Korinthiërs 8:4 ‘... ons met veel aandrang smeekten om deze gunst en de *gemeenschap* in de dienst aan de heiligen’;

2 Korinthiërs 9:13 ‘[wegens] de liefdadigheid van de *gave* aan hen en aan allen’;

Hebreeën 13:16 'En vergeet de weldadigheid en de *mededeelzaamheid* niet'.

De praktijk

Hoe geven wij? Hebben wij behoefte anderen te laten delen in wat wij aan materiële zegen ontvangen hebben? Dan zijn we ons ervan bewust dat we ontvangen hebben 'om goed te doen, rijk te zijn in goede werken, vrijgevig te zijn en mededeelzaam' (1 Tim. 6:18).

Of wordt ons geefgedrag bepaald door de nood, het gebrek dat we bij anderen opmerken, en waarin wij willen voorzien? Dan constateren we dat er een nood, een behoefte is, en reageren daarop (zie 2 Kor. 9:12). Beide situaties zullen voor ons herkenbaar zijn en kunnen elkaar afwisselen. Wat overeind blijft, is dat geven een geweldige zegen met zich mee brengt. God heeft een blijmoedige gever lief (2 Kor. 9:7)!

Bijbels samenkomen, alleen in kleine kring?

Er worden in het Griekse Nieuwe Testament verschillende woorden gebruikt om het samenkomen van de gelovigen aan te duiden. De Heer spreekt in Mattheüs 18:20 over twee of drie personen, die ‘vergaderd’ (d.i. ‘bijeengebracht’; Gr. *sunègmenoì*) zijn in of tot Zijn naam (lett. ‘tot’, Gr. *eis*). In 1 Korinthiërs 14:26 is sprake van het moment waarop, of ‘wanneer u samenkomt’ (zie ook 11:33-34). Dit ‘samenkomen’ (Gr. *sun-erchomai*) vindt plaats als gemeente of in de gemeente, oftewel in gemeentelijk verband, op één plaats (zie 1 Kor. 11:18; 14:23).

In de huizen, namelijk in Jeruzalem, Korinthe, Rome, Kolosse, en Laodicea

In 1 Korinthiërs 14:26 staat dat in zo’n samenkomst ‘ieder iets heeft’. De spontaniteit was in Korinthe zelfs zo groot, dat Paulus in zijn brief enkele praktische gedragslijnen moest toevoegen, met de bedoeling dat alles ‘welvoeglijk en met orde’ zou gebeuren (vs. 40). Toch was in Korinthe ook sprake van de gemeente in het huis van Aquila en Prisca (1 Kor. 16:19), die dus werd onderscheiden van de ‘hele gemeente’ (1 Kor. 14:23) en apart ook groeten verzond.

Dat men als gemeente in de huizen samenkwam, zien we ook in Handelingen 2:46b ('en braken brood aan huis', in Jeruzalem); en Romeinen 16:5, waar sprake is van 'de gemeente in hun huis', d.i. opnieuw van Prisca en Aquila, ditmaal in Rome.

In de brief aan de Kolossenzen is iets bijzonders op te merken. De brief is enerzijds gericht aan 'de heilige en trouwe broeders in Christus in Kolosse' (Kol. 1:1), dus aan de *hele* gemeente in Kolosse. Toch is in Kolosse ook sprake van de *gemeente in het huis van Filemon* (vs. 1-2). Als we echter Filemon :2 met Kolossenzen 4:17 vergelijken, dan zien we dat in de brief aan de *hele gemeente te Kolosse* ook een vermaning staat die betrekking heeft op Archippus, die echter deel uitmaakte van *de gemeente in het huis van Filemon!* Daaruit concludeer ik dat men in huize Filemon als gemeente samenkwam, maar wel op de 'grondslag' van de *hele* plaatselijke gemeente in Kolosse.

In Kolossenzen 4:15-16 is verder sprake van 'de broeders in Laodicea', als aanduiding van 'de gemeente van de Laodicensen', maar ook van 'Nymfa / Nymfas, en de gemeente in haar / zijn huis'. In Laodicea zal iets soortgelijks het geval geweest zijn als in Kolosse. Kennelijk was er in een stad één plaatselijke gemeente, die soms op één plaats, dus als 'hele gemeente', samenkwam; maar vaak ook in de huizen.

Twee vragen

Iemand stuurde mij onlangs twee vragen: (1) Kun je uit deze gegevens – die ik hier uitvoeriger heb beschreven dan de vraagsteller deed – afleiden dat de samenkomsten in de tijd van het Nieuwe Testament geen grote samenkomsten kunnen zijn geweest? (2) Zo ja, kan dan uitlegkundig, misschien op basis van het Grieks, hard gemaakt worden dat ook nu als principe moet worden aangehouden dat men in kleine gezelschappen behoort samen te komen?

Twee antwoorden

(1) Ik denk dat dit klopt, al meen ik te hebben aangetoond dat dergelijke kleine gezelschappen toch als *gemeenten* werden aangeduid. Ze werden weliswaar van de ‘hele gemeente’ onderscheiden, maar maakten daarvan wel degelijk deel uit. Oftewel: zij kwamen op de grondslag van dit geheel samen. De huizen waren ook niet allemaal heel groot, dus de gemeenten die daarin samenkwamen, zullen niet groter geweest zijn dan zo’n vijftig gelovigen. Kerkgebouwen werden pas gebouwd aan het begin van de 4e eeuw.

(2) Nee, ik denk dat je dat niet kunt zeggen, ook niet op basis van het Grieks. De hierboven geciteerde gedeelten *beschrijven* wat er gebeurde, maar *verordenen* het niet. Je zou wel kunnen zeggen dat de Schrift ruimte laat voor grotere en kleinere gezelschappen van gelovigen in één

plaats, die toch als gemeente, dus in verbondenheid met
elkaar, samenkomen.

Vergoten bloed, of een uitgegoten drinkbeker?

In dit artikel bestuderen we een interessant vertaalprobleem. Leest u eerst aandachtig de volgende weergaven van het slot van Lukas 22:20. Ze luiden als volgt:

SV - Deze drinkbeker *is* het nieuwe testament in Mijn bloed, hetwelk voor u vergoten wordt.

NBG - Deze drinkbeker is het nieuwe verbond in mijn bloed, die voor u uitgegoten wordt.

VH 1966, TE 1982 en 2018 - Deze drinkbeker is het nieuwe verbond in mijn bloed, dat voor u vergoten wordt.

WB 1966 - Deze beker is het Nieuwe Verbond in mijn bloed, dat voor u wordt vergoten.

WB 1995 - Deze beker is het nieuwe verbond door mijn bloed; hij wordt voor jullie leeggegoten.

WB 2016 - Deze beker is het Nieuwe Verbond in mijn bloed, dat voor jullie wordt vergoten.

HSV - Deze drinkbeker *is* het nieuwe testament in Mijn bloed, dat voor u vergoten wordt.

NB - Deze drinkbeker is het nieuwe verbond door mijn bloed, dat voor u vergoten wordt.

NBV '04 en '21 - Deze beker, die voor jullie wordt uitgegoten, is het nieuwe verbond, dat door mijn bloed gesloten wordt.

Natuurlijk vallen er verschillen op, zoals in het gebruik van hoofdletters, of in de keuze voor verbond of testament, voor beker of drinkbeker. Maar het belangrijkste verschil lijkt mij het volgende. Ik laat het zien in de vorm van twee vragen:

1. Spreekt de Heer Jezus in Lukas 22:20 tot Zijn discipelen over *Zijn bloed, dat voor hen vergoten wordt*? De meeste Bijbelvertalingen kiezen hiervoor.
2. Of legt Hij hun uit dat *de beker voor hen uitgegoten wordt*? Deze laatste optie is terug te vinden in NBG'51, WB 1995, NBV'04 en NBV'21.

Hoe kan zo'n ingrijpend verschil in vertaling ontstaan? Of is het een kwestie van verschillende handschriften? Toen iemand mij onlangs op dit verschil in vertaling wees, dacht ik direct aan een verschil in handschriften – maar dat blijkt niet het geval te zijn. Zowel de Textus Receptus als de tekst van Nestle-Aland gaan uit van dezelfde Griekse tekst.

De vertaling

Het is dus een probleem in de vertaling. Het tekstelement ‘dat/die voor u uit- of vergoten wordt’ is de weergave van het Griekse *to hyper humoon ekchunnomenon*. De vraag is: Waar hoort het bij? Het is een onzijdig tekstelement, en het is goed te weten dat in het Grieks de woorden ‘bloed’ en ‘beker’ allebei onzijdig zijn. Maar de naamval moet ook nog kloppen. En daar zit hem het probleem: ‘dat/die voor u vergoten wordt’ staat namelijk niet in de naamval van het woord *bloed*¹⁸ – zoals ik verwachtte – maar in de naamval van het woord *beker!*¹⁹ Hebben al die vertalingen die uitgaan van ‘mijn bloed, dat voor u vergoten wordt’, het dan fout? Wat ook nog moet worden vermeld, is dat de woorden ‘dat/die voor u uit- of vergoten wordt’ weliswaar direct na ‘in mijn bloed’ staan, maar aan het einde van de zin – en inderdaad in de naamval van ‘deze beker’, die aan het begin van de zin genoemd wordt.

Maar toch: grammaticaal is er niets in te brengen tegen de weergave van NBG’51, NBV’04 en NBV’21. Zij verbinden, keurig volgens de regels,²⁰ het onzijdige deelwoord met het onzijdige zelfstandig naamwoord, oftewel: zij laten ‘die

- 18) Gr. *haimati* is een dativus, afhankelijk van het voorzetsel *en* (‘in’), terwijl *to ... ekchunnomenon* een nominativus is, evenals *potèrion*, ‘de drinkbeker’.
- 19) Gr. *potèrion* is hier een nominativus; het is het onderwerp van ‘is’.
- 20) In het Gr. horen een deelwoord en een zelfstandig naamwoord bij elkaar als ze overeenstemmen in geslacht, getal en naamval – aan alle drie de voorwaarden wordt hier voldaan.

uitgegoten wordt' terugslaan op 'deze beker'. Waarom doen die andere vertalingen dat dan niet? Kennen die vertalers hun grammatica niet? Hebben zij het dus allemaal mis?

De parallelplaatsen in Mattheüs en Markus

In een geval als dit is het nuttig te kijken naar de parallelplaatsen. Want het Nieuwe Testament bevat nog twee verslagen van de instelling van het avondmaal:

- Mattheüs 26:28 'Want dit is mijn bloed van het <nieuwe> verbond, dat voor velen vergoten wordt tot vergeving van zonden';
- Markus 14:24 'Dit is mijn bloed, <dat> van het <nieuwe> verbond, dat voor velen vergoten wordt'.

Dit is in feite een verwijzing naar Jesaja 53:12, waar blijkt dat het gaat om het uitgieten of uitstorten van Zijn leven in de dood! Daaraan denken we bij het drinken van de beker.

In deze beide plaatsen in Mattheüs en Markus is 'dat ... vergoten wordt' de weergave van Gr. *to ekchunnomenon*. In beide gevallen kan dit tekstelement alleen maar met het woord 'bloed' worden verbonden. De beker is al eerder genoemd, en is ook grammaticaal buiten beeld.

En Lukas dan?

Hoe zit dat dan met de tekst van Lukas? Want als we Mattheüs en Markus lezen, zien we dat de Heer gesproken heeft over het *vergieten van bloed* en niet over het *uitgieten van een beker*. Is het misschien toch mogelijk ook Lukas' versie van de instelling van het avondmaal zo te vertalen, dat ook bij hem sprake is van het vergoten bloed? Ja, dat kan zeker, en dan moeten we zijn manier van schrijven beschouwen als een geval van een grammaticaal niet correcte, maar inhoudelijk begrijpelijke manier van het combineren van woorden – een verschijnsel waaraan elke wetenschappelijke Griekse grammatica aandacht besteedt,²¹ en dat juist in de schriftelijke weergave van *gesproken* teksten niet vreemd is – ook in het Nieuwe Testament komt het een aantal keren voor. Juist omdat Mattheüs en Markus zo duidelijk spreken over het *bloed* dat vergoten is, is het moeilijk voor te stellen dat Lukas de Heer iets anders heeft laten zeggen. En wat de beker betreft: de Heer heeft de discipelen niet gevraagd die *leeg te gieten*, zoals bij een plengoffer, maar er allen uit te *drinken* (Matth. 26:27) – en dat is precies wat zij ook gedaan hebben (Mark. 14:23).

21) Dit verschijnsel noemt men wel *incongruentie*. Zie hierover E. van Emde Boas, A.Rijksbaron, L.Huitink, M. de Bakker, *The Cambridge Grammar of Classical Greek*, Cambridge 2019, 322-327; F.Blass, A. Debrunner, F.Rehkopf, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1976, §136-137.

De zondvloed

Deze WoordStudie gaat over de zondvloed en over Noach. Beide worden zowel in de Bijbel als daarbuiten genoemd.

Toen mijn kinderen nog thuis woonden, gold de regel dat er *tijdens* de maaltijden niet werd gelezen. Op die regel was één uitzondering: het was toegestaan het etymologisch woordenboek te raadplegen. Dit is een woordenboek dat per trefwoord uitlegt hoe het woord is ontstaan, en wanneer het voor het eerst is aangetroffen. Bij discussies aan tafel mocht dit boek worden geraadpleegd als het eind van alle tegenspraak.

Betekenis

Een interessant woord dat in een etymologisch woordenboek kan worden opgezocht, is het woord ‘zondvloed’. Wie de informatie bij dit trefwoord leest, ziet dat het niets te maken heeft met zonde. Dat sommigen dat denken, is een gevolg van volksetymologie, of niet-wetenschappelijk redeneren op de klank af. Zondvloed betekent echter ‘grote vloed’. Het element ‘zond-’, waarmee dit woord wordt gevormd,

heeft de betekenis van ‘altijd, voortdurend, aanhoudend’²² – al is het natuurlijk heel begrijpelijk dat dit deel van het woord door velen in verband is gebracht met datgene wat dit water-oordeel heeft veroorzaakt.

Zowel in de LXX²³ als in het Griekse Nieuwe Testament²⁴ wordt de zondvloed aangeduid met het woord *kataklusmos*. Dat woord betekent letterlijk ‘overklotsing’, ‘overspoeling’, vandaar ‘overstroming’, ‘vloed’. Het verwante werkwoord is *katakluzoo*, ‘overstromen’²⁵, en betekent dus letterlijk ‘overklotsen’, ‘overspoelen’.

Noach

De man die de opdracht kreeg de ark te bouwen, heet in de Bijbel Noach, wat samenhangt met een woord dat ‘vertroosten’ betekent (zie Gen. 5:29). Zijn naam komt ook als één van drie rechtvaardigen voor in Ezechiël 14:14,20. In Jesaja 54:9 wordt de zondvloed aangeduid als

22 Zie het trefwoord ‘zondvloed’ in dr. P.A.F. van Veen en drs. Nicoline van der Sijs, *Etymologisch woordenboek. De herkomst van onze woorden*, Van Dale Lexicografie, Utrecht / Antwerpen 1997.

23 LXX is een aanduiding voor de Septuaginta (= 70), de Griekse vertaling van het Oude Testament. Deze vertaling zou volgens een bepaalde traditie het werk zijn van 70 vertalers die elk in hun eigen werkkamer een identieke vertaling van het Oude Testament zouden hebben gemaakt.

24 Zie Matth. 24:38,39; Luk. 17:27; 2 Petr. 2:5.

25 Zie 2 Petr. 3:6.

‘de wateren van Noach’. In het Grieks van de LXX en het Nieuwe Testament heet hij *Noe* (zonder trema), uitspraak *Nooë*. Bijzonder is dat de naam *Noe* ook voorkomt op een Griekse munt uit de 3^e eeuw v. Chr. uit het Frygische Apamea, met daarop ook een afbeelding van de ark.

De zondvloed komt ook voor in de literatuur buiten de Bijbel. Daar heet Noach doorgaans anders. In het Sumerische zondvloedverhaal heet hij *Ziusudra*, wat betekent ‘hij die een lang leven heeft’. In de oude Babylonische versies heet hij *Atrahasis*, oftewel ‘de uitzonderlijk wijze’. In het Gilgamesh-epos heet hij *Utnapistim*, wat betekent ‘hij zag leven’, of ‘ik heb mijn leven gevonden’²⁶.

In de Griekse en Latijnse literatuur, speciaal in de *Metamorphosen* van de dichter Ovidius, komt een interessante variant van het Bijbelse zondvloedverhaal voor. Een echtpaar, Deucalion en Pyrrha, wordt daar door Deucalions vader, de god Prometheus – hij die vooruit denkt – gewaarschuwd om een schip te bouwen en zo de wereldwijde overstroming die de oppergod Zeus zou sturen om de mensen te straffen, te overleven. Dat is meteen een groot verschil met het Bijbelse zondvloedverhaal: de God Die rechtvaardig straft en het oordeel brengt, is ook Degene die genade bewijst! Dat was iets wat in het heidense denken onmogelijk kon samengaan, maar wat God uiteindelijk ten diepste op Golgotha heeft gerealiseerd.

26 Deze informatie heb ik ontleend aan de Encyclopedia Judaica.

Het begrip oorlog in de Schrift

De oorlog in Oekraïne²⁷ laat ons dagelijks zien hoe verschrikkelijk een oorlog is. Er vallen doden en gewonden, en mensen worden beroofd van onderdak en voedsel. Dan rijst al snel de vraag: Hoe wordt in de Bijbel over oorlog gesproken?

Het Oude Testament

In het Oude Testament waren oorlogen niet uitsluitend negatief. Als God het leger van de farao heeft vernietigd, wordt Hij ‘een Strijder’ genoemd (Ex. 15:3). En er heeft zelfs een boek bestaan – dat verloren is gegaan –, dat de titel droeg: ‘het boek van de oorlogen van de HEERE’ (Num. 21:14). Maar dit betrof dan wel de oorlogen tegen de vijanden van Gods aardse volk. Het volk Israël heeft oorlog moeten voeren om het Beloofde Land in bezit te nemen en daarin stand te houden; zie het boek Jozua. Deze geschiedenis is een beeld van de geestelijke strijd van de christenen in deze tijd (Ef. 6).

Koning David kon later van God zeggen: ‘Hij oefent mijn handen voor de strijd’ (2 Sam. 22:35; Ps. 18:35). Toch is ook in het Oude Testament duidelijk dat oorlog op

27 Deze WoordStudie werd gepubliceerd op 01-04-2022.

zichzelf iets verschrikkelijks is, een gevolg van de zondeval. In Psalm 46:9-10 staat dan ook, als een vooruitblik naar het Vrederijk: 'Kom, zie de daden van de HEERE, Die verwoestingen op de aarde aanricht; Die de oorlogen doet ophouden tot het einde der aarde, de boog breekt en de speer in stukken slaat, de wagens met vuur verbrandt'. Ja, dan zullen de volken 'hun zwaarden omsmeden tot ploegscharen en hun speren tot snoeimessen. Geen volk zal tegen een ander volk het zwaard opheffen. Oorlog voeren zullen zij niet meer leren' (Jes. 2:4).

Het Nieuwe Testament

Het Griekse woord voor 'oorlog' is *polemos*. Het verwante werkwoord 'oorlog voeren' is *polemeoo*.

Letterlijk oorlog: negatief!

'U zult horen van oorlogen en geruchten van oorlogen; let op, wordt niet verschrikt, want dit <alles> moet gebeuren, maar het is nog niet het einde' (Matt. 24:6; vgl. Mark. 13:7; Luk. 21:9).

'... in de oorlog sterk werden, legers van vreemden op de vlucht dreven' (Hebr. 11:34).

'En wanneer zij (nl. de twee getuigen) hun getuigenis voleindigd zullen hebben, zal het beest dat uit de afgrond

opstijgt, oorlog met hen voeren en hen overwinnen en hen doden' (Openb. 11:7).

'En er kwam oorlog in de hemel: Michaël en zijn engelen voerden oorlog tegen de draak, en de draak voerde oorlog en zijn engelen; en hij was niet sterk genoeg hun plaats werd in de hemel niet meer gevonden' (Openb. 12:7-8).

'En de draak werd toornig op de vrouw en hij ging weg om oorlog te voeren tegen de overigen van haar nageslacht, hen die de geboden van God bewaren en het getuigenis van Jezus hebben' (Openb. 12:17).

'En zij aanbaden de draak, omdat hij het gezag aan het beest had gegeven, en zij aanbaden het beest en zeiden: Wie is aan het beest gelijk, en wie kan er oorlog tegen voeren?' (Openb. 13:4).

'En hem werd gegeven oorlog te voeren tegen de heiligen en hen te overwinnen; en hem werd gezag gegeven over elk geslacht en volk en taal en natie' (Openb. 13:7).

'want het zijn geesten van demonen die tekenen doen en die uitgaan naar de koningen van het hele aardrijk, om hen te verzamelen tot de oorlog van de grote dag van God de Almachtige' (Openb. 16:14).

'Dezen zullen oorlog voeren tegen het Lam, en het Lam zal hen overwinnen – want Hij is Heer van de heren en Koning van de koningen - en zij die met Hem zijn, geroepen en uitverkorenen en getrouwen' (Openb. 17:14).

‘En ik zag het beest en de koningen van de aarde en hun legers verzameld om oorlog te voeren tegen Hem die op het paard zat en tegen zijn leger’ (Openb. 19:19).

‘En hij (d.i. de satan) zal uitgaan om de naties te misleiden die aan de vier hoeken van de aarde zijn, Gog en Magog, om hen tot de oorlog te verzamelen, en hun getal is als het zand van de zee’ (Openb. 20:8).

Als vergelijking

‘Of welke koning, die tegen een andere koning ten oorlog gaat trekken gaat niet eerst zitten beraadslagen of hij in staat is met tienduizend hem te ontmoeten die met twintigduizend tegen hem optrekt?’ (Luk. 14:31).

‘Immers, als de bazuin een onduidelijk geluid geeft, wie zal zich voor de oorlog gereed maken?’ (1 Kor. 14:8).

‘Van waar oorlogen en vanwaar twisten onder u? Is het niet hiervan: uit uw hartstochten, die in uw leden strijd voeren?’ (Jak. 4:1).

‘U begeert, en hebt niet; u moordt en u bent jaloers, en kunt niet verkrijgen, u twist en voert oorlog. U hebt niet, omdat u niet bidt’ (Jak. 4:2).

‘Bekeer u dan; maar zo niet, Ik kom spoedig naar u toe en Ik zal oorlog tegen hen voeren met het zwaard van mijn mond’ (Openb. 2:16).

‘En de gedaanten van de sprinkhanen waren aan paarden gelijk, toegerust tot de oorlog’ (Openb. 9:7).

‘het gedruis van hun vleugels was als gedruis van wagens met vele paarden die ten oorlog trekken’ (Openb. 9:9).

Letterlijk oorlog: slechts eenmaal positief!

Er is slechts eenmaal in het Nieuwe Testament sprake van een rechtvaardige oorlog: ‘En ik zag de hemel geopend, en zie, een wit paard, en Hij die daarop zit, heet Getrouw en Waarachtig, en Hij oordeelt en voert oorlog in gerechtigheid’ (Openb. 19:11).

De Heer Jezus wordt hier gevolgd door hemelse legers op witte paarden, bekleed met wit, rein, fijn linnen (Openb. 19:14). Dat zijn al de hemelse heiligen, die met Hem zullen optrekken tegen de naties. De genadetijd is dan definitief voorbij! Wij mogen dan bijdragen aan de glorieuze overwinning van onze Heer en Heiland, Die aansluitend rechtvaardig zal gaan regeren in het Vrederijk.

Hout, stok, blok, boom

Het Griekse woord voor hout is *xulon*, en dat is in het Nederlands terug te horen in het woord *xylofoon*. Dat woord is samengesteld uit twee Griekse woorden: het zojuist genoemde woord voor 'hout', *xulon*, en het woord voor 'geluid', 'klank', *foonè*.

Hout

Het woord *xulon* heeft diverse, met elkaar samenhangende betekenissen. De eerste betekenis is die van een persoon:

In Lukas 23:31 zegt de Heer Jezus: 'Want als men dit doet met [het] groene hout, wat zal er met het dorre gebeuren?' Hij vergelijkt zichzelf hier met levend, jong hout, en het ongelovige Israël met dor hout. Als aanduiding van materiaal komt het in enkele opsommingen voor, zowel in 1 Korinthiërs 3:12 als tweemaal in Openbaring 18:12.

Het vaakst wordt het woord echter gebruikt als aanduiding voor een bijzonder houten voorwerp, namelijk het kruis van Golgotha. In Handelingen 5:30 zeggen Petrus en de apostelen: 'De God van onze vaders heeft Jezus opgewekt, die u hebt omgebracht door Hem te hangen aan een hout'. Petrus heeft dit woord ook gebruikt in zijn rede in het huis van Cornelius: 'Hem hebben zij ook gedood door Hem te

hangen aan een hout' (Hand. 10:39). En Paulus zei in zijn toespraak in de synagoge in het Pisidische Antiochië: 'Toen zij nu alles hadden volbracht wat over Hem geschreven stond, namen zij Hem van het hout af en legden Hem in een graf' (Hand. 13:29).

In Galaten 3:13 citeert Paulus Deuteronomium 21:23, waar staat: 'Vervloekt is ieder die aan een hout hangt'. Indrukwekkend en aangrijpend is wat Petrus schrijft: 'Die Zelf onze zonden in Zijn lichaam heeft gedragen op het hout' (1 Petr. 2:24).

Je vraagt je onwillekeurig af wat het verschil is tussen dit woord, en het woord dat echt 'kruis' betekent, namelijk *stauros*, dat veel vaker in het Griekse Nieuwe Testament voorkomt, en waarvan het daar eveneens vaak gebruikte Gr. werkwoord *stauroöo*, 'kruisigen', is afgeleid. De vroege christelijke schrijvers hebben daar al over nagedacht. Soms zag men in dit woordgebruik een contrast met de boom van de kennis van goed en kwaad: het eten daarvan door Eva en Adam was het begin van de ellende voor de mensheid, terwijl op het kruis waaraan de laatste Adam hing, de basis werd gelegd voor de weg naar de eeuwige gelukzaligheid. Een ander zag een duidelijke link tussen het 'hout' waarop Izak werd gelegd in Genesis 22 en het 'hout' waaraan de Heer werd gehangen.

Stok

Xulon kan ook ‘stok’, ‘knuppel’ betekenen, en wel in Mattheüs 26:47, 55; Markus 14:43, 48; Lukas 22:52. Dan gaat het om de zwaarden *en stokken* die men nodig meende te hebben om de Heer te arresteren.

Blok

Een opmerkelijk gebruik van *xulon* komt voor in Handelingen 16:24, waar Lukas over de gevangenvaarder, die Paulus en Silas moest bewaken, schrijft: ‘Daar deze zo’n bevel had ontvangen, wierp hij hen in de binnenste gevangenis en sloot hun voeten zorgvuldig in het *blok*’.

Boom

Het door ons bestudeerde woord wordt ook gebruikt om de *boom* van het leven aan te duiden in Openbaring 2:7; 22:2, 14, 19. Ook hier zou je je kunnen afvragen wat het verschil is tussen dit speciale woord voor ‘boom’, en het veel vaker in het Nieuwe Testament gebruikte normale Griekse woord voor boom, namelijk *dendron*. Misschien wil de Geest door het gebruik van het woord ‘hout’ het levende materiaal benadrukken, waaruit deze bijzondere boom, de boom van het leven bestaat.

Wat is de gezonde leer?

Het begrip ‘de gezonde leer’ (Gr. *hè hugiainousa didaskalia*) wordt door Paulus in 1 Timotheüs 1:10 gebruikt, en wel met een bijzondere toevoeging, namelijk ‘*volgens het evangelie van de heerlijkheid van de gelukkige God*’ (vs. 11). Het is de moeite waard deze bijzondere omschrijving wat nader te bekijken.

De gezonde leer

Het begrip de ‘gezonde leer’ komt ook voor in 2 Timotheüs 4:3; Titus 1:9 en 2:1. Het in die plaatsen gebruikte woord ‘leer’ (Gr. *didaskalia*) betekent ‘dat wat geleerd, d.i. onderwezen wordt’, de leerstof dus. ‘Gezond’ is hier een tegenwoordig deelwoord van Gr. *hugiainoo*, ‘gezond zijn’, dus er staat steeds letterlijk: ‘de *gezond zijnde* leer’. Overigens zijn er aanwijzingen dat dit woord behalve ‘gezond *zijn*’ ook ‘gezond *maken*’ kan betekenen. Daardoor is er ruimte voor de gedachte dat de ‘gezonde leer’ niet alleen *in zichzelf* gezond is, maar ook in zijn *uitwerking*.

...volgens het evangelie van de heerlijkheid

Zoals gezegd vinden we alleen in 1 Timotheüs 1:11 de bijzondere toevoeging: *volgens het evangelie van de heerlijkheid van de gelukkige God*. Met dat tekstelement geeft Paulus aan om welke reden zijn onderwijs gezond in zichzelf én gezond in zijn uitwerking is, namelijk *doordat het in overeenstemming is met het evangelie van de heerlijkheid van de gelukkige God*. Van ‘het evangelie van de heerlijkheid van de gelukkige God’ is alleen hier sprake, maar vergelijk de term ‘het evangelie van de heerlijkheid van Christus, Die het beeld van God is’ in 2 Korinthiërs 4:4.

Met het woord ‘heerlijkheid’ (Gr. *doxa*) drukt Paulus datgene uit wat God tot God maakt, Zijn wezen, Zijn ‘tentoongespreide voortreffelijkheid’. Gods heerlijkheid schijnt of straalt, en wordt dus waargenomen. Het woord *doxa* betekent oorspronkelijk namelijk ‘glans’, ‘schijnsel’; vgl. plaatsen als Lukas 2:9 (‘de heerlijkheid van de Heer omscheen hen’); Handelingen 22:11 (‘Toen ik nu vanwege de heerlijkheid van dat licht niet kon zien’); 2 Korinthiërs 4:6 (‘de lichtglans van de kennis van de heerlijkheid van God’); Hebreeën 1:3 (‘de uitstraling van Zijn heerlijkheid’); Openbaring 18:1 (‘en de aarde werd verlicht door zijn heerlijkheid’); 21:23 (‘want de heerlijkheid van God verlichtte haar en haar lamp is het Lam’).

...van de gelukkige God

‘Van de heerlijkheid van de gelukkige God’ is een bijzondere typering van ‘het evangelie’, en dit geeft aan:

- dat het evangelie *gekenmerkt wordt* door de heerlijkheid van de gelukkige God, of
- dat het als *hoofdonderwerp* de heerlijkheid van de gelukkige God heeft.

Ik heb een lichte voorkeur voor die laatste optie: in het evangelie wordt ten diepste de heerlijkheid van de gelukkige God gepresenteerd, zoals die zichtbaar werd in de Persoon en het werk van Christus. Het tekstelement ‘de gelukkige God’ (Gr. *ho makarios theos*) komt alleen hier voor; vgl. echter 1 Timotheüs 6:15, waar God wordt omschreven als ‘de gelukkige en enige Heerser, de Koning der koningen en Heer der heren’.

In dit evangelie staat dus niet de *zonde* of het probleem van de *zondaar* centraal, maar de heerlijkheid, de glorie van God, *Die in Zichzelf volkomen gelukkig is*. In het evangelie met die centrale boodschap wordt natuurlijk wel duidelijk hoe groot de kloof is tussen de *ongelukkige* zondaar en de *gelukkige* God, tussen de zonden van de zondaar en de heerlijkheid van God – oftewel tussen de wet en het evangelie.

Verschil met het heidendom

Dat laatste is een groot verschil met de onpersoonlijke, egoïstische goden van de Epicureïsche filosofen met wie Paulus sprak, toen hij in Athene was (Hand. 17:18). Die stelden het zo voor dat de goden juist daarom zo gelukkig waren, omdat zij zich *niet* bezighielden met de moeiten en de zorgen van de mensen. Daartegenover stelt Paulus een God Die in Zichzelf volkomen gelukkig is, maar Zich toch het lot aantrekt van de zondaren, de mensen zonder God, die niet gelukkig kunnen zijn zonder dat hun relatie met God wordt hersteld.

De God Die Paulus predikte, ging voor dat doel ongelofelijk ver: Hij gaf Zijn Zoon, spaarde Hem niet, maar gaf Hem voor ons allen over – om ons uiteindelijk Zijn heerlijkheid te laten aanschouwen (Rom. 8:32; 2 Kor. 3:18). Wat een geweldige God hebben wij, en wat een schitterend evangelie over Hem mag nog altijd worden doorgegeven! Alles wat in overeenstemming met Hem wordt onderwezen, is werkelijk gezonde leer.

De redelijke, onvervalste melk

Vaak heb ik me afgevraagd wat Petrus bedoelt als hij in 1 Petrus 2:2 schrijft: ‘Verlangt als pasgeboren kinderen naar de *redelijke*, onvervalste melk’. De 4e druk van de Voorhoevevertaling (1966) voegde daar nog aan toe ‘[van het woord] – en ‘woord’ met een kleine letter; ik kan het ook niet helpen. De eerste drie drukken van de Voorhoevevertaling hadden deze toevoeging tussen vierkante haken niet; die kwam pas in de 4e druk. De opvolger van de Voorhoevevertaling, de Telosvertaling (1982; 2018) heeft die toevoeging vervolgens weer weggelaten. Interessant is dat de toevoeging ‘van het woord’ *wél* voorkomt in het Nieuwe Testament van Darby (3e ed., revised, z.j.), gewoon in de tekst, zonder haakjes – maar met een voetnoot waarin Darby zich voor deze vertaalkeuze verantwoordt. Hierover straks meer. Ook de NBV’21 en de NB hebben de term ‘van het woord’ gewoon in de tekst staan, zonder haakjes of voetnoot, maar met dit verschil: het woord ‘redelijke’ ontbreekt bij hen. Kan dat zomaar?

Wat betekent ‘redelijk’?

Ik heb mij vaak afgevraagd wat ik mij bij ‘redelijke melk’ moest voorstellen. Is er dan ook zoiets als ‘onredelijke melk’? Sommige uitleggers vertalen *logikos* als ‘redelijk’, en

leggen dat begrip dan uit als ‘inzicht gevend’ (zo Kelly). Maar eigenlijk is ‘wat betekent redelijk?’ niet de goede vraag. ‘Redelijk’ is namelijk de weergave van Gr. *logikos*, dat verder alleen nog voorkomt in Romeinen 12:1 en ook daar vertaald is als ‘redelijk’, in de zin van ‘verstandelijk’, ‘inzichtsvol’, als kwalificatie van Gr. *latreia*, ‘(gods)dienst’. In die betekenis komt *logikos* voor in heidense filosofische teksten. Een betere vraag is dan ook: wat betekent dat Gr. woord *logikos* precies? Kan het nog iets anders betekenen dan ‘redelijk’?

Wat betekent *logikos*?

Interessant is de suggestie van enkele uitleggers om *logikos* in 1 Petrus 2:2 op te vatten als ‘figuurlijk’, ‘niet-letterlijk’, ‘geestelijk’, dus als een synoniem van *pneumatikos* in vers 5, waar sprake is van niet letterlijke, maar ‘geestelijke’ offeranden. De vraag die dan natuurlijk meteen bij je opkomt, is waarom Petrus in vers 2 dan niet eveneens dat normale woord voor ‘geestelijk’, *pneumatikos*, gebruikt, maar het toch enigszins raadselachtige *logikos*. De enige parallelplaats in het Nieuwe Testament is, zoals al vermeld, Romeinen 12:1, maar niet iedere uitlegger is ervan overtuigd dat de daar passende betekenis automatisch ook van toepassing is in 1 Petrus 2:2.

Het woord *logikos* is een bijvoeglijk naamwoord, afgeleid van het zelfstandig naamwoord *logos*. Dat laatste woord komt in het Nieuwe Testament veel voor, en het betekent daar

bijna altijd ‘woord’ of ‘Woord’, heel soms ook ‘rekening’ of ‘reden’, ‘oorzaak’ – maar het betekent nergens ‘rede, verstand’, een betekenis die buiten het Nieuwe Testament overigens wel voorkomt. Dat betekent dat we er goed aan doen bij een woord dat van *logos* is afgeleid, dicht bij de nieuwtestamentische betekenis van dat woord te blijven. En dan is de weergave van *logikos* als ‘van het woord’ ineens helemaal niet vreemd! Die betekenis kan weliswaar niet op tekstmateriaal binnen of buiten het Nieuwe Testament worden gebaseerd, maar is zeker verdedigbaar op basis van de Griekse woordvorming. Want woorden op *-ikos* betekenen namelijk standaard ‘betrekking hebbend op’, in dit geval dus op het ‘Woord’.

Zodoende heeft iemand de suggestie gedaan om in plaats van de toch niet zo begrijpelijke term ‘redelijke melk van het Woord’ zelfs kortweg te vertalen ‘Woord-melk’. Melk (Gr. *gala*) wordt in 1 Korinthiërs 3:2 en Hebrëërs 5:12-13 gebruikt als beeld van de elementaire gedeelten van Gods Woord, tegenover het ‘vaste voedsel’, de meer moeilijke gedeelten. Petrus lijkt ‘melk’ hier in 1 Petrus 2:2 echter als een neutrale aanduiding voor het *hele* Woord van God te gebruiken, waarnaar gelovigen behoren te verlangen op dezelfde manier als baby’s naar de moedermelk. Hij noemt die melk van het Woord ‘onvervalst’. Dat is de weergave van Gr. *adolos*, dat in het Nieuwe Testament alleen hier voorkomt; het betekent letterlijk ‘zonder bedrog’, vandaar ‘zuiver’, ‘puur’, ‘echt’.

Conclusie

De vertaling ‘de redelijke, onvervalste melk’ kan op goede gronden worden vervangen door ‘de onvervalste melk van het Woord’, zonder het woord ‘redelijk’, en zonder haakjes. De NBV’21 en de NB hebben m.i. gelijk. Ik stem niet in met de vertaling van Darby (‘the pure mental milk of the word’), want hij vertaalt *logikos* eigenlijk tweemaal. Maar ik voel dezelfde worsteling die hij beschrijft in zijn al genoemde voetnoot, waarin hij stelt: ‘Er is geen bevredigende vertaling te geven van *logikos*. Want hoewel het ongetwijfeld de betekenis heeft van ‘geschikt voor de rationele / redelijke vermogens’ van de geest in tegenstelling tot het lichaam, geloof ik toch dat hier een zinspeling wordt gemaakt op het woord *logos*. Ik heb daarom ‘van het Woord’ toegevoegd om dit aan te geven’.

Slaan, treffen, aanstoten

Tijdens een vakantie in Frankrijk bezocht ik op de twee zondagen die daarbinnen vielen, samenkomsten van gelovigen in Roanne. In één van de twee woordbedieningen maakte een broeder die over Handelingen 12 sprak, enkele leerzame opmerkingen. Hij legde o.a. de vraag in het midden waarom de Heer niet verhinderde dat Jakobus, de broer van Johannes, gedood werd (vers 1), maar wel Petrus uit de gevangenis liet halen door een engel (vers 11). Zou er in het geval van Jakobus niet door de gemeente gebeden zijn, zoals dat in het geval van Petrus wel gebeurde? Of moeten we – zoals onze broeder m.i. terecht suggereerde – niet gewoon erkennen dat God soeverein handelt, op een manier die wij lang niet altijd kunnen doorgronden, helemaal los van de vraag of er in het geval van Jakobus al dan niet gebeden is?

Daarnaast merkte hij iets interessants op wat mij nog niet eerder was opgevallen. In vers 7 wordt Petrus in de gevangenis door een engel *aangestoten* en in vers 23 wordt Herodes door een engel *geslagen*, met het gevolg dat hij kort daarna stierf. Wat heeft dat met elkaar te maken? In het Nederlands niets, maar in het Frans wordt in beide gevallen een vorm van het werkwoord *frapper* gebruikt. Het punt dat onze broeder maakte, was dat engelen geen

standaardopdrachten uitvoeren, maar per geval gedoseerd handelen, aangepast aan de situatie. In vers 7 gebeurde het *aanstoten* zachtjes, om de slapende Petrus wakker te krijgen, en in vers 23 op zo'n manier dat het de dood tot gevolg had.

Natuurlijk zat ik mij in stilte af te vragen of in deze beide teksten ook in het Grieks hetzelfde woord werd gebruikt, en of het ook in het Nederlands mogelijk was het tweemaal op dezelfde manier weer te geven. Nu heb ik de gewoonte om, als ik met vakantie ga, altijd een Grieks Nieuw Testament en een concordantie van het Griekse Nieuwe Testament mee te nemen. Dus zodra ik na de dienst, na ook nog eens de gastvrijheid in het huis van de genoemde broeder en zijn echtgenote genoten te hebben, mijn vakantieverblijf betrad, heb ik dit allemaal nagekeken.

Het resultaat ziet u in deze WoordStudie. Het in Handelingen 12:7 en 23 gebruikte Griekse werkwoord is inderdaad in beide gevallen identiek, namelijk beide keren een vorm van Gr. *patassoo*. Het komt in het Nieuwe Testament tienmaal voor. Dat levert het volgende lijstje op. De vertaling van *patassoo* geef ik steeds cursief:

Matt. 26:31 ‘Ik zal de herder *slaan*’;

Matt. 26:51 ‘*trof* de slaaf van de hogepriester;

Mark. 14:27 ‘Ik zal de herder *slaan*’;

- Luk. 22:49 'Heer, zullen wij met [het] zwaard *slaan?*';
- Luk. 22:50 '*trof* de slaaf van de hogepriester;
- Hand. 7:24 'door de Egyptenaar *neer te slaan*';
- Hand. 12:7 'door de zijde van Petrus *aan te stoten*';
- Hand. 12:23 'en onmiddellijk *sloeg* een engel van de Heer hem';
- Openb. 11:6 'om de aarde te *slaan* met allerlei plagen';
- Openb. 19:15 'opdat Hij daarmee de naties *slaat*'.

Vergelijking van vertalingen

De Franse Darby-vertaling vertaalt tienmaal *frapper*; de Engelse Darby-vertaling vertaalt tienmaal *to smite*. Dat is mooi: steeds een identieke vertaling voor alle 10 keren dat dit Griekse werkwoord voorkomt!

De Telosvertaling vertaalt 7x *slaan* (waarvan 1x *neerslaan*), 2x *treffen*, 1x *aanstoten*; dat zijn dus drie vertalingen! Ik moet vaststellen dat er in het Nederlands geen werkwoord bestaat dat deze drie opties dekt. En anders houd ik me aanbevolen voor suggesties! Ook de woordenboeken erkennen dat Gr. *patassoo* zowel een 'zachte' als een 'harde' betekenis kan hebben. Dat moet in het Nederlands dus per geval bekeken worden. Het is niet anders!

Haast en ijver

Toen ik mijn vrouw vroeg over welk onderwerp ik eens een WoordStudie zou schrijven, zei ze zonder aarzeling: ‘Over haast’. Ik keek haar wat argwanend aan. Ooit adviseerde ze mij namelijk een WoordStudie over geduld te schrijven, ‘want een studie over dat onderwerp kun jij ook zelf goed gebruiken’. Logisch dus dat ik verwachtte dat zij mij ook deze keer voor zou houden waarom het verstandig was dat ik mij over het begrip ‘haast’ zou buigen. Omdat ik soms te haastig ben in het spreken of het handelen? Of misschien op een ander vlak juist niet haastig genoeg? Niets van dat alles: ‘Het is gewoon een belangrijk begrip’. Daar was geen speld tussen te krijgen. Gerustgesteld toog ik aan de arbeid.

Haast, ijver, bereidwilligheid

Ik realiseerde mij dat ons Nederlandse woord ‘spoed’ erg lijkt op het Griekse woord *spoudè*, maar dat blijkt toeval, of liever gezichtsbedrog te zijn. Het is natuurlijk wel een mooi ezelsbruggetje voor hen die Griekse woorden moeten (of willen) leren. Volgens het etymologisch woordenboek komt ‘spoed’ echter niet uit het Grieks. We gaan dus maar meteen kijken waar het in het Nieuwe Testament voorkomt. Het wordt op drie manieren vertaald; ik geef de vertaling steeds cursief weer:

- Mark. 6:25 'zij (de dochter van Herodias) ging terstond met *haast* naar binnen'; opmerking: dit is de enige plaats waar dit woord in een negatieve samenhang wordt gebruikt.
- Luk. 1:39 'Maria ... reisde met *haast* naar het gebergte'.
- Rom. 12:8 'wie leiding geeft, met *ijver*'; vs. 11 'weest niet traag in de *ijver*'.
- 2 Kor. 7:11 'wat een *bereidwilligheid* heeft het bij u gewerkt'; vs. 12 'opdat uw *bereidwilligheid* voor ons openbaar zou worden';
- 2 Kor. 8:7 'Maar zoals u in alles overvloedig bent ... in *bereidwilligheid*'; vs. 8 'Ik zeg dit ... vanwege de *bereidwilligheid* van anderen'; vs. 16 'Maar God zij dank, Die dezelfde *bereidwilligheid* voor u in het hart van Titus heeft gegeven'.
- Hebr. 6:11 'maar wij begeren dat ieder van u tot het einde toe dezelfde *ijver* betoont'.
- 2 Petr. 1:5 'Voegt om deze reden echter ook, met inbreng van alle *ijver*, bij uw geloof de deugd'.
- Jud. vs. 3 'Geliefden, terwijl ik alle *bereidwilligheid* had u te schrijven over onze gemeenschappelijke behoudenis'.

Zich beijveren

Met het vorige woord hangt samen het Gr. werkwoord *spoudazoo*. Het komt alleen in positieve zin voor, en geeft een *zich intens inspannen* aan. Dit woord komt voor in:

- Gal. 2:10 'alleen moesten wij de armen gedenken, wat ik mij daarom ook heb *beijverd* te doen'.
- Ef. 4:3 'en u *beijvert* de eenheid van de Geest te bewaren in de band van de vrede'.
- 1 Thess. 2:17 'maar wij ... hebben ons ... *beijverd* uw gezicht te zien'.
- 2 Tim. 2:15 '*Beijver* je, je aan God beproefd voor te stellen';
- 2 Tim. 4:9 '*Beijver* je spoedig tot mij te komen'; vs. 21 '*beijver* je vóór de winter te komen'.
- Tit. 3:12 '*beijver* je dan tot mij te komen in Nikópolis'.
- Hebr. 4:11 'Laten wij ons dan *beijveren* in die rust in te gaan'.
- 2 Petr. 1:10 'Daarom, broeders, *beijvert* u te meer om uw roeping en verkiezing vast te maken'; vs. 15 'Ik zal mij echter *beijveren*, dat u zich ook telkens na mijn heengaan deze dingen kunt herinneren';

2 Petr. 3:14 'Daarom, geliefden, daar u deze dingen verwacht, *beijvert* u onbesmet en onberispelijk voor Hem te worden gevonden in vrede'.

Zich haasten, iets vlug doen, iets verhaasten

De echte 'haast' – maar uitsluitend in positieve zin – wordt uitgedrukt door het met de hierboven besproken woorden verwante werkwoord *speudoo* (spreek uit: spuidoo):

Luk. 2:16 'zij (de herders) kwamen *haastig* (lett. 'zich haastend');

Luk. 19:5 'Zacheüs, kom *vlug* (lett. 'je haastend') naar beneden'; 6 'en hij (Zacheüs) kwam *vlug* (lett. 'zich haastend') naar beneden'.

Hand. 20:16 'want hij *haastte zich* om zo mogelijk op de pinksterdag in Jeruzalem te zijn'; en 22:18 '*Haast je* en vertrek snel uit Jeruzalem'.

2 Petr. 3:12 'terwijl u de komst van de dag van God verwacht en *verhaast*'; opmerking: dit is de enige keer dat dit werkwoord een lijdend voorwerp bij zich heeft.

Stadiën en nachtwaken

De woorden die in de titel staan en die we in deze WoordStudie gaan bekijken, zijn in het Nederlands niet zo gangbaar. Het gaat om een afstandsmaat en om een tijdsaanduiding. De Heilige Geest vindt het soms belangrijk te vertellen hoe ver iemand van een bepaalde plaats verwijderd was, of hoe ver iemand had gereisd. Op een andere plaats maakt Hij duidelijk in welk deel van de nacht iets plaatsvond – en soms allebei, zoals we aan het eind van deze WoordStudie zullen zien.

Stadion

Het Griekse woord dat een afstandsmaat aangeeft, is *stadion*. Het gaf een afstand aan van 180 tot 192 meter, en ging daarnaast ook ‘renbaan’ betekenen. Zie voor die laatste betekenis 1 Korinthiërs 9:24, waar Paulus schrijft: ‘Weet u niet, dat zij die in de renbaan lopen, allen wel lopen, maar één de prijs ontvangt? Loopt zo, dat u die verkrijgt’. Het stadion zoals wij het woord kennen, namelijk als een sportaccommodatie, ontstond toen langs de renbaan met deze afstand tribunes voor toeschouwers werden gebouwd.

In het Nieuwe Testament komt het woord *stadie* als afstandsmaat voor in Mattheüs 14:24 (‘vele stadiën van het land verwijderd’); Lukas 24:13 (‘een dorp dat zestig stadiën

van Jeruzalem verwijderd was'); Johannes 6:19 ('toen zij ongeveer vijftig of dertig stadiën hadden geroeid'); 11:18 ('Bethanië nu was dicht bij Jeruzalem, ongeveer vijftien stadiën daar vandaan'); Openbaring 14:20 ('En de wijnpersbak werd buiten de stad getreden en er kwam bloed uit de wijnpersbak tot aan de tomen van de paarden, zestienhonderd stadiën ver'); 21:16 ('hij mat de stad met de rietstok; twaalfduizend stadiën; haar lengte, breedte en hoogte zijn gelijk').

Fulakè

Het Griekse woord dat o.a. *nachtwaak* betekent, is *fulakè*. Het komt in deze betekenis voor in Mattheüs 14:25 ('In de vierde nachtwaak nu kwam Hij tot hen'); 24:43 ('als de heer des huizes had geweten in welke nachtwaak de dief kwam'); Markus 6:48 ('kwam Hij omstreeks de vierde nachtwaak tot hen'); Lukas 12:38 ('En als hij in de tweede of als hij in de derde nachtwaak komt'). De enige 'nachtwaak' die hier ontbreekt, is de eerste. De hele nacht, vanaf zes uur 's avonds tot zes uur 's morgens, was verdeeld in vier 'nachtwaken' van elk drie uren. Dat waren de perioden dat er daadwerkelijk wacht gehouden en dus gewaakt werd; maar het waren ook tijdsaanduidingen. De eerste nachtwaak duurde van 18:00-21:00; de tweede van 21:00-0:00; de derde van 0:00-3:00, en de vierde van 3:00-6:00.

Beide woorden in één geschiedenis

Het is opmerkelijk dat beide woorden voorkomen in één geschiedenis, namelijk die van de storm op het meer. De discipelen moeten vóór de Heer uitvaren naar de overkant, terwijl Hij op de berg (voor hen?) bidt. Als het schip al 'vele stadiën' (Matt. 14:24), oftewel 'vijfentwintig of dertig stadiën' (Joh. 6:19) van het land verwijderd is en de discipelen zich over deze afstand – zo'n 6 kilometer – aftobden met roeien, komt de Heer in of omstreeks de vierde nachtwoak (Matt. 14:25; Mark. 6:48) tot hen.

Is dat niet mooi? De Heer weet exact hoe *ver* de discipelen inmiddels met tegenwind hebben geroeid en zich hebben afgetoed. Hij weet ook hoeveel *tijd* ze dit konden volhouden – en precies na die afstand en op dat tijdstip komt Hij tot hen; niet eerder en niet later! Hij wist ook in dit geval wat Hij doen zou (vgl. Joh. 6:6), en liet niet toe dat zij verzocht werden boven wat zij konden verdragen. Maar met de verzoeking (beproeving) gaf Hij ook de uitkomst, zodat ze die konden verdragen (vgl. 1 Kor. 10:13).

Zo weet de Heer ook wat *wij* kunnen verdragen, in welke mate en hoelang. En intussen bidt Hij voor ons aan Gods rechterhand (Rom. 8:34b). Het zou geweldig zijn als wij in moeilijke omstandigheden op Hem vertrouwen, ook als Hij Zich nog niet direct laat zien. Want Hij ziet ons zeer zeker en weet wat wij doormaken; en Hij grijpt in, maar op *Zijn* tijd. Wat een Heer hebben wij!

Willen en niet willen

In Mattheüs 1:19

In de periode rond de Kerstdagen wordt de geschiedenis van de geboorte van de Heer Jezus natuurlijk vaak gelezen. In deze WoordStudie vraag ik aandacht voor Maria's verloofde Jozef, die door Mattheüs 'haar man' wordt genoemd. Het verbreken van een verloving werd namelijk – anders dan in onze tijd – beschouwd als een vorm van echtscheiding, zoals blijkt uit het vers dat we in dit artikel bestuderen.

Wat ik echter naar voren wil brengen, zijn de twee woorden voor 'willen' die gebruikt worden – die ik onderscheid met (1) en (2). Jozef wilde iets *niet* en hij wilde iets *wel*. Hij wilde (1), nadat hij ontdekt had dat Maria zwanger was, haar niet te schande maken; en daarom wilde (2) hij haar in het geheim verstoppen. Mattheüs gebruikt echter niet tweemaal hetzelfde woord voor 'willen', al vinden sommige geleerden dat de beide Griekse woorden synoniemen zijn; maar dat is volgens velen, inclusief mijzelf, ten onrechte.

De tekst van Mattheüs 1:19 heb ik hieronder in de belangrijkste Nederlandse vertalingen afgedrukt:

- Voor het eerste werkwoord ‘willen’ – gemarkeerd als (1) – gebruikt Mattheüs Gr. *theloo*, dat ‘willen’ betekent in de zin van ‘wensen’. Dit wordt dus gebruikt voor wat Jozef *niet* wilde (of: wenste).
- Voor het tweede werkwoord ‘willen’ – gemarkeerd als (2) – gebruikt Mattheüs Gr. *boulomai*, dat ‘willen’ betekent in de zin van ‘een beslist wilsbesluit nemen’, kortweg ‘besluiten’, ‘beslissen’.

Vertaalmogelijkheden

Hieronder ziet u of en op welke manier de vertalers de beide Griekse woorden hebben weergegeven in de gangbare vertalingen:

SV - *Jozef nu, haar man, alzo hij rechtvaardig was, en haar niet wilde (1) openbaarlijk te schande maken, was van wil (2) haar heimelijk te verlaten.*

TE 2018 - *Daar nu Jozef, haar man, rechtvaardig was en haar niet openlijk te schande wilde (1) maken, was hij van plan (2) haar in het geheim te verstoten.*

NBG’51 - *Daar nu Jozef, haar man, rechtschapen was en haar niet in opspraak wilde (1) brengen, was hij van zins (2) in stilte van haar te scheiden.*

HSV - *Jozef, haar man, wilde (2) haar onopgemerkt verlaten, omdat hij rechtvaardig was en haar niet in het openbaar te schande wilde (1) maken.*

NBV'04 - Haar man Jozef, die een rechtschapen mens was, wilde (1) haar niet in opspraak brengen en dacht erover (2) haar in het geheim te verstoten.

NBV'21 - Haar man Jozef, die een rechtschapen mens was, wilde (1) haar niet in opspraak brengen en dacht erover (2) haar in stilte te verstoten.

WB 1966 en 2017 - Omdat Jozef, haar man, rechtschapen was en haar niet in opspraak wilde brengen, dacht hij erover in stilte van haar te scheiden.

NB 2005 - Maar omdat Jozef, haar man, een rechtvaardige is en haar niet te schande wil (1) zetten, beraamt hij het plan (2) zich in het verborgene van haar los te maken.

NB 2014 - Maar omdat Jozef, haar man, een rechtvaardige is en het zijn wil (1) niet is van haar een toonbeeld te maken, beraamt hij het (2) haar in het verborgene los te laten.

Slechts twee vertalingen maken niet of nauwelijks onderscheid tussen de beide werkwoorden, en dat zijn de Statenvertaling en de Herziene Statenvertaling. Op zichzelf levert dat geen dwaalleer op, maar waarom zouden we niet proberen de beide Griekse werkwoorden ook in het Nederlands te onderscheiden?

Gelukkig geldt ook in deze geschiedenis 'de mens wikt, maar God beschikt'. Wat Jozef aanvankelijk wilde of besliste, heeft hij niet uitgevoerd. God, die ook Jozef doorgrondde en zijn gedachten kende (Psalm 139:1-2),

stuurde immers een engel die Jozef duidelijk maakte dat Maria's zwangerschap geen gevolg was van een zondige daad, maar door de Heilige Geest was bewerkt.

Nog een voorbeeld

In 1 Timotheüs 2:4 schrijft Paulus dat God wil dat alle mensen behouden worden en tot kennis van de waarheid komen. Dit is het *wensende* willen. God heeft niet besloten dat alle mensen behouden worden, maar het is wel Zijn *wens*. Verderop in vers 8 schrijft Paulus dat hij wil dat de mannen in elke plaats met opheffing van heilige handen bidden, zonder toorn en twist. Daar is sprake van een bewuste wilsbesluit van Paulus als apostel: hij schrijft dat het zo moet gebeuren, oftewel: wat hierna volgt, is de toestand die hij wil bereiken; en dat gaat verder dan het uitspreken van een vrijblijvende wens.

Index van Gr. woorden

A

adolos	206
alexandria	156
alexandrus	157
ampelos65
anagrafoo44
anamenoo27
andrapoda	165
andrapodistès	165
androfonos	165
anoofelès	175
apekdechomai24
apografè44
apokaradokia24, 26
apostelloo75
apostolè76
apostoloi71
apostolos71, 75
artoi	104
artos	104

B

baptisma37
baptismoi38
baptismos38
baptizoo36
baptoo36

basileus	148
basileus toon Joudaioon	148
belos65
boulomai	219
bradunoo97, 98
braduploëoo98
bradus96
bradutès97

C

cheirografon21
christianoï	132
christianos	132
chronos	138
chrusos65

D

deèeis	153
deèsis	153
dendron	65, 199
deomai	154
dialektos	118
didaskalia	200
didonta85
dioogmos	161
diookoo	160
diooktès	167
dogma46
dokeoo46
donta85
doxa	166, 201

E

echoo	141
eid-on66
eidoola66, 67
eidoolon65, 66
ekchunnomenon	186, 187
ekzètèsis	164
enteuxeis	154
enteuxis	154
entunchanoo	154, 155
epiorkeoo	165
epiorkos	165
epipotheo88
epipothèsis90
epipothètos91
epipothia91
epithumeoo88
eucharistia	155
eucharistiai	155
euchè50
euchomai48
eudokeoo16
eudokia18
eusebeia	174

F

foonè	197
fulakè	216

G

gala	206
----------------	-----

genomenos	41
gloossa	116
gloossai	118
graoodès	172
gumnasia	175
gumnaze	174

H

hagiasmos	129
hagioosunè	130
hagios	128
hagiotès	130
hagneia	130
hagnizoo	131
hagnos	130
hagnotès	130
haima	65
haimati	186
hè hugiainousa didaskalia	200
hekatontarchès	144
hexès	138
ho	202
ho makarios theos	166, 202
hugiainoo	200
hugiainousa	200
hujoi	94
humoon	186
huper	186
huperentunchanoo	155
huperepleonasen	167
huperpleonazoo	167

I

idolatriae deditam65
ikos	206
isaggelos63
isopsuchos63
isos61
isotès62
isotimos63

J

Joudaioon	148
---------------------	-----

K

kai autos40
kardia68
kardiognoostès69
kata65
katabelès65
katachrusos65
kata dendros65
kataklaoo	104
kataklusmos	190
katakluzoo	190
katampelos65
kateidoolos65
kathaimos65
kathexès	138
keimai	140
klaoo	104
klasis	104
klasmata	104

koinooneoo	177
koinoonia	177
koitè	140
koitèn echousa	141
koitoon	142

L

laleoo	116
latreia	205
logeia	28
logeiai	28
logikos	204
logos	205

M

makarios	202
mathètès	43
mathètria	43
menoo	27
mètrolooias	165

O

oodin	14
oodinoo	14
oodis	14
oofelimos	175
ouai	14

P

parhistamai	127
patassoo	209

patrolooiias	165
perimeneo	27
pleo	98
ploion	98
ploion alexandrinon	158
pneumatikos	205
polemeoo	193
polemos	193
potèrion	186
proïstamai	57
pros	48
prosdechomai	25
prosdokaoo	27
proseuchai	154
proseuchè	154
proseuchomai	48, 51, 154
pros eusebeian	174
pros oligon	175
pros panta	175
prostatès	126
prostatis	125
psèlafao	32

R

rhantismos	38
rhantizomai	38
rhantizoo	38

S

seauton	174
sfragizoo	52

skotia93
skotos93
soomatikos	175
speira	145
speudoo	214
spoudazoo	213
spoudè	211
stadie	215
stadion	215
stauroöo	198
stauros	198
sunègmenoi	180
sun-erchomai	180

T

theloo	219
theos	202
thliboo	161
thlipsis	161
to	186, 187
to huper humoon ekchunnomenon	186
toon	148

X

xulon	197
-----------------	-----

Z

zètèma	165
zètèsis	164
zooès tèS nun kai tèS mellousès	176

Overzicht publicaties van G. H. Kramer

De begintijd van het christendom (Handelingen deel 1: hoofdstuk 1-12); Medema, Vaassen (2000)

De begintijd van het christendom (Handelingen deel 2: hoofdstuk 13-28); Medema, Vaassen (2003)

Ontdekte heerlijkheid (2 Korinthiërs); Medema, Vaassen (2008)

Gegrepen door Christus (Filippenzen); Medema, Vaassen (1996)

Christus ons leven (Kolossenzen); Medema, Vaassen (1994)

De Heer tegemoet in de lucht (1 Thessalonicenzen); Daniël, Zwolle (2020)

De verschijning van Zijn komst (2 Thessalonicenzen); Medema, Vaassen (1992)

In Actieve Dienst (1 Timotheüs); Daniël, Zwolle (2022)

Vrijgepleit (Filémon); Daniël, Zwolle (2011)

WoordStudies; Daniël, Zwolle (2012)

WoordStudies II; Daniël, Zwolle (2018)

WoordStudies III; Daniël, Zwolle (2022)

Bovenstaande boeken zijn verkrijgbaar via onze website: www.uitgeverijdaniel.nl. U kunt deze ook bestellen door een e-mail te sturen naar info@uitgeverijdaniel.nl of via de christelijke boekhandel.

Over de auteur

Dr. G.H. Kramer (1954) was werkzaam als docent klassieke talen, KCV en geschiedenis aan het Grotiuscollege in Heerlen. Na zijn pensionering is hij actief gebleven als bijbelleraar en als schrijver van bijbelstudieboeken en artikelen.